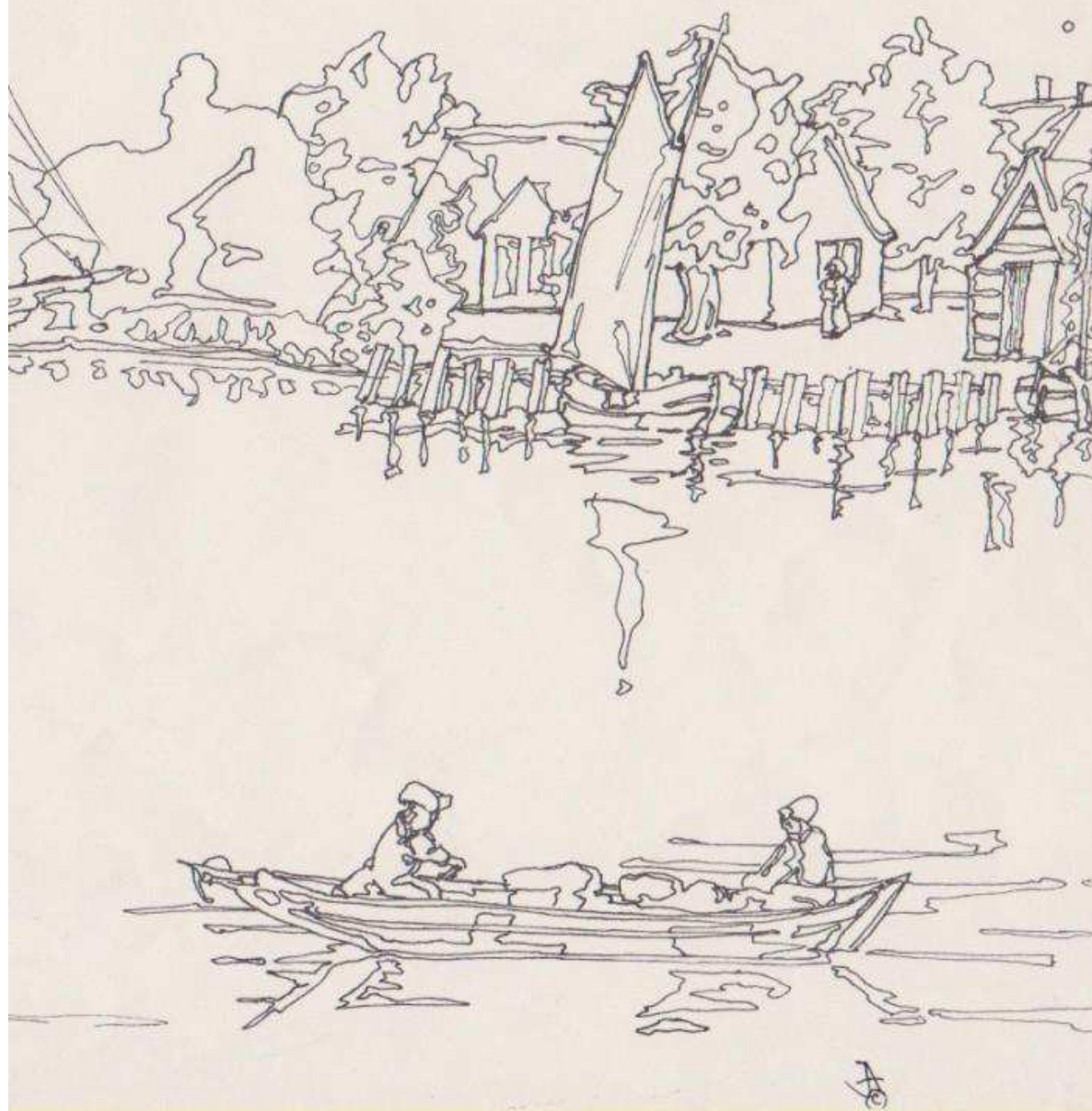

Justitieklant in vroeger tijd

Harry Aardoom

**Justitiekanten in vroeger tijd.
Harry Aardoom**

Versie 06.12.2012

Korte verhalen naar aanleiding van akten uit de archieven van de Hoge vierschaar van Zuid-Holland, van “de Hooge vierschaer der heerlyckheit van Strijen”, en van het Gerecht van Dordrecht, “de Camere Judiciale der stad Dordrecht.”

“Opte kaek staen” in Dordrecht in het jaar 1455

1. Enige informatie vooraf.

1.1. Voorwoord

Ik ben geen jurist. Als politiearts heb ik wel vaak met aangehouden mensen gepraat. Mijn belangstelling voor rechtszaken van vroeger tijd betreft alleen de menselijke aspecten. In de verslagen van verhoren werden vaak impliciet angsten en zorgen van de verdachten beschreven. Sommige mensen werden zó scherp geportretteerd dat zij met hun emoties herkenbare medemensen zijn. Het zouden mensen uit onze straat kunnen zijn.

De straffen in vroeger tijd waren niet mis. Laat duidelijk zijn dat ik niet beweer “dat vroeger alles beter was.” Integendeel, het nut van de vroegere strenge straffen en lijfstraffen is niet duidelijk, zoals wordt gedemonstreerd door het ook destijds zeer hoge recidiefpercentage.

Bedelaars bestraffen die geen andere bron van inkomsten hadden was bovendien een wrede en zinloze bezigheid. Immers, zonder uitkering of diaconale ondersteuning was een bedelaar die niet zou bedelen ten dode opgeschreven. Een alternatief ontbrak, met los seizoenswerk bleef je niet in leven. En diaconieën gaven meestal alleen aan arme inwoners van de eigen plaats. Ik ben zo blij dat ik in deze tijd mag leven.

Hoge vierscharen besteedden onevenredig veel tijd aan het vonnissen van bedelaars. Het lijkt wel of magistraten beseften dat zij “dweilden met de kraan open.” Zij zochten collectief naar oplossingen. Pas na 1720 werden door de hoge vierschaar van Zuid-Holland bedelaars in plaats van verbanning nogal eens veroordeeld tot opsluiting in een tuchthuis. Daar bleef men tenminste in leven, men kon daar “leren zijn brood te verdienen.”

Er bestond dus “voortschrijdend inzicht.”

Ik wil schout Adriaen van Blyenburgh, voorzitter van het Gerecht van Dordrecht, met name noemen. (1560 – 1599, heer van Schobbeland, waardeyn van des graeffelijckheyds munte van Dordrecht, en schout van Dordrecht *) Hij was voorzitter van “de Camere Judiciale der stad Dordrecht” van 1592 tot 1598. Hij laat zich in de vonnissen en de verhoren kennen als een charismatisch en humaan rechter die zijn tijd ver vooruit was. Een voorbeeld: bedelaars die elders werden gezeseld en gebrandmerkt, werden hier bij vonnis “uit de stad geleid”, met de boodschap dat ze best weer in de stad mochten terugkomen, maar dan niet meer bedelen, hè.

De illustraties zijn zelf gemaakte foto’s, en kopieën van schilderijen en tekeningen van onze inmiddels overleden vriend Henk van Wijngaarden en onze zoon Jelle Aardoom, en een van een schilderij dat is geschilderd door mijn oudoom Jacob Huisman.

Ik dank degenen die de moeite namen het manuscript te lezen, Henk van Haeringen, Geert Walkate en Cees Kalis, voor hun kritische aanvullingen. Ik dank ook het personeel van de leeskamers van het Nationaal archief in Den Haag en Erfgoedcentrum Diep in Dordrecht voor vriendelijk advies waar dat nodig was.

De verhalen beschrijven gebeurtenissen uit vroeger tijd als anekdoten. Het is mijn selectie uit vele beschreven zaken. Natuurlijk waren dat maar zelden rechtszaken die in vroeger tijd belangrijk werden gevonden. Immers, een rechtszaak was voor mij alleen maar interessant als er een menselijk verhaal achter zat.

Ik hoop dat velen met mij deze interesse delen. Ik wens u veel leesplezier.

* Matthys Balen. Beschryving van Dordrecht, vierde boeck, tweede deel, fol. 993.

Harry Aardoom, Elizenlaan 18, 3319 XB Dordrecht,
6 December 2012

Verantwoording van de illustraties in het boek

Op de omslag.

Een roeiboot op de rivier in de achttiende eeuw. Deel van een tekening van Jelle Aardoom.

Vóór hoofdstuk 1

Aan de schandpaal, "Opte kaek staen", in Dordrecht in het jaar 1455. Tekening van Jelle Aardoom.

Achter hoofdstuk 1.

Kaft van het boek van Iacob Vander Eyck, "Corte Beschrijvinghe mitsgaders Hantvesten, Privilegien, Costumen ende Ordonnantien vanden Lande van Zuyt-Hollandt", uitgegeven by Nicolaes Vincentsz. van Spierincxhouck, Dordrecht 1628. Een soort almanak voor schepenen van de hoge vierschaar. Boek in mijn bezit. Met oude bloedvlekken, mogelijk van "een scherp examen".

Achter de hoofdstukindeling van het boek.

Tekst in het boek van Iacob Vander Eyck "Corte Beschrijvinghe mitsgaders Hantvesten, Privilegien, Costumen ende Ordonnantien vanden lande van Zuyt-Hollandt". Uitgave Nicolaes Vincentsz van Spierincxhouck, Dordrecht 1628. Handgeschreven tekst op een voorblad, van A. Michielsz, de eigenaar van het boek in het jaar 1631, waarschijnlijk een van de schepenen van de hoge vierschaar van Zuid-Holland:

"Den wyn ende die vrouwen doet die wyse van Godt /
affkeeren, en sy sullen die verstandige pramen /
ende die syn selven voeght by oneerbaer vrouwen /
sal een arch boeve wesen /
etter en wormen sullen hem bernen /
en hy sal verheven worden tot een mede exempel /
ende syn siele sal van de getale wech genomen worden."

De tekst is indicatief voor het gedachtengoed van een calvinist in die tijd. In het verlengde daarvan is begrijpelijk dat criminelen "streng doch rechtvaardig" werden bestraft.

Achter hoofdstuk 2.

Het (gothische) stadhuis van Dordrecht in vroeger tijd. Prent uit het boek van Isaak Tirion, Tegenwoordige staat der vereenigde Nederlanden, uitgave 1741. Vierde deel, over Holland. Hiervan het zesde hoofdstuk, over Dordrecht, p. 305.

Achter hoofdstuk 3.

Een cel op de zolder van het stadhuis van Dordrecht. Indirect daglicht kwam alleen binnen vanuit een donkere gang via het rooster boven de celdeur. Een cel had geen ramen. Er werd 's winters ook niet verwarmd. Eigen foto's.

Achter hoofdstuk 4.

Het polderland van de Hoeksewaard bij Klaaswaal. Schilderij van Henk van Wijngaarden.

Achter hoofdstuk 5.

Tekst in het boek van Jacob Vander Eyck "Corte Beschrijvinghe mitsgaders Hantvesten, Privilegien, Costumen ende Ordonnantien vanden lande van Zuyt-Hollandt". Uitgave Nicolaes Vincentsz van Spierincxhouck, Dordrecht 1628. Handgeschreven tekst op een voorblad, van A. Michielsz, de eigenaar van het boek in het jaar 1634, waarschijnlijk een van de schepenen van de hoge vierschaar van Zuid-Holland:

"Behoedt mij Heere Jesu Christo /
voor seeckerhey, dat ick niet onbedacht /
en leve gelyck die godloose, die geen / hope en hebben, maer verleent mij dat /
ick dach en nacht alsoo leve, mij oyck / in alle myn doen alsoo vinden laete, dat /
ick allen oogenblick vreedich sy ende eenen /
saligen afscheyt nemen mach. Amen."

Ook deze tekst is indicatief voor het gedachtengoed van een calvinist in die tijd. In het verlengde daarvan is begrijpelijk dat criminelen "streng doch rechtvaardig" werden bestraft.

Achter hoofdstuk 6.

Een zeeschip in de Kil voor 's Gravendeel, bezig met overladen in kleinere schepen. Tekening van Jelle Aardoom, ooit eerder gebruikt in het herdenkingsboek "1593 's-Gravendeel 1993."

Achter hoofdstuk 7.

Tekening van een oude straatlantaarn. Henk van Wijngaarden.

Achter hoofdstuk 8.

Een oude kan. Eigen foto.

Achter hoofdstuk 9.

Een echtpaar, man en vrouw in aparte cellen. Tekening van Jelle Aardoom.

Achter hoofdstuk 10.

Een rode roos. Eigen foto.

Achter hoofdstuk 11.

Een mishandeld weesmeisje dat van huis wegliep. Tekening van Jelle Aardoom.

Achter hoofdstuk 12.

Een overzetveer. Tekening van Jelle Aardoom, ooit eerder gebruikt in het herdenkingsboek "1593 's-Gravendeel 1993."

Achter hoofdstuk 13.

De beurtschipper. Tekening van Jelle Aardoom, ooit eerder gebruikt in het herdenkingsboek "1593 's-Gravendeel 1993."

Achter hoofdstuk 14.

Een huis aan de haven in Puttershoek. Eigen foto.

Achter hoofdstuk 15.

Sneeuwlandschap van een dorpsstraat in de Hoeksewaard. Schilderij van Jacob Huisman.

Achter hoofdstuk 16.

Een oud archief, met vloeiblad en inktpot. Tekening van Henk van Wijngaarden.

1.2. Inhoud boek

1. Enige informatie vooraf

1.1. Voorwoord

1.2. Inhoud boek

1.3. De Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, inleiding

- 1.4. De “Hooge vierschaer der heerlyckheijt van Strijen”, inleiding
- 1.5. “De Camere Judiciale der stad Dordrecht”, inleiding

2. Overheid en democratie

- 2.1. de baljuw en machtsmisbruik
- 2.2. Stenen voor de stadsmuur
- 2.3. Democratie?
- 2.4. Een betoging in Raamsdonk
- 2.5. Wat is “gepast geweld”?
- 2.6. Wat je als boef nooit moet doen
- 2.7. Ordeverstoring op ´s Gravendeel
- 2.8. Belastingambtenaar mishandeld
- 2.9. Verkeerde loyaliteit

3. Het sociale leven van de doelgroep

- 3.1. Overlast van zwervers
- 3.2. Het leven van een bedelaar ging niet over rozen
- 3.3. Een bedelende asielzoeker
- 3.4. Een somber sociaal netwerk
- 3.5. Voor de zesde maal gebrandmerkt
- 3.6. De lotgevallen van een dief
- 3.7. Een slimme vos
- 3.8. De lotgevallen van een soldaat
- 3.9. Een “beroeps deserteur”
- 3.10. Het leven van een gelukzoeker
- 3.11. “Een moetwillich ende quaet leven”
- 3.12. Brandschatten in het jaar 1727
- 3.13. Lenige types
- 3.14. Een ongewenste gast

4. Overlast en querulanten

- 4.1. Ruzie op de Vismarkt
- 4.2. Dronken en agressief? Dat kan iedereen overkomen.
- 4.3. Dronken zijn was geen excuus meer
- 4.4. Een querulant
- 4.5. Een klucht?
- 4.6. Overlast in de kerk
- 4.7. Afpersen
- 4.8. Een boze secretaris

5. Harde criminaliteit

- 5.1. Gevoelloos
- 5.2. Koelbloedige moord
- 5.3. Roofmoord
- 5.4. De gladde aal
- 5.5. Vergif
- 5.6. Glasscherven in ´t eten
- 5.7. Diefstal aan boord
- 5.8. Diefstal van tienden
- 5.9. Een paardendief

- 5.10. Een oorlogsprofiteur
  - 5.11. Gratie
  - 5.12. Marij Neutje
  - 5.13. Een insluiper
6. Messentrekkerij en gewonden
- 6.1. Ruzie “om een vrouwtje”
  - 6.2. Gewond in Dordrecht
  - 6.3. Een vete
  - 6.4. Ruzie aan boord
  - 6.5. Zoek nooit ruzie met je huisarts
7. Zwendel
- 7.1. De schijn van heiligheid
  - 7.2. Zwendel
  - 7.3. Voor het goede doel
  - 7.4. Later zou dit verzekeringsfraude worden genoemd
  - 7.5. Een witte boorden crimineel
  - 7.6. Pieter Stevense Stoker beroofd
8. Psychiatrie
- 8.1. Suïcide en een democratisch pleidooi
  - 8.2. Een kleptomaan
  - 8.3. Ontoerekeningsvatbaar
  - 8.4. Moord en psychiatrie
  - 8.5. Pyromaan
  - 8.6. Verslaafd aan de drank
  - 8.7. Geestelijke bijstand
  - 8.8. “Fragiliteit syner hersenen”
9. Huwelijk en gezin
- 9.1. Geen boterbriefje
  - 9.2. Bigamie in de zestiende eeuw
  - 9.3. Emoties rond een doop
  - 9.4. Gratis drinken
  - 9.5. Een sympathiek eenvoudig echtpaar
  - 9.6. Wat was destijds “goed gedrag”?
  - 9.7. Zonder vrouw gaat het niet
  - 9.8. Jaloers?
10. Overspel en zo
- 10.1. Overspel?
  - 10.2. Overspel als misdaad
  - 10.3. Verliefd
  - 10.4. Misbruik pupil
  - 10.5. Een overijverige dominee
  - 10.6. Afzien
  - 10.7. Een simpele ziel
  - 10.8. Nóg een simpele ziel
  - 10.9. “Sodomie”

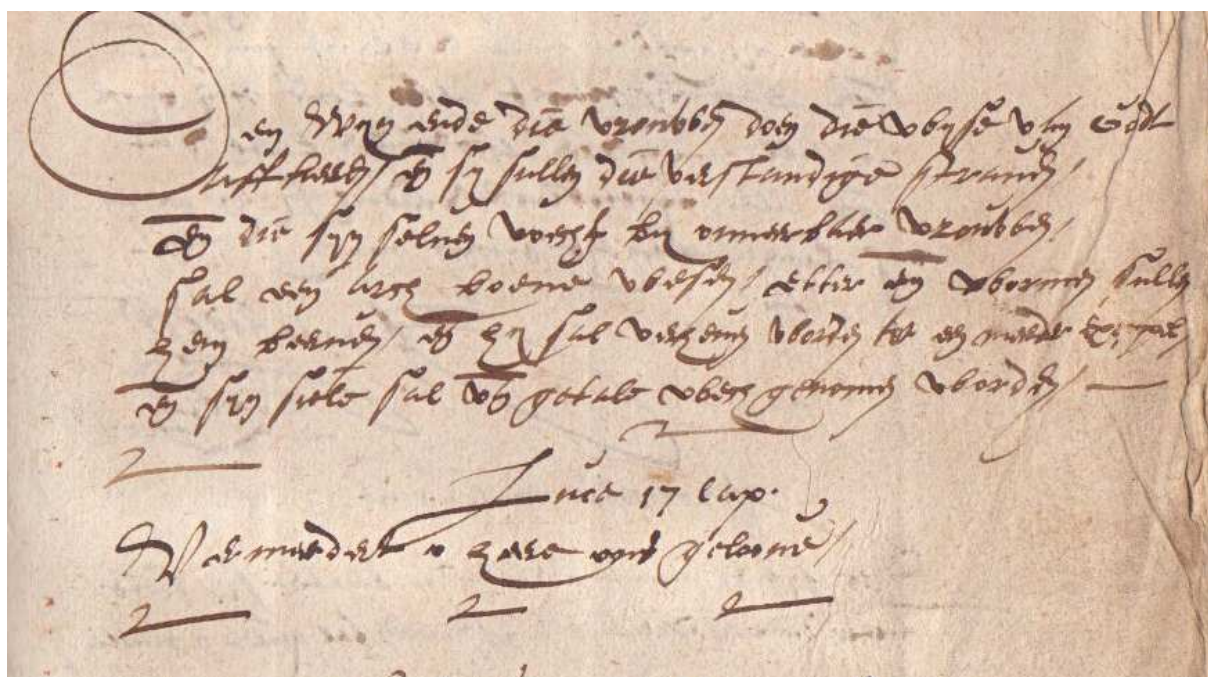
- 10.10. Lesbisch? En wat dan nog?
- 11. Huiselijk geweld en seksuele intimidatie
  - 11.1. In haar hemd op straat
  - 11.2. "Een seer insolvent mensch"
  - 11.3. Huiselijk geweld in de pruikentijd
  - 11.4. Hij voelde zich afgewezen
  - 11.5. Bikkelhard
  - 11.6. Een boze "ex"
  - 11.7. Ontoerekeningsvatbaar door drank?
  - 11.8. Travestie
- 12. Hanggroepjongeren door de eeuwen heen
  - 12.1. Hanggroepjongeren in de middeleeuwen
  - 12.2. Vernielingen door hanggroepjongeren in 1633
  - 12.3. Smoesjes
  - 12.4. Recalcitrante pubers?
- 13. Ongevallen
  - 13.1. Een verdronken kind in 1570
  - 13.2. Verdrinken op het platteland in 1642
  - 13.3. Doodgeschoten
  - 13.4. "Een tinne kan" als wapen
  - 13.5. De veiligheid van het scheepvaartverkeer
  - 13.6. Een vergissing
- 14. De prijs van "Oranje boven"
  - 14.1. De prijs van "Oranje boven" in de pruikentijd
  - 14.2. De prijs van "Oranje boven" in de bezettingstijd
  - 14.3. De vlag op de kerktoren
  - 14.4. De opruier
  - 14.5. Een verwarrende tijd
  - 14.6. Een oranje lint tijdens de Bataafse Vrijheid
  - 14.7. Oranje boven bij het Vissertje
  - 14.8. Marigje Broeren
  - 14.9. Verzet in bezettingstijd
- 15. Oude gebruiken
  - 15.1. De kerfstok
  - 15.2. Kroegruzie met het licht uit
  - 15.3. "De steen moeten dragen"
  - 15.4. Roddel moet je kunnen waarmaken
  - 15.5. Geloof in magie in de zestiende eeuw
  - 15.6. Dat ontbrak nog aan hun geluk (waerseggerije)
  - 15.7. Kwakzalver
  - 15.8. Het recht van overpad
  - 15.9. Afgesproken sluitingstijden (van herbergen)
  - 15.10. Kerkroof
  - 15.11. "Lazarus"
  - 15.12. Vreemde koopwaar

16. Varia

- 16.1. De watergeuzen waren zeerovers
- 16.2. Een pittige tante
- 16.3. Een beroeps bedelaar
- 16.4. Grondwerker
- 16.5. Een creatief vonnis
- 16.6. De bank van lening
- 16.7. Een herroepen verbanning (Pardon)
- 16.8. Smokkelen in vroeger tijd
- 16.9. Assepoester in de zestiende eeuw

17. Alfabetische index op namen

“Den wyn ende die vrouwen doen die wyse van Godt /
affkeeren, en sy sullen die verstandige pramen (doen huiveren) /
ende die syn selven voeght by oneerbaer vrouwen /
sal een arch boeve wesen /
etter en wormen sullen hem bernen /
en hy sal verheven worden tot een mede exempel /
ende syn siele sal van de getale wech genomen worden.”
(Zie voorwoord)

1.3. De Hoge Vierschaar van Zuid Holland, inleiding.

Steden en “hoge heerlijkheden” kregen in de middeleeuwen van de graaf het privilege executies en lijfstraffen toe te mogen passen. Maar dorpen hadden dat recht niet. Dorpen vielen districtsgewijs onder een “hoge vierschaar.”

Als in vroeger tijd een delict als ernstig werd ervaren, dan werd de zaak niet behandeld door de schout en schepenenbank van het eigen dorp (de “lage vierschaar”), maar de zaak werd gemeld bij de hoge vierschaar.

De hoge vierschaar bestond uit een aantal schepenen plus een baljuw, en dit college werd voorgezeten door de baljuw, namens de graaf. De baljuw trad ook op als “eiser”, officier van justitie. Die mocht, namens de graaf, een verhoor afnemen onder “scherp examen” (marteling, tortuur), en lichamelijke straffen eisen. Na vonnis door de schepenenbank werd dit uitgevoerd, zoals executie door onthoofding, ophanging. Veel voorkomende straffen waren geselen en brandmerken. Ook mocht de hoge vierschaar verbannen uit het jurisdictiegebied dan wel uit geheel Noord- en Zuid Holland (“Holland en Westvriesland”) en opsluiten in een tuchthuis waar dwangarbeid werd verricht.

De provincie Zuid-Holland had vier hoge vierscharen: De Hoge Vierschaar van Rijnland hield zitting in Leiden, de Hoge Vierschaar van Delfland hield zitting in Delft, de Hoge Vierschaar van Schieland, hield zitting in Rotterdam, en de Hoge Vierschaar van Zuid-Holland hield zitting op het stadhuis in Dordrecht.

De laatste bestond uit baljuw en elf schepenen.

Arrestanten werden ingesloten in een cel op de zolder van het stadhuis van Dordrecht.

De Hoge Vierschaar van Zuid-Holland was de voorloper van de arrondissements rechtbank aan het Steegoversloot in Dordrecht. Het jurisdictiegebied kwam ongeveer overeen met het tegenwoordige arrondissement Zuid-Holland Zuid. Belangrijke verschillen met de tegenwoordige arrondissements rechtbank waren dat poorters van steden zoals Dordrecht, Gorinchem en Leerdam ook bij ernstige delicten door een eigen schepenenbank van de stad werden gevonnist. Dit recht werd in de middeleeuwen per privilege door de graaf aan steden toegekend. Het zuidelijk deel van de Hoeksewaard had destijds een eigen hoge vierschaar, de Hooge vierschaar der heerlyckheit van Strijen, die zitting hield in het dorp Strijen. Ook de dorpen Giessen-Nieuwkerk en Papendrecht hadden als hoge heerlijkheid een eigen hoge vierschaar. De dorpen in de Langstraat in Noord Brabant, zoals Raamsdonk, Waspik, en Sprang Capelle, behoorden na verovering in de tachtigjarige oorlog tot het jurisdictiegebied van de Hoge Vierschaar van Zuid-Holland.

De dorpen die behoorden bij de Hoge Vierschaar van Zuid-Holland waren de volgende.

Op het eiland van Dordrecht: De Mijl, Dubbeldam en Wioldrecht.

In de Alblasserwaard: Oud Alblas en Alblasserdam, Bleskensgraaf, Brandwijk en Gijbeland, Giessendam, Giessen- Ouderkerk, Molenaarsgraaf, Hardinxveld, Sliedrecht, Nieuw Lekkerland en Streefkerk.

In de Krimpenerwaard: Krimpen en Ouderkerk aan de IJssel, Krimpen aan de Lek, Lekkerkerk, Bergambacht, Berkenwoude en Achterbroek, Stolwijk en Stormpolder.

In de Langstraat in Noord Brabant: Bezooien en Sprang-Capelle, Waspik (Groot- en Klein Waspik), Raamsdonk, en Drimmelen.

In het Land van Altena: Dussen, Werkendam en 's Heerarendsberg.

Op het eiland IJsselmonde: H I Ambacht, Zwijndrecht, Heerjansdam, Barendrecht, Carnisse, IJsselmonde, Rijsoord en Ridderkerk.

Het noordelijk deel van de Hoeksewaard: Heinenoord, Mijnsheerenland van Moerkerken, Puttershoek en Maasdam.

De Oud Rechterlijke Archieven van alle hoge vierscharen van Nederland worden bewaard in het Nationaal archief Den Haag. Zo ook die van Zuid-Holland.

Bron.

G.F. van der Ree – Scholtens en H. Spijkerman. Inventaris van het archief van de Baljuw en Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, 1574 – 1811 (1813). Toegangnummer 3.03.08.224. Uitgave Nationaal archief, Den Haag, 1990.

(Algemene info via www.gahetna.nl als pdf bestand in te zien).

Onderdeel hiervan is een genummerde inventaris.

Hiervan waren voor ons doel vooral van belang de inventarisnummers 70 tot 85, bestaande uit vijftien delen, de “rol van criminele zaken”, en 111.

1.4. De “Hooge vierschaer der heerlyckheit van Strijen”, inleiding

Dorpen vielen districtsgewijs onder een “hoge vierschaar”. Steden en “hoge heerlijkheden” kregen in de middeleeuwen van de graaf het privilege executies en lijfstraffen toe te mogen passen. De “lage vierschaar” van dorpen hadden dat recht niet, tenzij het privilege van “hoge heerlijkheid” door de graaf was toegekend. Het zuidelijk deel van de Hoeksewaard had destijds een eigen hoge vierschaar, de Hooge vierschaer der heerlyckheit van Strijen, die zitting hield in het dorp Strijen. Dit was een relict uit de tijd van vóór de Sint Elisabethsvloed, toen de Hoeksewaard onderdeel was van de hoge heerlijkheid Strijen. Het recht was in de vroege middeleeuwen door de heer van Strijen aan het dorp Strijen gegeven. Het jurisdictiegebied lag ten zuiden van de Binnenmaas (ooit voor de Sint Elisabethsvloed de bedding van de Maas).

De Hooge vierschaer der heerlyckheit van Strijen mocht verbannen uit het jurisdictiegebied, in dit geval “uit het land van Strijen en uit de Beijerlanden” dan wel uit geheel Noord- en Zuid Holland (“Holland en Westvriesland”) en opsluiten in een tuchthuis waar dwangarbeid werd verricht. Arrestanten werden ingesloten in een cel op het stadhuis van het dorp Strijen, “de gyzelkamer”.

In 1633 was baljuw Abraham van Beveren, en in 1662 was het Cornelis Pompe van Meerdervoort. De baljuw werd nogal eens vervangen door zijn “stadhouder”. Dit was in 1642 Adriaen van Strijen, en in 1662 Matthijs van der Merck.

De schepenbank van de hoge vierschaar bestond, voor zover ik het kan zien, uit dezelfde inwoners van het dorp Strijen die ook schepenen waren van het dorp Strijen. De schepenbank had dus een dubbelrol.

De zittingdag van de hoge vierschaar werd in onderling overleg vastgesteld. Zo werd die op dinsdag 29 Juli 1662 vastgesteld omdat op die dag de scherprechter aanwezig kon zijn. Overigens, er werd in 1661 gebruik gemaakt van meester Willem Christiaenen, scherprechter tot Dordrecht.

Als schepenen werden in de akten van boek 1 genoemd:

In 1633 Antonis Bastiaensz Verweel, Pieter Aertsz Bercheijck, Reijnier Cornelisz Vos, Andries Bastiaensz Coomans.

In 1634 Jan Pieters Aertman, Antoni Verweel, van Will, van Driel, Zuythouck, Andries Bastiaensz Coomans, Bercheyck, en van den Houck.

In 1635 van Driel, Jan Dircxs Romeyn en Pieter Aertsz Bercheyck.

In 1636 Antonis Bastiaans Verweel, van Will, Reijnier Cornelisz Vos en Jan Dircxs Romeyn.

In 1642 Cleys Adriaensz van Driel, en Andries Claesz van Strijen.

In 1662 Matys Hendrikse Leijssen, Robbrecht Jansen van der Stoup, Cornelis Ariensz Spruit, Pieter Aysen van Maesdam, en Vermaes,

Dorpen van het jurisdictiegebied, het zuidelijke gedeelte van de Hoeksewaard.

Hoewel ooit werd verbannen uit “het land van Putten en Strijen en de Beijerlanden”, was deze schrijfwijze een relict uit de tijd van Aleid II, vrouwe van Putten en Strijen, in het jaar 1354. Omdat drie generaties verder de heer van Strijen, in 1459, kinderloos overleed, verviel het land van Putten terug aan de graaf van Holland. De Hoeksewaardse dorpen Piershil en Goudswaard (de Korendijk) behoorden bij het land van Putten. Vanaf 1459 behoorden die dorpen dus niet meer tot de jurisdictie van de hoge vierschaar van Strijen.

Wat overbleef was “het land van Strijen”, en “de Beijerlanden”, dus de dorpen Strijen, ’s Gravendeel, Klaaswaal, Westmaas, Cillaarshoek, Sint Anthoniepolder, Oud Beijerland, Nieuw Beijerland, Zuid Beijerland en Numansdorp.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Hoge Vierschaar land van Strijen (Vroeger genoemd “hooge vierschaer der heerlyckheit van Strijen”), nummer toegang 3.03.08.184.

(Algemene info via www.gahetna.nl als pdf bestand in te zien).

Onderdeel hiervan is een genummerde inventaris.

Hiervan zijn vooral van belang voor ons doel de inventarisnummers 1 en 9, de “rol van criminele zaken” en de “civiele rol” over de jaren 1632 tot 1666.

1.5. “De Camere Judiciale der stad Dordrecht”, inleiding

De stad Dordrecht had ook een hoge vierschaar, genaamd “de Camere Judiciale”.

Deze werd niet door een baljuw voorgezeten, maar door de schout van de stad.

Het bijzondere van dit stuk archief is dat er vonnissenboeken zijn bewaard gebleven over de jaren 1450 –1471 (inventarisnummer 166), en over de jaren 1592 – 1598 (inventarisnummer 167). Daarna is er pas archief vanaf het jaar 1695. Veel archief van vóór 1720, ook van de hoge vierscharen van Zuid-Holland en van de heerlijkheid van Strijen, is verloren gegaan.

Vandaar dat in deze verzameling verhalen niet alleen gegevens uit het archief van de hoge vierschaar van Zuid-Holland zijn geput, maar ook uit die van Strijen en uit die van de stad Dordrecht.

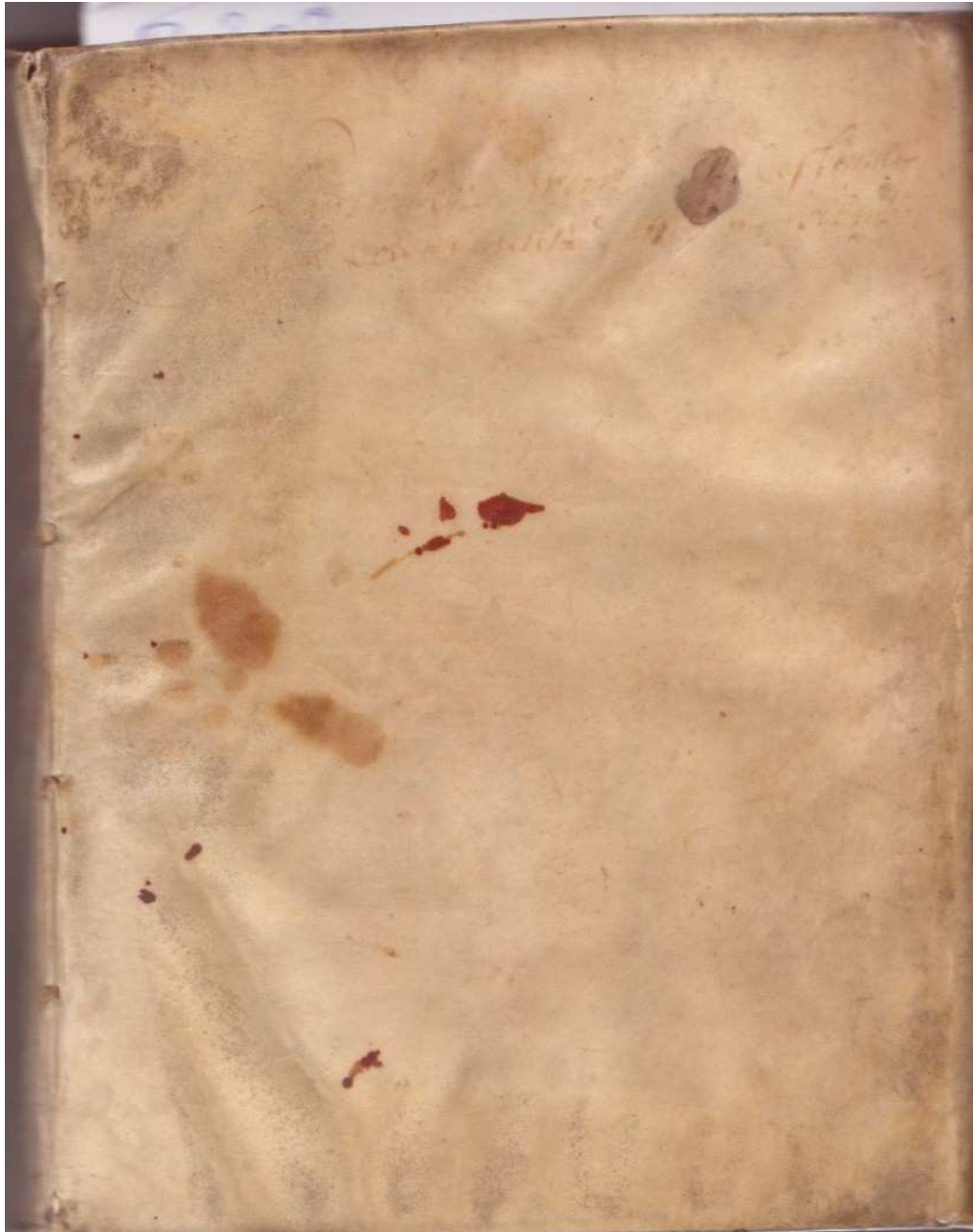
Evenals de hoge vierschaar van Zuid-Holland hield ook de Camere Judiciale zitting in het oude stadhuis van Dordrecht, en maakte gebruik van de cellen op de stadhuiszolder. Van de oude zaal waar de hoge vierschaar van Zuid-Holland en de Camere Judiciale van de stad zitting hielden, is niets meer over.

Vaak werd ook zitting gehouden “in de vuylpoort”. Mogelijk was daar de tortuurkamer, voor een verhoor onder “scherp examen”? Duidelijk werd het niet.

Bron.

Erfgoedcentrum Diep, voorheen Gemeente archief Dordrecht.

Toegang nummer 9, Gerecht van Dordrecht 1450 – 1811, vooral de inventarisnummers 166 (criminele rol, instructies en vonnissen, over de jaren 1450 tot 1471), en 167 (criminele rol, instructies en vonnissen, over de jaren 1592 tot 1598). www.erfgoedcentrumdiep.nl

Kaft van het boek van een schepen van de hoge vierschaar met bloedvlekken, mogelijk van tortuur. (Zie voorwoord).

2. Overheid en democratie

2.1. De baljuw en machtsmisbruik

Het verhaal van de baljuw van de Hoge Vierschaar van Zuid-Holland is door diverse schrijvers uit de zeventiende eeuw beschreven. Wouter van Gouthoeven, Jacob van Oudenhoven en Matthys Balen, alle drie kroniekschrijvers, vertellen ieder in eigen woorden het verhaal (1,2,3). Het verhaal werd in de zeventiende eeuw ook een bron van inspiratie voor kunstenaars. Onder meer verscheen in 1630 een toneelstuk met de titel "Bailliju van Suydt-Hollandt ofte Ghetoomde Vermetelheyt (bestraft machtsmisbruik)".

Het gebeurde in het jaar 1336.

Er was in H I Ambacht een arme boer die een mooie koe had. De koe gaf veel melk, genoeg voor het hele gezin. De baljuw van de Hoge Vierschaar van Zuid-Holland wilde de koe graag kopen. Maar de boer weigerde te verkopen, want het gezin was aan de koe gehecht. *"Maar (de baljuw) ziende, dat hy by kope daar an niet en konde geraken, heeft die behendelik, tegens des huysmans wille, uyt zijn land en weyde genomen, en heeft een ander, van gelijken hayre, in der zelve plaats doen stellen. Den boer hier over zijnde ontsteld, is, door raad zijner vrienden, na Henegouwen, tot graaf Willem getogen, die te Valenchijn krank lag, doende an hem klachten over den bailljou, wegens zijn ontroofde koe. Graaf Willem, dat hoorende, had medelyden metten armen land-man ..."* (3)

Graaf Willem de derde, van Henegouwen, bijgenaamd Willem de goede, lag in het jaar 1336 in Valenciennes ziek te bed met jicht. Hij riep de schout van Dordrecht samen met diens neef, de baljuw van de Hoge vierschaar van Zuid-Holland, bij zich in Valenciennes.

De graaf confronteerde de baljuw met de klacht van de boer. Graaf Willem vroeg aan de baljuw: *"Waarom hebt gy, die een bailljou en rechter zijt, kracht en geweld gedaen, eenen land-man, mijnen onderzaat?"* (3) Het vonnis was dat de schout van Dordrecht uit het bezit van zijn neef honderd gouden kronen aan de boer als vergoeding zou geven.

Daarna zei de graaf: *"Nu is de huysman voldaan, maer de Justitie ende ick niet. Ende naedat de huysman vertrocken was, heeft de graef den scherprechter ende den biechtvader doen komen, ende den bailliu het hoofd laten afhouden ..."* (2)

Tegen de schout van Dordrecht zei de graaf: *"Dat alle officieren haer wachten souden van sulcks te doen, of hen soude mede desgelijcks geschieden."* (2)

Willem, graaf van Holland van 1304 tot 1337, stond bekend als een bekwaam en humaan bestuurder. Hij moet zich hebben gerealiseerd dat juist Dordrecht een voorbeeldfunctie had. Immers, hier lagen "de boeken van het recht" in een tijd dat boeken nog met de hand werden geschreven. In andere steden van het graafschap Holland werd volstaan met mondelinge rechtspraak en mondeling overgeleverd recht. Bestuurders en leden van hoge vierscharen uit alle delen van het graafschap kwamen "ter hof-vaart" naar Dordrecht om de boeken in te kunnen zien bij juridisch moeilijke zaken. Indien zou worden getolereerd dat juist hier een bestuurder zijn macht misbruikte, dan was het hek van de dam.

Melis Stoke schreef over graaf Willem de goede, en sprak de graaf in zijn boek toe met de woorden: (5)

"Recht over den riken / als over den armen.

Ne laetse niet lopen carmen.

Doedi dit / so doedi wale. “

De naam van de onthoofde baljuw is niet bekend. Jacob vander Eyck schrijft: *“die ... men hout dat hy van ’t gheslachte was Queeckel ghenamt.”* (4) Matthys Balen vermeldt: *“De baljuw, welke Gouthoeven houd te zijn geweest uyt het geslacht Quekel.”* (3) Maar Gouthoeven vermeldt dit gegeven zelf niet in zijn boek (1), dus de bron zal wel oude stadsroddel zijn geweest.

Via genealogische sites is de naam van de baljuw ook niet te traceren. Dat betekent dat sinds 1336 ook in adellijke kringen machtsmisbruik werd ervaren als een niet te vergoelijken misdaad. Niemand wilde worden geassocieerd met een baljuw in zijn voorgeslacht die zijn macht misbruikte. Een goede Hollandse traditie. De toon was gezet door graaf Willem de goede.

Literatuur.

1. Wouter van Gouthoeven. D’oude chronycke ende historiën van Holland (met West-Vriesland) van Zeeland ende van Utrecht. Uitgave in Dordrecht, 1620, 22^e divisie, 32^e capittel. Blz. 80.
2. Jacob van Oudenhoven. Oudt ende Nieuw Dordrecht. By Ambrosius Vermerck, boeck-drucker, Haarlem, 1666. Blz. 494-495.
3. Matthys Balen. Beschryving van Dordrecht, vierde boeck. Gedrukt by Symon Onder de Linde, boekverkooper, Dordrecht, 1677. Blz. 7, en 735-736.
4. Jacob vander Eyck. Corte beschryvinghe mitsgaders hantvesten, privilegien, costumen ende ordonnantien van den lande van Zuyt-Hollandt. By Nicolaes Vincentsz van Spierincxhouck, boeckdrucker by de Visch-marckt in Dordrecht, 1628. Blz. 19.
5. Melis Stoke. Rijmkronijk. Bewerking door Balthazar Huydecoper, Uitgave bij Johannes le Mair, Leiden, 1772. Tiende boek, strofen 1089 –1091.

2.2. Stenen voor de stadsmuur

Op 11 September 1453 werd door het Gerecht van Dordrecht in het vonnissenboek vermeld dat schipper Jan van Stolwijk uit Papendrecht op Maria Hemelvaart, 15 Augustus 1453, ’s avonds een lading stenen had gehaald uit de ruïne van “het Merwedehuis”. Hij had gave stenen geladen, maar ook brokstukken van het puin dat in de gangen lag.

“Jan van Stolwijk in Papendrecht heeft op onser vrouwen avont ... een scip steens gehaelt an thuys ter merwede, geheele steen ende sticken van muren die metten uttganck gebroken lagen.”

Vaak werd een beklagde per vonnis opgedragen een aantal stenen te leveren, waarschijnlijk bestemd voor restauratie van de kerk of stadsmuur.

Zo werd Jacob Boucket, die ’s nachts, waarschijnlijk in dronken toestand, het huis van een ander binnenkwam en zei dat hij daar wilde blijven slapen, op 17 April 1453 beboet met het geven van *“8 huis (steens)”*. Want een van de dochters was dermate geschrokken dat *“dat jonckwif van daer uut gelopen is.”*

Dat *“Hannigt Weurs ... onstandelike * dreych woerde geseit heeft tot Adriaen Ghysen ...”* kwam hem op 27 November 1453 te staan op de boete van *“6 huys steens.”*

Evenzo moest in April 1455 (dag is onleesbaar) Jan Yewijnsz die talcmeter “5 huis steene” leveren omdat hij in dronken toestand op straat “den hoofftman ende de wakers inder wake onstandelike * woerden gegheven heeft ...”

Welnu, die stenen werden door een schipper aangeleverd, en dan door gevonnisten gekocht. Het Merwedehuis, was de ruïne van het kasteel dat vijfentwintig jaar eerder, in het jaar 1428, door de Dordtenaren was verwoest omdat Hertog Jan van Brabant tijdens zijn beleg van de stad Dordrecht werd geteund door de heer van de Merwede. Kennelijk was de ruïne sindsdien een vindplaats van bouwstenen. Dat was in die tijd niet ongebruikelijk. Het maakt begrijpelijk waarom er van het eens zo grote kasteel zo bitter weinig meer over is.

Bron.

Diep Erfgoedcentrum Dordrecht. (Voorheen Gemeentearchief Dordrecht). Oud Rechterlijk Archief Dordrecht. Gerecht van Dordrecht 1450 – 1811, nummer toegang 9, inventarisnummer 166, dd. 17 April (blz 3 verso), dd. 11 September (blz 4), en dd. 27 November 1453. En ... April 1455, (blz 6 verso).

* Onstandelik = grof, brutaal

2.3. Democratie?

Het begon op 31 Maart 1774 met een rel op Puttershoek.

Johan Hendriksz Zwinglius, Zwitser van geboorte, afkomstig uit Sint Gallen, kwakzalver van beroep, was in November 1773 op Puttershoek gekomen zonder acte van indemniteit en zonder doctorsbul. Hij gaf zich uit voor medicina doctor. Omdat hij geen bul kon overleggen was hij door schout en schepenen van Puttershoek en de Hoge Vierschaar van Zuid-Holland op 22 Maart 1774 gesommeerd om Puttershoek te verlaten. Dat weigerde hij. Op 31 Maart 1774 werd hij dan ook door twee gerechtsbodes van de hoge vierschaar naar buiten Puttershoek gebracht.

Maar kennelijk was hij inmiddels als behandelaar erg populair. Jacobus Fransz Verhoeven vertelde dat hij indertijd het verzoekschrift van Johan Zwinglius aan de Ambachtsheer van Puttershoek had gelezen en als adhesiebetuiging mede had ondertekend omdat hij vertrouwen had in Zwinglius, “*die hij meende een braaf en kundig man te wezen, vooral om de grote daden die hy hem wysgemaakt heeft in Prinsenlant verrigt te hebben ...*” Zwinglius had inderdaad enige tijd als chirurgijn in Prinsenlant (Dinteloord) gepraktiseerd.

De bevolking nam het niet dat hij werd uitgewezen. “*... de verdere nagevolgde menigte, immediaat onder een groot geschreeuw en geweld, wederom terug zyn gekomen na het dorp ... dat onder den trouw verscheide met stokken gewapent waren ...*”

Bij de chirurgijn van het dorp, Servaas Stoop, werden de ruiten met stokken ingeslagen, en men bracht Johan Zwinglius weer terug in het dorp, waar Johan uit dankbaarheid aan alle dorpelingen een rondje aanbod.

Men dwong de schout en schepenen een verklaring op te stellen en te ondertekenen dat Johan mocht blijven. Dit alles onder bedreiging dat ook bij hen de ruiten zouden worden ingeslagen in het geval men zou weigeren. Schout en schepenen tekenden

onder dwang. De schout zei nog dat hij eerst met de ambachtsheer wilde overleggen, maar dit werd hem geweigerd.

“Hoe zullen wij ’t nu hebben, zal den doctor blijven of niet ... de schout daar op gezegt heeft “wel nu ik permitteer den doctor, wat wil je nu meer hebben!” waarop door verscheide van het volk, onder het swajen vanden hoeden geschreeuwt is “vivat den doctor.” ..... (De schout, Caspar Kelderman, schreef) “Ik ondergetekende permittere aan Johan Hendrik Zwinglius, om als doctor te mogen fungeren, en alle kwalen voorts te genezen die hy begeert te behandelen, actum 31 maart 1774, geteikent Caspar Kelderman.” De meute drong de huizen binnen van de schepenen Andries Groenewout, Johannis Schrijver en Daniel Visser, en sommeerde hen te tekenen, en ook zij tekenden de verklaring onder dwang.

De aanstichters van de rel waren Willem Tielmansz Visser, Jacobus Fransz Verhoeven en Pieter den Dekker. Namens hen hadden met de schout gesproken de huisvrouw van Willem Claasz Troost, en Pieter den Dekker.

De Hoge Vierschaar van Zuid-Holland nam dit hoog op. Reeds de volgende dag verschenen baljuw en enkele schepenen van de hoge vierschaar van Zuid-Holland per jacht voor Putterhoek. De schout en schepenen van Putterhoek werden aan boord van het jacht ontboden en gehoord, waarna een aantal meegekomen gerechtsdienaren op het dorp arrestaties verrichtten.*

De straffen waren niet mis. De vonnissen werden op 2 September 1774 uitgesproken en uitgevoerd.

Johan Hendriksz Zwinglius, oud 55 jaren, geboren te St Johan onder de abdij van St Gal in Zwitserland, werd gegeseld en levenslang verbannen.

Catharina Odelia Locht, huisvrouw van Philip Herzensheijmer, 46 jaar oud, geboren te Pingert in ’t Paltzische, wonende te Putterhoek, werd voor tien jaar verbannen omdat ze had meegedaan aan het inslaan van de ruiten bij de chirurgijn.

Ook Jacobus Fransz Verhoeven werd voor tien jaar verbannen.

Baaltje Monster, huisvrouw van Arij Blok, inwoner van Putterhoek, 30 jaar oud, werd voor één jaar verbannen, evenals Cornelis Drogendijk, 26 a 27 jaar oud, geboren en wonend in Putterhoek.

Frederik van de Kaa werd vrijgelaten op borgtocht, hij mocht procederen.

Een aantal relschoppers kwam na oproepen door de hoge vierschaar niet opdagen , en zij werden uiteindelijk bij verstek verbannen uit het gebied van de hoge vierschaar:

Gerrit de Heer en Simon de Pé werden levenslang verbannen.

Jan Pietersz Dekker werd voor dertig jaar verbannen.

Gieltje, de huisvrouw van Willem Klaasz Troost, en Willem Tielemansz Visser werden beiden voor vijftwintig jaar verbannen.

Gijsbert Gideonsz Boer en Krijn de Graaf werd voor twintig jaar verbannen.

Jan Huibertsz Dekker en Geertje Bijneveld beiden voor tien jaar.

Op 17 Februari 1777 werd de bij verstek verbannen Gerrit de Heer op Putterhoek ontdekt en gevangen genomen. Hij was 48 jaar oud, en verdiende de kost met (vlas) zwingelen en rietsnijden. Hij werd gezien *“... als een der voornaamsten belhamels en acteurs in de ... oproerige buitensporigheden ...”* Hij had de schout en schepenen Johannes Schrijver gedreigd om, in geval ze niet zouden tekenen, bij hen de ruiten in te slaan. Het vonnis was op 21 Maart 1777 dat hij zou worden gegeseld, en de levenslange verbanning bleef gehandhaafd.

Evenzo werd op 4 Augustus 1778 op Putterhoek gearresteerd de bij verstek verbannen Krijn van de Graaf, 34 jaar oud, vlasarbeider. Op 21 Augustus volgde het

vonnis. Hij was al voor twintig jaar verbannen, maar kreeg er nog tien jaar verbanning bij.

Eigenlijk was hier voor het eerst sprake van de behoefte van een groep burgers aan enige democratie. Het burger initiatief werd benoemd als reischopperij, en grondig de kop ingedrukt. Weliswaar met goede argumenten, maar toch.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Baljuw en Hoge Vierschaar van Zuid Holland, 1574 –1811 (1813), nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 76, dd. 20 Juni, 11 Juli, 8 Aug, 2 en 5 Sept 1774, 3 April en 22 Mei 1775, 17 Februari en 21 Maart 1777, 4, 10 en 21 Augustus 1778.

(Bladzijdennummering ontbreekt).

* Volgens A.J. van der Aa. Het aardrijkskundig woordenboek der Nederlanden, uitgave 1847, negende deel, deel P-R. Puttershoek, blz. 329.

2.4. Een betoging in Raamsdonk.

Het gebeurde tijdens de Franse bezetting, *“in het tweede jaar van de bataafsche vrijheid.”* De baljuw van de Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, Anthonij Hoyneck van Papendrecht, was op uitnodiging van de municipaliteit (schout en schepenen) van Raamsdonk op 14 Januari 1796 in het raadhuis van Raamsdonk aanwezig, *“... ten eynde, waar het mogelijk voor te koomen dat zommige kwalijk gezinde ingezeetene zig verstoutende om dezelve municipaliteit ... op eene alzints onwettige wijze van hunne posten te ontzetten.”*

Wat er inhoudelijk als oorzaak van de emoties aan was voorafgegaan werd in deze akte niet vermeld. Maar een aantal inwoners was niet tevreden met het beleid van schout en schepenen. Twee initiatiefnemers, Hendrik van Kapelle en Adriaan Soeters, hadden tevoren mondeling bij alle inwoners aangekondigd dat er op 14 Januari in het raadhuis bij volksstemming anderen in hun plaats zouden worden gekozen. De municipaliteit hield dit *“... voor een daad van oproer en geweld ...”* De inwoners waren de dag tevoren, op 13 Januari, door schout en schepenen gewaarschuwd dat de stemming niet geldig zou zijn. Immers, het was *“... tegen de Publicatie van 9 juli 1795 vanwegens het Committé van Voorlichting ... maar ook tegens het verbod der Representanten van Holland van 1 november 1795 ... welke ook door denzelve Hendrik van Kapelle in zyn memorieboekje zyn geannoteert geworden.”*

De baljuw, Hoyneck van Papendrecht, trof daar op 14 Januari aan *“... een zaamgevloeyde menigte ... ingezetenen om hun te laten stemmen. (Nadat) al het volk het raadhuis is opgekoomen en de raadkamer ingedrongen ... en opneeming der stemmen gevordert werdende ... toen heeft Hoyneck de menigte toegesproken en vermaand, en aangeboden aan alle om de bezwaren tegen deze municipaliteit in te brengen. “Want”, zei hy, “zouden de commissarissen van het Committé van Voorlichting op 9 juli 1795 by hun aanstelling van de leden van de municipaliteit alhier opzettelyk het recht van de ingezetene van Raamsdonk hebben verkort?”* Hoyneck stelde zich garant dat bewijzen zouden worden verzameld en eventuele schuldigen zouden worden gestraft. Maar het hielp niet, men riep: *“Het moet ´er vandaag door.”* De schout werd uitgejouwd. En Arnoldus de Bont gaf het voorbeeld aan de rest van de dorpelingen, hij legde zijn ingevulde stembriefje als eerste neer.

Goed. Dat kon dus niet.

Een half jaar later, op 25 Juli 1796, werden Arnoldus de Bont, Maerten de Wit, Cornelis de Wit, Huijbert van Raemsdonk, Gerrit Princen, Hendrik van Kappel, Johannes Zeijlmans en Adriaan Soeters, allen inwoners van Raamsdonk, gehoord. Het vonnis was dat zij allen één etmaal, gedurende 24 uur, op water en brood in de cel op het raadhuis in Dordrecht werden ingesloten.

Hier had eigenlijk een heel democratische betoging plaats, het zou passen in de pluriforme moderne tijd. Maar het paste kennelijk nog niet bij *“de bataafsche vrijheid.”* Wat de aanleiding tot het ongenoegen van de inwoners is geweest wordt in deze akte niet benoemd. De baljuw probeerde te bemiddelen, maar er was kennelijk al teveel gebeurd. Waarschijnlijk is er naderhand, in het halve jaar dat volgde, wel bemiddeld, en de klacht (ook hier niet benoemd) werd kennelijk terecht bevonden. Want de straf lijkt voornamelijk symbolisch te zijn geweest.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Baljuw en Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, 1574 –1811 (1813), nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 81, dd. 22 Januari 1796, blz. 81 t/m 83 verso.

2.5. Wat is “gepast geweld”?

Op 10 Juli 1663 stonden voor “de hooge vierschaer der heerlyckheit van Strijen” Cornelis Cornelisz Coomen, omdat hij zich tegen aanhouding door een gerechtsdienaer verzette. En Lauweris Coenraetsz, “ordinarum dienaer van den Justitie” *, omdat hij in functie iemand had gedood.

Tijdens de Strijense paardenmarkt, op 2 Juli, ontstond er in de herberg van den Valck *“... aldaer groote confusie ende vechterie.”*

Cornelis Cornelisz Coomen met zijn vrienden hadden er ruzie met anderen.

Kennelijk was op dat moment de baljuw of zijn plaatsvervanger aanwezig in Strijen. Johannes Houcxsewegh, herbergier, vroeg aan “de heer officier” om assistentie met het doel het gevecht te helpen beëindigen, ook om eventuele materiële schade te voorkómen. Dienaer van den Justitie Lauweris Coenraetsz kreeg opdracht om in te grijpen.

Maar *“... daarop heeft Cornelis de dienaer met syn mes ... (weten) te resisteren in voege dat deselven tot op de solder niet ... heeft weeten te geraecken ...”*

Lauweris vroeg op dat moment zijn collega Aerjaan Teunisz om hem te assisteren. Samen gingen ze de zolder op om aanhoudingen te doen. Daar verdedigde Cornelis zich, samen met zijn vrienden. Cornelis met zijn mes zwaaiend, en zijn vrienden die met knuppels (“clippelhout”) zwaaiend van zich afsloegen, *“om alsoo de voorgenomen apprehentie t ontgaen ...”*. Lauweris was met een degen gewapend, en stak daarmee een van die vrienden, Arijen Leendertsz Jonghkint, dermate dat die ter plaatse overleed.

Welnu, bij de rechtszitting vertelde Cornelis dat hij met zijn mes zwaaide omdat hij werd aangevallen door ruziezoekers, en niet om de justitiedienaer van zich af te houden. Dank zij een goede advocaat, heer Huybert de Schepper, heer van Sijnghem, en diens assistent Cornelis van Willigen, kwam hij er af met een civiele boete van 54 gulden.

De vraag was of Lauweris iets viel te verwijten. Immers, hij had zijn plicht gedaan. Maar ja, hij had “... *met een rapier soodanighe wonde (toegebracht) waervan (Arijen) deser werelt is comen te overleijden ...*”

Opvallend is dat de baljuw het niet voor Lauweris opnam. Integendeel, deze eiste in eerste instantie onthoofding als lijfstraf. Zover is niet gekomen, de zaak werd kennelijk geseponneerd. Ik kan geen vervolg op het verslag vinden.

Wat was “gepast geweld”? De hoge vierschaar kwam er kennelijk niet uit. Dat is ook tegenwoordig de vraag van een onderzoekscommissie als een agent een crimineel doodt.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Hoge Vierschaar land van Strijen (Vroeger genoemd “hooge vierschaer der heerlyckheit van Strijen”), nummer toegang 3.03.08.184, inventarisnummer 1, dd. 10 Juli 1663. (Bladzijdennummering ontbreekt).

* Een dienaer van den Justitie was wat we nu een agent van politie noemen.

2.6. Wat je als boef nooit moet doen

In Maart 1738 stonden de leden van een groep zwervers terecht voor de Hoge Vierschaar van Zuid Holland, in Dordrecht. Zij hadden in Oosterhout een politieagent bedreigd. Een politieagent heette in die tijd een “diender”. Hoe clement in straffen de rechtbank van Zuid-Holland normaal gesproken voor die tijd ook was, hier waren de straffen niet mals.

Het verhaal speelde zich af in Oosterhout. Oosterhout viel onder de jurisdictie van de Hoge Vierschaar van Zuid-Holland.

De aanvoerder van de groep zwerfende bedelaars heette Pieter Thuanis, geboren in Diest. Zijn leeftijd werd niet genoemd.

Die “..... *in syn jeugt nae het exemple van syne ouders niet anders heeft geleert dan bedelen, en ook hadde gelopen in syn lant tot Diest, dat hy gevangene voorwendende met geen ander volk te hebben gelopen dan die alhier op den stadhuyse gevangen sitten, met deze troep hadde gecampeerd aen den deyk, en in boerenschueren, ook wel stil buijten weten van de huijsluijden.*

Dat haere troep is voorsien .... met drie pistolen, alleen soo hy gevangene voorgeeft geladen met klynen hagel, hakmes, messen, stocken en ander geweer, om te kunnen attakeren off in tyd van nood (zich) jegens de justitie te verweren. (En dat zij) twee a drie maenden hadde gelopen op de Made onder Geertruydenbergh, en onder Bergen op Zoom, alsmede onder Breda, en aldaer hadden gebeedelt en geschoijt, alsmede (nu) onder de jurisdictie van Suijt Hollant.

Dat hij ... nevens de drie mans en vier vrouws persoonen op den vierden Maert deses jaers 1738 waren gekomen (in) Oosterhout, aen seker huijs, en door de glasen hadden gesien om te sien of den diender genaemt Philip aldaer in huys was. Dat (toen zij) ... syn gaen sitten in het Esterenbos, den diender daer ontrent was gekomen, by hem hebbende den snaphaen met den hondt, dat den ... diender (hen bevel had gegeven om uit Oosterhout weg te gaan), met syn snaphaen op (hen) hadde geschoten, soo ook een van (hen) genaemt Hendrik op den diender hadde geschoten.... Hy nevens de ander (de diender) hadde vervolgt, sonder nogtans

denselven diender te konnen agterhalen.... Dat hy ... gedagt hebbende dat den ... diender was .... in het huys van Ligthart, sy 't samen nae het huys (van Ligthart) waeren gegaan met intentie om hem daer uijt te hebben en te mishandelen .... Dat hy onder andere aen imand die hem meede tegenkwam hadde gevraegt off hij Philip den diender niet hadde gesien, dwelke daerop hadde geantwoord "neen", dat sy alle vier te samen synde toegeschoten met drie geladen en gespannen pistolen in handen seggende dat dat liegde hy ... Hy daerop syn pistool op de borst van dese man hadde geset.... seggende tegens denselven keereel "ik soude in leve wat anders leeren" ("Ik zou maar een ander antwoord geven als je leven je lief is").

Dat de twee manspersoonen Jan Gerritse en Hendrik ..... mitsgaders Elisabet Gorisse ieder den geladen pistool in haer hand hebbende gehat, Hendrik hadde gedriegt door de glaesen van het huys van den gemelten Ligthart te sullen schieten.... Met alderhande drijgementen hadden gedaen, en onder anderen van het huys in brand te steken, ... en gedriegt dat het de boeren soude moeten vergelden ... met intentie om door dese drijgementen den diender uijt den huijse te krijgen en hem alsdan volgens haere voornemen de strengen van de beenen te snijden en de tong uijt de mondt te halen .....

"Uijt alle het welke blykt dat ... ider soo genaemde heijden, landloper, vagebont en bedelaer die van jongs af tot nu toe sig heeft geneert met bedelen, schoijen en andersints, ... Attakerende , jae selfs daarmede de justitie... te doen, ... maar ook soo door drijgementen van brantstigten en anders als door het setten van een pistool op de borst van den persoon, om den diender van Oosterhout magtig te worden, met intentie om die diender te mishandelen..."

Van de groep werden de volgende vier leden opgehangen.

Pieter Thuanis, geboren in Diest (zijn leeftijd werd niet genoemd). Hendrik (die kennelijk niet eens zijn achternaam wist), zeventien jaar oud, geboren in Mechelen. Nicola (ook geen achternaam genoemd), dertig jaar oud, geboren in Giesbergen in Vlaanderen. Jan Gerritsz, achttien jaar oud, geboren in Olst in Vlaanderen. Het vonnis is dat ieder van hen "... ten spiegel en exempel van anderen buyten aen den galge sal werden opgehangen". Uitvoering van het vonnis vond plaats op 4 April 1738.

Kaetje van der Velden, vijftien jaar oud, geboren in Leuven, Elisabet Gorisse, de zuster van Jan Gerritsz, zeventien jaar oud, geboren in Leuven, en Sara Hendriks, dertig jaar oud, geboren in het graefschap van Bentheim, werden gezeseld en gebrandmerkt, en verder "*haer leven lanck geduijrende*" opgesloten in een tuchthuis. Andere leden van de groep kregen wat lichtere straffen: Kid Clement (geen leeftijd genoemd), geboren in Tongeren, en Marij Anne, de moeder van Jan Gerritsz, vijftig jaar oud, geboren in Meukerke (Nijkerk?) in Gelderland, kregen na geseling en brandmerken twintig jaar, respectievelijk twaalf jaar tuchthuis.

Bedelaars vormden een internationaal gezelschap.

Interessant is dat bedelaars zich, mogelijk gedwongen door verbanningen, weinig aantrokken van landgrenzen: Sara Hendriks bedelde tevoren in Zeeland, Luik, en Brugge, en ze smokkelde katoen en tabak in Donay (Douai in Noord Frankrijk). Kid Clement bedelde tevoren ook in Keulen en Solingen.

Opsluiting in een tuchthuis betekende in die tijd in "het tuchthuis in Utrecht".

Opsluiting in een tuchthuis in plaats van verbanning kwam bij de hoge vierschaar als straf in zwang na 1727.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Baljuw en Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, 1574 –1811 (1813), nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 73, dd. 31 Maart en 4 April 1738. (Bladzijdennummering ontbreekt).

2.7. Ordeverstoring op ´s Gravendeel

Op 4 Maart 1666 stond Cornelis Jansz Visser, inwoner van ´s Gravendeel, voor “de hoge vierschaer der heerlyckheijt van Strijen.”

Hij had een vergadering van schout en schepenen op ´s Gravendeel verstoord.

Schout en schepenen van ´s Gravendeel vergaderden op 23 Juli 1665 ten huize van Cornelis Willemsz van den Endt.

Cornelis Jansz Visser kwam daar onuitgenodigd binnen, al scheldend. Hem werd aangezegd dat, als hij met iemand wilde praten, hij dat dan moest doen op een ander moment, maar niet tijdens een vergadering van schout en schepenen.

“... scheldende, fluymineren * ... tsijn een party schelmen en fielten ende geweldigers ...Hem gelast is te swijgen en ... in cas den heer met ymandt bespreecken hadde, dat hij sulcx buijten de vierschaer soude doen ...”

Schout en schepenen van ´s Gravendeel namen het hoog op, zij deden aangifte van de ordeverstoring bij de hoge vierschaar. Er werd op 30 Maart 1666 gevonnist in tegenwoordigheid van de schout van ´s Gravendeel plus de schepenen van ´s Gravendeel Jan Pieters de Vries, Arijen Isacx van der Stichel, Aryen Rijckhouck, Jan Sneep, Jan Aryens Verdoncq en Arijen Tonis.

Cornelis werd veroordeeld tot een boete van 160 gulden, “... waarvan taggentigh gulden over de boeten ten profijte van den heer eyser (dus voor de baljuw), veertigh gulden voor den heiligh geest armen van Strijen, en de resterende veertigh gulden ten profyte van den armen van S´gravendeel.”

Kennelijk betaalde Cornelis Jansz Visser de boete niet op tijd, want op 18 Mei 1666 stond aangetekend dat hij verbannen zou zijn uit het district zolang hij zijn boete niet zou hebben betaald.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Hoge Vierschaar land van Strijen (Vroeger genoemd “hoge vierschaer der heerlyckheijt van Strijen”), nummer toegang 3.03.08.184, inventarisnummer 1, dd. 4 en 30 Maart, en 18 mei 1666. (Bladzijdennummering ontbreekt).

* Fluymineren = speeksel spuwen. Maar mogelijk heeft de schrijver zich vergist, en heeft hij bedoeld: fulmineren = schelden.

2.8. Belastingambtenaar mishandeld

Op 24 Mei 1661 stond voor de “Hooge vierschaer der heerlyckheijt van Strijen” terecht Coen Melsse (Aertoom), wonende op ´s Gravendeel. Hij had samen met een vriend de deurwaarder van de belastingdienst mishandeld.

“Op 19 April hem selven heeft vervordert, benefens eenen Jan Bloem wonende op Puttershoek, ontrent den grooten boesem bij Heijnenoordt, den persoon van Pieter

Jacobs Creveceur, deurwaerder van den gemeenenlantsmiddelen, met openbaere agressie ende geweld van den dijck te werpen, waerover is ontstaen dat Creveceur soodanigh is verseert met het vallen, dat sijn voet is uut de coot ofte ontledigh is geworden, ...”

Dus Creveceurs voet was uit het enkelgewricht geschoten. Dat is een nogal fors letsel, want dit is alleen mogelijk bij een volledig gescheurde enkelband. De eis van de baljuw was dat Coen een lijfstraf zou krijgen, maar hij mocht procederen.

Wie van ons is niet ooit boos geweest op de belastingdienst? Belastingambtenaren zijn nooit populair geweest. Jammer voor ons verhaal is dat de akte de aanleiding van het misnoegen van Coen en Jan niet heeft vermeld.

Het was niet slim om een deurwaerder te mishandelen. Daar werd de belastingaanslag niet minder van. En men mag aannemen dat de boete óók niet gering zal zijn geweest.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Hoge Vierschaar land van Strijen (Vroeger genoemd “hooge vierschaer der heerlyckheit van Strijen”), nummer toegang 3.03.08.184, inventarisnummer 1, dd. 24 Mei 1661. (Bladzijdennummering ontbreekt).

2.9. Verkeerde loyaliteit

Op 18 Juli 1800, *“in het zesde jaar van de bataafse vrijheid”*, stond voor de Hoge Vierschaar van Zuid-Holland terecht *“Pieter van der Es, gewezen schout en secretaris op den dorpe IJsselmonden, ... 44 jaar oud, geboren en wonende in Oost IJsselmonde.”*

Hij was zo dom geweest om in 1797 in te gaan op een verzoek van Johannis Pelser Brummel, een vroegere secretaris van IJsselmonde, die op het moment van dit proces in het tuchthuis verbleef vanwege het verduisteren van twintigduizend gulden overheidsgeld en valsheid in geschrifte.

Pieter van der Es werd op 1 April 1795 aangesteld als schout en secretaris van Oost IJsselmonde, en als gevolg van een ambtelijke reorganisatie werd hij in Maart 1798 schout en secretaris van zowel Oost als West IJsselmonde.

De municipaliteit * besloot in December 1797 de jaarlijkse verpondingen (belasting) over 1796 en 1797 te innen. De president van de municipaliteit gaf Pieter de opdracht om dat belastinggeld naar Den Haag te brengen en daar af te dragen aan *“Het Comptoir”* (centraal belasting kantoor). Welnu, de belasting bedroeg 2600 gulden over 1796, en 1140 gulden over het jaar 1797. In December 1797 reed hij met de zakken *“met een Chais ** van den stalhouder van Helmont”* naar Den Haag. Maar in werkelijkheid reed hij niet naar Den Haag, maar leende hij het eerste portie geld, 2600 gulden, uit aan Pelser Brummel, die beloofde het snel te zullen terugbetalen. Pelser beloofde het tweede portie, dus 1140 gulden, zelf voor hem naar de Comptoir te brengen. Hij gaf er geen kwitanties voor, want goede vrienden moeten elkaar kunnen vertrouwen, nietwaar.

Later ontkende Pelser Brummel ooit geld van Pieter te hebben gekregen. Dit geld was ook niet in de boeken terug te vinden bij het faillissement van Pelser.

Dus, ja, de hoge vierschaar vond dat Pieter gewoon dat geld had gestolen van de municipaliteit van IJsselmonde. *“Zyn voorgeven van ... door Pelser te zijn misleid en door dronkenschap tot het pleegen van deze zyne misdaden (is gekomen). (Maar) dat hij ... door zyn verkeerd rapport wel misleid hadde de municipaliteit van IJsselmonden.”*

Het vonnis, op 18 Juli 1800, was dat hij het tweede portie , 1140 gulden, uit eigen vermogen moest terugbetalen, plus de kosten van het proces. Verder werd hij gedurende tien jaar verbannen *“ ... uit den bedrijve van Zuidholland jurisdictie van dezen Hove en Hoge Vierschaare, mitsgaders uit de stad Dordrecht en Merwede.”*

Het proces gaat eigenlijk over waar je loyaliteit moet liggen als je bent benoemd in een ambt. Je belooft dan immers trouw te zullen doen wat van je wordt gevraagd, in het belang van de inwoners, de groep. Vriendjespolitiek? Weet dan goed wie je vrienden zijn.

Bron.

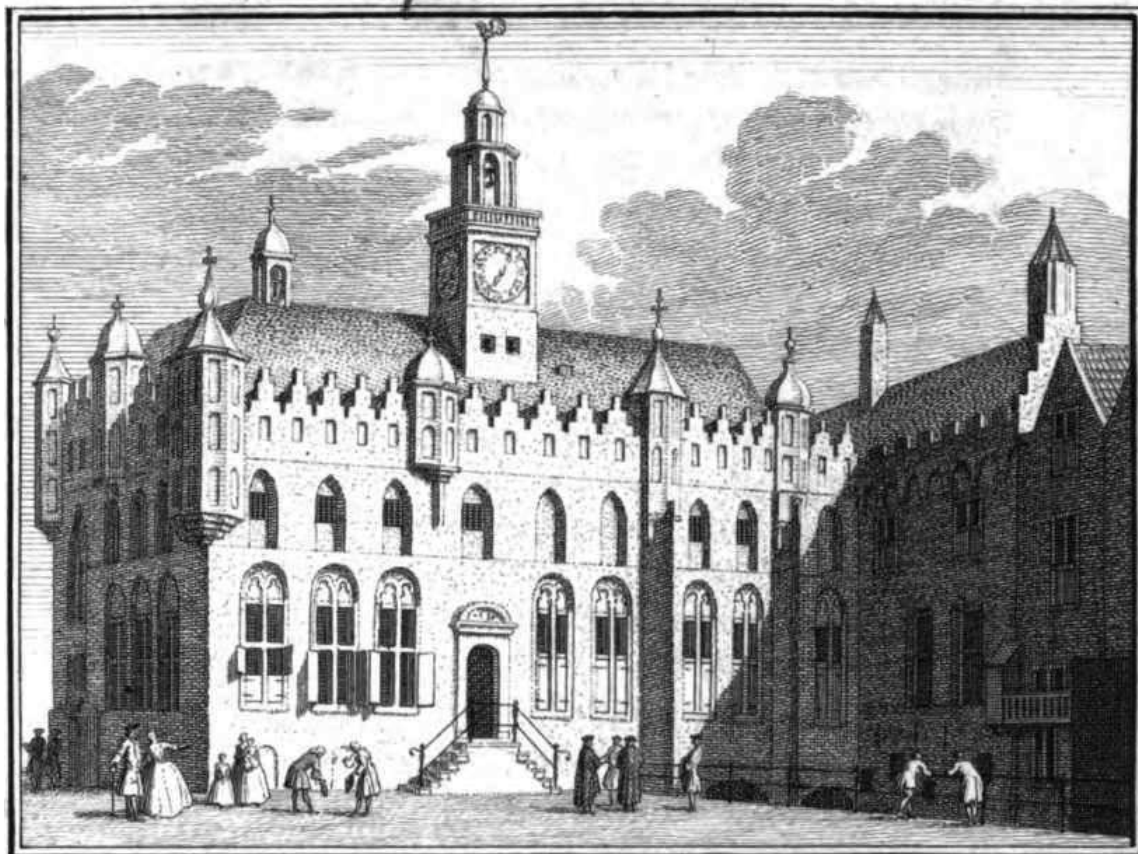
Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Baljuw en Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, 1574 –1811 (1813), nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 83, dd. 18 Juli 1800. (Bladzijdennummering ontbreekt).

* Het college van schout en schepenen (later burgemeester en wethouders) van een plaats heette in de Franse tijd na 1795 “Municipaliteit.”

** Een koets met paarden er voor. Nu nog soms “een sjees”” genoemd.

Het in gothische stijl gebouwde stadhuis van Dordrecht in vroeger tijd.

3. Het sociale leven van de doelgroep

3.1. Overlast van zwervers

In vier jaar tijd, van 1634 tot 1638, behandelde de “hoge vierschaer der heerlyckheijt van Strijen” slechts dertien keer een zaak tegen “eigen mensen”, inwoners van de Hoeksewaard. In vijftig gevallen betrof het zwerfende bedelaars of dieven die van elders kwamen. Hiervan waren er veertien mensen afkomstig uit Engeland, afgedankte soldaten uit het leger van de republiek. Er werd dus relatief veel tijd besteed aan zwervers. Het moet voor de schepenen van de hoge vierschaar “een raam op de grauwe werkelijkheid” geweest zijn. Immers, de schepenen Reijnier Cornelisz Vos, Andries Bastiaensz Coomans, Antoni Bastiaensz Verweel, Pieter Aertsz Bercheijck, Jan Pietersz Aertman, Jan Dirksz Romeijn, van den Houck, van Wil, van Driel, en Zuythouck, het waren in meerderheid in goeden doen geraakte Strijense boeren.

Hier volgt een bloemlezing uit wat zij in de periode 1634 tot 1638 zoal aan uit Engeland, Schotland of Ierland afkomstige zwervers zagen.

Jan Schairles, 20 jaar oud, “en wonend te Cilfijns * in Yrlant.” Hij bedelde.

Willem Harison, 78 jaar (!) oud, geboren te Kincki * in Engeland. Hij was hier soldaat geweest, en bedelde nu.

Tomas Hardijn, 60 jaar oud, “*Heeft onder den gouverneur de Velliers gediend, daarna in de compagnie van capiteijn Piersche garnisoen houdende in den Briel, en syn paspoort te hebben (en naerderhant gebedelt).*”

Colbert Loo, 50 jaar oud, geboren te Ruthmon * in Engeland, zei schoenmaker van beroep te zijn. Hij bleek al eerder, binnen het laatste halve jaar, zowel in Delft als in Dordrecht gezeseld en gebrandmerkt te zijn wegens bedelen, en dat werd hij ook hier weer, omdat hij aanvankelijk een valse naam opgaf, en niet vertelde dat hij in Dordrecht bovendien was verbannen uit Holland en Westvriesland, “*twelcke saecke syn van seer quade consequentie ...*”

Willem Pigge, 35 jaar oud, geboren te Lang Carsel ** in Engeland, “*gedient heeft 12 jaer in de compagnie van capiteijn Carrij en onder de heer Terlou, en seyt syn paspoort verlooren te hebben.*”

Ook Huybert Kijn, 39 jaar oud, geboren in Winsor **, Engeland, blijkt zijn paspoort verloren te hebben.

Zowel Willem Pigge als Huybert Kijn hadden inwoners van Strijen bedreigd en lastig gevallen om hen geld af te troggelen, en zich al vechtend verzet tegen arrestatie. Zij werden op 17 Juni 1634 gezeseld, gebrandmerkt, en “*... voorts haer leve dagen verbannen op de galeij.*” De republiek had in de nadagen van de tachtigjarige oorlog ook zelf nog een galeischip als marineschip*****.

Jannetgen Penneketin, 32 jaar oud, vrouw van Willem Pigge, geboren in Darbijsier ** in Engeland, was “soetelaer” *** in het leger geweest. En bedelde nu dus ook.

En nog vele anderen, “... geboren in Engeland of Schotland, te Geesbrouw *, ... in Jarmuije **, ... in Lasco * ... te Dorcastel *, ... in Gafcouge * ... in Londen, ...”. Zij trokken in een bonte stoet aan de hoge vierschaar voorbij. Het platteland werd in de nadagen van de tachtigjarige oorlog overstroomd door bedelende ontslagen soldaten. Een pensioenregeling bestond nog niet.

In gedachten zie ik een van de schepenen thuis het atlas van Blaeu **** er bij pakken om de geboorteplaatsen van de zwervers op te zoeken. Ze waren ver van huis. Een verloren paspoort? Die klacht horen we tegenwoordig ook van veel asielzoekers. En

dan te bedenken dat er heus geen diaconale ondersteuning voor zwervers bestond. Er werd in later tijd zo nu en dan gebruik gemaakt van tolken, maar daar lees ik in deze akten nog niets over.

Er leek een soort stellingenoorlog te worden gevoerd tussen de zwervende bedelaars en de hoge vierschaar. Zwervende bedelaars terroriseerden het platteland, en de hoge vierschaar probeerde te dweilen met de kraan open door middel van geselen, brandmerken en verbannen.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Hoge Vierschaar land van Strijen (Vroeger genoemd "hooge vierschaer der heerlyckheit van Strijen"), nummer toegang 3.03.08.184, inventarisnummer 1, dd. 6 April, 13 en 30 Mei, 8, 12 en 17 Juni, 21 en 27 Oktober 1634, dd. 28 September en 18 Oktober 1635, dd. 4 April 1636, dd. 1 Juni 1637. (Bladzijdennummering ontbreekt).

* De volgende plaatsnamen konden worden thuisgebracht:

Darbijsier = Derbyshire

Lang Carstel = Lancaster

Winsor = Windsor

Jarmuije ("Yarmuiden") = Yarmouth

** "Cilfijns in Yrlant, Kincki, Lasco, Dorcastel, Gafcouge, Geesbrouw en Ruthmon in Engelant", zijn allen op onze atlaskaarten onvindbare plaatsen. Dat betekent dat de secretaris van hoge vierschaar de namen fonetisch heeft opgeschreven zoals de beklagden die noemden, zonder die te kunnen verifiëren.

*** Soetelaer = iemand die soldaten logistiek verzorgde, dus voor hen kookte, en bijvoorbeeld sokken stopte.

**** Het "Atlas maior", van cartograaf Blaeu (1571 – 1638).

***** Matthys Balen. Beschrijving van Dordrecht, vierde boek, deel II, fol. 867. In het jaar 1600 had de republiek nog een galeischip, dat bij Sluis in dat jaar een overwinning behaalde.

3.2. Het leven van een bedelaar ging niet over rozen.

Op 27 December 1773 stond terecht in Dordrecht voor de Hoge Vierschaar van Zuid-Holland *"Hendrik Hendrikse Keijser, alias Turfboertje, en Koolmoesje, zegt geboren te zyn in 1711 of 1712, en dus out 61, of 62 jaren, voorgevende na zyn beste weten geboren te zyn in Schoonhoven."*

Bij een vorige aanhouding zei hij in Hilversum te zijn geboren. Mogelijk wist de stakker het echt niet.

"In 1741 bedelde hy in gezelschap van een zekere Willem Pieterse ... (waarbij zij) verscheidene dieverijen ... gepleegd hebbende onder het district van Gooijland." Hij werd opgepakt.

De schepenen van Naarden vonnisten hem in 1741. *"Met den strop om den hals onder de galge eenige tyt den volke ten toon te werden gestelt, daarna geselen en brandmerken met het stadswapen."* Vervolgens werd hij levenslang verbannen uit Holland en Westvriesland.

Daarna had Hendrik enige tijd gebedeld in Gelderland. Waar hij *"... onder pretext van een liedjessanger (hij deed zich voor als liedjeszanger) gevagebondeert, en in geselschap van gauwdieven en lantlopers de ingezetenen in gedurige vreze*

gehouden heeft, en aldaar zeer verregaande insolentien * tegen de ... ingezetenen heeft gepleegt ...”

Goed. Hij werd tenslotte weer aangehouden in Beesd **, in de provincie Gelderland. Op 15 Juni 1748 werd hij gevonnist. De straf was niet mals. Hij werd gezeseld, en zou gedurende twintig jaar worden opgesloten in een tuchthuis, waarvan hij er zestien jaar uitzat in het tuchthuis in Arnhem. Hij kwam in 1764 vrij. De vierschaar merkte in 1773 op dat hij zich daarna niet had gebeterd.

In 1764 werd hij opnieuw aangehouden, ditmaal in Hagestein (provincie Utrecht), waar hij acht dagen op water en brood in een cel zat, en daarna levenslang werd verbannen uit de provincie Utrecht.

“.... maar (hij) heeft zonder door deze correcties tot inkeer te komen zig niet anders dan met bedelarijen blijven ophouden, en bovendien zig niet ontsien om met overtreden van zyn bannissement te Naarden ontfangen binnen de provincie van Holland zig te onthouden met lantlopen en bedelen aldaar de kost te zoeken ... ook in Vianen ... waar inden jare 1768 wederom in hechtenis geraakt ...” Het vonnis op 9 Maart 1768 van de schepensbank van Vianen en Ameijden was dat hij gezeseld zou worden, en daarna gedurende vier jaar opsluiting in het tuchthuis te Delft.

Toen hij in 1772 uit het tuchthuis werd vrijgelaten heeft Hendrik *“... geen der geringsten verbetering van zyn vorig gedrag ... betoont.”* Hij bedelde verder in Holland en Gelderland. De laatste tijd bedelde hij in de Alblasserwaard, waar hij ook weer *“... mensen met bedelarijen en vragen om slaapplaats heeft lastig gevallen ..... Bij weigering ... veeltijts beantwoorden met zware vloeken en bedreigingen ... van brantstijgerij op het dorp van Molenaarsgraaf te hebben schuldig gemaakt.”*

Hij werd weer opgepakt, dit keer dus weer in het gebied van Zuid Holland. Op 7 Januari 1774 werd hij gevonnist. Hendrik werd voor dertig jaar opgesloten in een tuchthuis, en zou daarna levenslang zijn verbannen. Als hij dat nog zou beleven. Maar ja, uit Holland en Westvriesland verbannen wás hij immers al. Dit alles *“... om de inwoners van ... billike vrees voor den ondergang van hunne bezittingen te ontheffen.”*

Het is voor het eerst dat er een samenhangend verslag werd gemaakt van de gehele carrière van een bedelaar. Natuurlijk waren het vaak geen fijne jongens. De klachten van burgers zijn ook nu herkenbaar. Het is niet bekend wat hij heeft gedaan tot zijn 31e jaar. De man heeft tussen zijn 31e en 61e jaar twintig van de dertig jaar doorgebracht in een tuchthuis, en bovendien daarna zijn levensavond ook weer gesleten in een tuchthuis. Een tuchthuis betekende dwangarbeid. Het leven van een bedelaar ging niet over rozen.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Baljuw en Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, 1574 –1811 (1813), nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 76, dd. 27 December 1773 en 7 Januari 1774.

(Bladzijdennummering ontbreekt).

* Insolentiën = brutaal zijn, beledigen.

** Beesd kreeg in 1427 van de hertog van Gelre het recht op een eigen hoge vierschaar.

3.3. Een bedelende asielzoeker

Op 11 Februari 1593 stond voor het Gerecht van Dordrecht Gielis Arentsz van Antwerpen, 20 jaar oud, “... seyt ... hier int landt geweest te syn van dat Antwerpen over ginck ...” Hij was dus na 1585, toen Parma Antwerpen veroverde, gevlucht uit Antwerpen.

Hij was “boratte werker” * van beroep. Eerst woonde hij negen maanden in Middelburg, daarna even in Rotterdam, waarna hij vier jaar lang in Oosterland ** in Zeeland woonde. Daar ging het kennelijk toch financieel mis. Al bedelende zwierf hij vervolgens door Holland. Amsterdam, Leiden, Delft, Rotterdam. Zo kwam hij ook in Dordrecht, “... alwaer hy de goede luyden om een stuck gelts heeft aengesproken ... (en) op een saterdach tsavonts met syn geselle is geweest by eenen vande diaecken wonende tegenover het stadthuys, ende (die) gaff haer elck seven stuivers ende eenen halven.”

Op 13 Februari 1593 werd hem gesommeerd om de stad te verlaten. Hij mocht daarna wel in Dordrecht terugkomen, als hij in het vervolg maar niet bedelde. “... uyt desen stadt te gaen – binnen sdaechs sonneschyn. Ende daer niet weder inne te comen bedelaers gewyse op pene van gebannen te werden.”

De meeste bedelaars werden in die tijd hier in Dordrecht zo toegesproken, en verlieten de zaal van de hoge vierschaar met alleen een reprimande. Dat was elders, en ook hier in latere tijd, wel anders. Wij herkennen er het verlicht bewind van de toenmalige schout Adriaen van Blijenburgh in. De straf op bedelen was in die tijd kennelijk (nog) mild. Want men had nog geen ervaring met gewelddadig afgedankt krijgsvolk dat na 1612 in groten getale het platteland zou afstropen.

Bron.

Diep Erfgoedcentrum Dordrecht. (Voorheen Gemeentearchief Dordrecht). Oud Rechterlijk Archief Dordrecht. Gerecht van Dordrecht 1450 – 1811, nummer toegang 9, inventarisnummer 167, dd. 11 Februari 1593, fol. 3 verso en 4.

* Boratten wercker = Later sajete genoemd, garen van zijde en wol, om sokken te stoppen en knoopsgaten te boorden.

** Oosterland is een dorp dat bij Bruinisse op Schouwen Duiveland ligt.

3.4. Een somber sociaal netwerk

Op 22 September 1667 stond voor de “hooge vierschaer der heerlyckheit van Strijen” Jacomijn Jans, 36 jaar oud, geboren te Arnhem. Ze was een geroutineerd dievegge.

Ze was tweemaal gebrandmerkt. Ze was nogal vaag over waar ze die had opgelopen. Zij vertelde eerst dat ze in Abbeville en Sint Quentin in Frankrijk was gebrandmerkt, bedacht dat het ook wel in Luer in Oostvriesland kon zijn gebeurd, maar bekende later dat het vier en drie jaar tevoren was gebeurd in Gouda en in Leiden. Och, wist zij veel, was dat belangrijk? Daar hield je geen boekhouding van bij.

Opmerkelijk is wat ze vertelde over haar sociale netwerk.

“... Zeyt dat se weduwe is, en dat haer man ontrendt thien jaren geleden voor Duijkercke int leger van de Fransen doot geschoten is.

... seyt oock dat sij van intentie was omme naar Breda te gaen ende van daer naer Brugge, alwaer sij een kint heeft dat bij haer moejij* woont achter de lieve vrouwe kerck.”

Wie waren haar vrienden en collega's?

"... Eene Griet Vis, dewelcke aldaer (in Leiden) voordien tijt van drie jaren int spin huijs gebannen is.

... Een vrouws persoon in de wandeling genaempt Brattieswijn, synde een Vries vroumens, langh, smager, haer pol** genaempt Piet Schram van Gorcum, sijnde een speelman, hebbende eenen groote snee int aaensicht, (die) ... tot Dordrecht gevangen syn geweest.

... Groot Jaek is tamelyck langh, blond van haere ... dat hem wel draeght, ende opde vaert is geweest in den Engelsche oorlogh.

... Seyt datter oock noch een loopt die genaempt is Jan met de bruijnen, alias bruijn oogje, sijnde cort van persoon, swart gecrolt haer, die tot Amsterdam gevangen is geweest.

... Noch een genaempt Jan de Kuijper, die oock onder de gaeudieven verkeert, en tot Amsterdam gevangen geweest is op de Amsterdamse kermis laatstleden.

... Seijt dat Sijmon Cattendieff tot Amsterdam gehangen is naer haer beste wetenschap.

... Jan van Haerlem, die geloopt heeft met Jenne Movee ... out ontrent 25 jaren, doch dat Jan van Haerlem op de vaert is ... Seyt dat Jenne Movee een beursnijster*** is.

... Seijt dat Jan den Oostindienvaerder doot is.

... Seijt dat tot Amsterdam Samuel in t tuchthuijs sit, ... (en) dat Jantgen van Utrecht tot Amsterdam int tuchthuijs sit, synde jongh van persoon, out ontrent twintich jaren

... den welcke altijd in de steede blijft, synde een beurse snijder.

... Dat tot Amsterdam int rasphuijs sit eenen scheelen meijis, sijnde langh, smagher, met slecht corstanie bruijn haer."

Op 17 November 1667 werd ze gevonnist. Er werd overwogen dat ze *"... wel behoorde een affkeer ... te hebben van soo een verfoeylijck ende godloos leven ..."*

Ze werd met een strop om de hals gezeseld, gebrandmerkt en levenslang verbannen uit het district. Nu ja, dat kon er ook nog wel bij.

Zo nu en dan werd er verslag gedaan van het sociale netwerk van een beklagde. Sommige families en vriendenclubs bestaan uit criminelen, dat is nu zo, maar het was, zoals in dit verhaal, vroeger niet anders. Familieleden en vrienden beleven criminaliteit minder negatief, je moet ergens van leven, nietwaar. Zij zien gepakt worden als natuurverschijnsel of risico van het vak. Dat wordt niet sentimenteel over gedaan.

In het verhaal zijn haar man en enkele vrienden Oostindiënvaarder, of soldaat in dienst van de republiek geweest. Laten we niet vergeten dat Michiel Adriaenszoon de Ruyter wel ergens zijn mensen vandaan moest halen. Het waren vaak dappere soldaten en zeelui.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Hoge Vierschaar land van Strijen (Vroeger genoemd "hooge vierschaer der heerlyckheit van Strijen"), nummer toegang 3.03.08.184, inventarisnummer 2, dd. 22 September, 28 Oktober en 17 November 1667. Fol. 2 verso t/m 9 verso.

* Moeij = Oma of tante

** Pol = vriend, geliefde

*** Een beurse snijder = een zakkenroller

3.5. Voor de zesde maal gebrandmerkt

Op 27 Januari 1662 stond in het dorp Strijen voor de hoge vierschaar van het land van Strijen terecht Mary Jurriënsdochter, 34 jaar oud. *“Geboren te Varel int lant van Oldenburgh *, in de wandel genaempt moffinne.”*

Ze bedelde en stal in groepsverband.

Twaalf jaar tevoren werd ze voor het eerst gebrandmerkt. Mary had meegeholpen kleding te stelen. *“... ontrent twaelff jaren geleden tot Amsterveen ** gegeeselt ende gebrantmerct te syn geweest met Hendrick Tomas, als wanneer aldaer mede gevangen was eenen Jan Ammerisz, die gehangen werde doen sij gegeeselt ende gebrantmerckt wierdt.”*

Tien jaar tevoren gebeurde het voor de tweede maal. *“... ontrent thien jaren geleden tot Ouderkerck (aan de Amstel) ontrent Amsterdam gegeeselt ende gebrantmerct te sijn met eenen Doede Willemsz, en Verciert (bedoeld werd Willem Verciert bijgenaamd de leugen, een beruchte inbreker), hem die maer alleen gegeeselt wierdt omdat hy eenigh wollen ende linde te Bodegraven hadde gestolen.”* Willem Verciert wist zich er uit te kletsen, maar Mary en Doede waren zo handig niet geweest.

Omstreeks 1659, drie jaar eerder, ging het weer mis, nu in Rotterdam. *“... het (volgende) brantmerck bekent sy tot Rotterdam gekregen te hebben.”* Daar had Jan de Brabander, een andere slimme inbreker, in een herberg iets gestolen, maar hij wist zelf te ontkomen. Mary was zo slim niet geweest, werd gepakt en gevonnist.

Het jaar daarop, dus in 1660, werd ze betrapt in Leiden. *“Ontrent 2 jaren geleden tot Leyden gegeeselt ende gebrantmerct te sijn geweest.”* Ze verkocht kleding die door Michiel Tomasz de nachtegael in Oudewater was gestolen. Van de 18 gulden die zij van “de lombaert” voor de kleding ontving had ze zelf dertig stuivers (anderhalve gulden) mogen houden. Daar had ze een paar schoenen van gekocht. Netjes gekocht, dus.

Onlangs werd ze nog in Dordrecht gesnapt. Daar stond ze terecht samen met Sara Brandt en Griet Jagers. Sara en Griet hadden bij een inbraak kleding gestolen, terwijl Mary op de uitkijk stond. *“Dewyl sij aen de stoup oft op de baleye stondt ... diende om schiltwaght te houden ... het (vijfde) brantmerck te Dordrecht gekregen te hebben.”*

De baljuw van de hoge vierschaar van het land van Strijen, Cornelis Pompe van Meerdervoort, overwoog het volgende.

“Sulcx dat sij vijffmael gegeeselt ende gebrantmerckt is geweest ... seijt van kintsbeen af te hebben gaen schoeyen en bedelen ... Zeijt sedert dat se te Dordrecht gegeeselt ende gebrantmerckt is ontrent Hoorn ende Enckhuysen te hebben loopen schoeyen ...”

“... met veele en verscheijde fameuse gaeuwdieven daer van al enige gehangen sijn, ... Spelende de hoer, leijdende een desoluijt ende abominabel leven.”

Ook hier was het vonnis op 2 Februari 1662 weer dat ze werd gezeseld en gebrandmerkt, en wel met de strop om de hals. En voorts werd ze voorgoed verbannen uit Holland en Westvriesland. Ze werd in Strijen dus voor de zesde keer in twaalf jaar gebrandmerkt.

Mary Jurriënsdochter maakt in het verhaal de indruk van een goeiige, eenvoudige ziel. Zij gaf onbevagen en eerlijk antwoord op alle vragen tijdens het verhoor. Het lijkt wel of ze de aandacht van de vierschaar als plezierig ervoer. Zoveel werd wel duidelijk dat ze werd gebruikt door de groep voor hand en spandiensten, ze kreeg zo

nu en dan wat toegeschoven. De groep hield haar in leven, en voor die bescherming moest ze wat over hebben. Onder meer het zesmaal gebrandmerkt worden. En daar deed ze dan ook niet moeilijk over.

Ik vroeg me af of er op haar rug nog wel plaats was voor het zesde brandmerk.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Hoge Vierschaar land van Strijen (Vroeger genoemd "hooge vierschaer der heerlyckheijt van Strijen"), nummer toegang 3.03.08.184, inventarisnummer 1, dd. 27 Januari en 2 Februari 1662. (Bladzijdennummering ontbreekt).

* Varel in het district behorende bij de stad Oldenburg. De plaats ligt in Duitsland, ten oosten van Groningen, aan de Noordzee, iets ten zuiden van Wilhelmshafen.

** Amsterveen = Amstelveen, onder Amsterdam.

3.6. De lotgevallen van een dief

Het leven van een dief ging ook in die tijd niet over rozen.

Op 13 December 1592 stonden voor het gerecht van Dordrecht Geerit van den Daele, 31 jaar, geboren in Yperen in Vlaanderen, Allonse Lion, of Allonsen van Brugghe, 19 jaar oud, en Willem Pietersz van Acxel alias Willem Swaen, 20 jaar oud. Ze waren alle drie leden van een georganiseerde inbrekersgroep onder leiding van "hoofdman Scheeffmont."

De opsomming van plaatsen delict was een les aardrijkskunde. De groep stal vooral kleding, onder meer in Goes, Zierikzee, Oude Tonge, Nieuwe Tonge, Sommelsdijk, Geervliet, IJsselmonde, in de Zwijndrechtse waard, en op de Oostendam bij H I Ambacht. De buit werd verborgen en opgeslagen in een meestoof * in Den Bommel, en later verkocht, onder meer in Brouwershaven.

Allonse behoefde niet, zoals zijn collega dief Geerit "... aen de Paleye hangende" verhoord te worden. Toen hij de pijnbank had gezien ("voorde pynbanck sonder torture") werd hij al mededeelzaam.

Willem Pietersz van Acxel bekende onder tortuur dat hij drie moorden had gepleegd. Die zouden zijn gepleegd in Antwerpen, Goes en Puttershoek. Maar later nam hij die bekentenissen weer terug, "... zegt dat hy geen dootslach heeft gepleegd, maar het sei uit vreesse van pynigen ..."

Geerit vertelde hoe hij werd opgenomen in de inbrekersgroep. Het was een ware ontgroening. "*Seyt voorts dat doen hy onder Scheeffmont ontfangen werde, hy vanden selven ende andere die by hem waeren eerst gesonden werde om water te haelen, twelck sy uyt goten ende deden hem ander water haelen, om te sien off hy willich wesen soude, ende daernaer hebben sy hem seer geslagen om te beprooven off hy secreet ** syn soude.*"

Geerit bekende dat hij op de uitkijk had gestaan toen in Vlaardingingen een afrekeningsmoord plaatsvond. "... ende stont op ten dyck met een kaerse ende hielde schiltwacht."

Allonse zat vijf weken tevoren gedurende 21 dagen samen met collega Willem Pietersz en een zeker Laurens gevangen in Middelharnis ("Myn heersen"). Daar werden zij bevrijd, maar Allonse vertelde niet te weten door wie.

"... datter een man by nachte is gecomen die een ladder aen den thooren hadde gerecht, ende quam alsoo tot haer inbreecken, den stock (de cel) op daer sy in saeten, ende (zij) syn alsoo deur die venster met de ladder aff gecomen ..."

De ladder was gemaakt van twee ladders die ze aan elkaar gebonden hadden. Hans van Hulst “... wierp de sloten van den stock in een sloot by het kerckhoff tot Menheersen.”

Allonsen van Brugghe werd op 22 December 1592 voor de tijd van drie jaren uit de stad Dordrecht verbannen, maar wel pas nadat hij de ophanging van zijn collega Geerard van Daelen had moeten aanzien.

“... ende aldaer te sien dependentie aen ... Geerard van Daelen te doen.”

Het duurde lang voordat het gerecht had geverifieerd in Goes en Antwerpen of Willem Pieters van Axcel inderdaad de aanvankelijk bekende moorden niet had gepleegd. Pas op 15 Juli 1593 werd hij vrijgelaten, uiteraard na gezeseld te zijn. Hij had dus meer dan een half jaar in de cel gezeten. Hij kreeg een voor die tijd lichte straf.

“... gelieven ... te prefereren gratie ende bermhertigheyt voor rigeur van Justitie, aensieningh van syne jonckheyt ende langhduerigh gevancknisse.”

Bron.

Diep Erfgoedcentrum Dordrecht. (Voorheen Gemeentearchief Dordrecht). Oud Rechterlijk Archief Dordrecht. Gerecht van Dordrecht 1450 – 1811, nummer toegang 9, inventarisnummer 167, dd. 9, 13 en 22 December 1592, en 2 Juni en 15 Juli 1593, fol. 9 verso t/m 16 verso, en 24 t/m 30.

* Een meestooft was een plaats waar het gewas meekrap urenlang werd gekookt tot daaruit de mooie vuurrode kleurstof ontstond.

** Secretet: Of hij kon zwijgen.

3.7. Een slimme vos

Op 4 Mei 1742 vonniste de Hoge Vierschaar van Zuid-Holland te Dordrecht “Paulus de Ruijter, alias Paulus Los, 45 a 46 jaar oud, geboren te Dubbeldam”.

Van 1721 tot 1723 woonde Paulus gedurende twee jaar op ‘s Gravendeel “ten huijse van Andries Vervoorn” (herbergier). Hij huurde daar een kamer.

Er werd hem door de hoge vierschaar allereerst gevraagd of hij destijds iets te maken had gehad met de brand bij de buurman van Vervoorn. Nee, zei Paulus, ik heb gehoord dat die werd veroorzaakt door brandende pijptabak. “*In die tyd ontstond brand in het huijs van eenen Vlasblom, agter het huijs van Andries Vervoren, welcken brant hij gevange segt gehooft te hebben door den pijptobak ontstaen te sijn*”.

Herbergier Andries Vervoorn miste destijds op een dag zeven stuks van het fijnste linnen (waarschijnlijk is bedoeld tafelkleden) uit zijn voorraadkist. Hij vond die later op zolder, weggestopt in een korenzak. Andries confronteerde daarmee zijn logé. Eerst ontkende Paulus dat hij dat gedaan had. Hij verweerde zich met de smoes dat hij het linnen had gevonden onder de pannen van het dak toen hij er pannen moest vervangen. En gevonden voorwerpen behoren de vinder toe, nietwaar.

Maar Andries Vervoorn accepteerde dat verhaal niet. Paulus bekende later dat hij inderdaad die zeven stukken linnen uit de kist had genomen, en die op zolder had verstoppt. Zijn bedoeling was natuurlijk dat hij, als de vermissing zou zijn vergeten, met zijn gestolen zaken kon weggomen. Het had op een inbraak moeten lijken. ‘s Nachts had hij van buitenaf ingebroken via het keldervenster en kwam via de kelder als toegang tot de kamer waar de voorraadkist stond. Dat keldervenster zat met twee

spijkers vastgetimmerd, maar het was nogal gammel, Paulus kon het met twee handen opentrekken.

Het officiële verslag luidde aldus. *“... dat hy zeven stukken linnen uit de kist genomen heeft , deselves in den schuer gedragen en in den korensack gedaan, dat hy .... dat linden heeft verborgen boven de korensolder op de vliering onder eenen riet. Dat daags daer aen schout en schepenen van ´s Gravendeel, gekomen sijnde om de kist (de voorraadkist van Andries Vervoorn) te openen daerin niets gevonden hebben als dan dat van Andries Vervoren, ... Dat hy gevange van dese dieverij is overtuygt geworden, dat hy ... oock naderhant het stelen van dit linden nevens het opbreken van het keldervengster bekent heeft, en daer op uyt sijn dienst is weggejaegt.”*

In 1724 verhuisde Paulus naar Heerjansdam. Daar woonde hij in ieder geval tot 1738. In 1733, belazerde Paulus een boer, Schilleman Gerritse de Deugt, wonende *“onder de kleyne lint”*.

Paulus gaf in Maart 1733 een melkkoe voor de tijd van twee jaar aan Schilleman in huur (*“om de baat”*). Maar in April haalde Paulus op een dag ´s morgens vroeg stilletjes de koe uit de schuur van boer Schilleman. Paulus kroop via een gat in de schuur, waarna hij deze van binnenuit kon openen door de grendel weg te schuiven. Hij deed het dus voorkomen of de schuur niet op slot was geweest. Het moest lijken of Schilleman nalatig was geweest.

Een paar dagen daarna kwam Paulus bij de vrouw van Schilleman de Deugt met het verzoek om zijn koe weer terug te mogen hebben.

Paulus heeft zijn melkkoe hierna nog vier jaar gehad, vertelde hij in 1742 aan de hoge vierschaar, terwijl boer Schilleman hem schadeloos heeft moeten stellen voor de verdwenen koe.

In 1738 huurde hij in Heerjansdam woonruimte in de schuur van meesterbakker Jacobus Klippanus. De schuur werd gebruikt voor het dorsen van tarwe. Daar ontstond een misverstand over gedorste tarwe. Samen met Wouter van der Poel maakte Paulus op een dag gedorste tarwe schoon. Terwijl Wouter buiten zat te schaften ging Paulus nog even in de schuur om, naar hij zei, nog even bij zijn beesten te kijken.

“Dat hy gevange op die teyd alleen is in de schuer gewesen, dat ... Wouter van der Poel weder in de schuer gekomen sijnde, tegens elkanderen seyde dat de tarw van den hoop weg was. Waarop Wouter zei: “Wy sullen ront gaen soecken, en dat moet voor den dag komen.” Samen zoekend werd de tarwe in het hooi gevonden, waar Paulus het had verstopt.

´s Avonds had Paulus achter in de bakkerij een gesprek met bakker Jacobus Klippanus, met diens zoon Philippus, en de dorsers Cornelis van den Berg en Wouter van der Poel. Waar Paulus tegen Wouter zei: *“Wel Wouter, wat segt gy dat ik de terw gestolen heb?”* Wouter beschuldigde hem, waarop Jacobus Klippanus hem bij de arm vatte en zei: *“gaudieff, gaat uyt myn huys....”*

Mensen hebben een afkeer van slimme, doortrapt gemene dieven.

Baljuw en schepenen van de Hoge Vierschaar waren dan ook niet clement in dit geval.

De eis was ophanging, maar het vonnis werd twintig jaar opsluiting in het tuchthuis, en daarna gedurende nog eens twintig jaar verbanning uit Zuid Holland

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Baljuw en Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, 1574 –1811 (1813), nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 73, dd. 4 Mei 1742. (Er is geen bladzijdennummering).

3.8. De lotgevallen van een soldaat

Op 23 Februari 1761 stond in Dordrecht terecht voor de Hoge Vierschaar van Zuid-Holland Bartholomeus Mickers, 26 jaar oud, geboren te Lapscheure *, bij Sluis in Vlaanderen. De aanklacht was dat hij bedelde.

“Hy is in Franschen dienst geweest, uit dezelve dienst is geloopen, en zig begeeven hebbende onder Pruisschen dienst, vervolgens is krijgsgevangen geworden, ...”

Goed. Op een dag kwam hij terug uit krijgsgevangenschap, en hij vond seizoenswerk als korenmaaier in de buurt van 's Hertogenbosch. *“Zedert die tijd des somers zig heeft opgehouden met koorn te snyden, en des winters met het verkoopen van schilderytjes, en ingevalle hy ... dezelve niet konde verkoopen, als dan een stuk gevraagd heeft (bedelde).”*

Kennelijk was hij in die tijd ook getrouwd geraakt, want hij vertelde dat hij samen met zijn vrouw in 1760 uit Zeeland kwam en in de Langstraat in Noord Brabant heeft gebedeld bij de Loonse Vaart ten huize van Peer Boom, en in Sprang Cappelle bij een schoolmeester die diaken was. Hij had de schoolmeester verteld dat zij lidmaten waren van de gereformeerde kerk, *“terwyl ze van de roomsche religie zyn.”*

Waarschijnlijk vertelden zij dat omdat dit de kans op het krijgen van een aalmoes vergrootte. Vooral dat laatste werd niet op prijs gesteld.

Op 27 Februari 1761 werd gevonnist. Bartholomeus werd levenslang verbannen uit het gebied van de hoge vierschaar.

Bartholomeus was met zijn zesentwintig jaar al soldaat geweest in het Franse en in het Pruisische leger, was gedeserteerd, was later een poos krijgsgevangen geweest, had seizoenswerk gedaan, en samen met zijn vrouw prentjes aan de deur verkocht. Men kan niet zeggen dat hij stilgezeten heeft. Kennelijk had men een hekel aan uit de dienst ontslagen soldaten, mogelijk leerde de ervaring dat ze overlast veroorzaakten. Want het vonnis is voor een dergelijk licht vergriep ongewoon hard.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Baljuw en Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, 1574 –1811 (1813), nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 75, dd. 23 Februari 1761. (Bladzijdennummering ontbreekt).

* Lapscheure ligt iets ten zuid westen van Sluis, juist aan de Belgische zijde van de grens, dus in Vlaanderen.

3.9. Een “beroeps deserteur”

Op 15 November 1802 stond in Dordrecht terecht voor de Hoge Vierschaar van Zuid-Holland Hendrik Kaetzer, 28 jaar oud, geboren in de stad Grave.

“En nademaal blykt, dat (hij) zinds eenige jaaren , op de trouwelooste wyze van de eene mogendheyd na den andere in Europa is gedeserteert ...”

Om niet te worden gesnapt gebruikte hij vele aliassen. Hendrik Kaetzer, alias Keyl, Duyvel, Doeven, Getrouw, de Haan, en Visser.

Hendrik begon zijn carrière als soldaat in dienst van onze republiek. “... *in het eerste bataljon van het regiment mariniers onder (commando van) generaal majoor R.Douglas.*” Tijdens een wacht op het fort Izabel buiten 's Hertogenbosch deserteerde hij.

Hij nam vervolgens dienst in het Pruisische regiment van Kleijtz. “*Bij Carchie in Silezu*” probeerde hij weer te deserteren, maar werd dit keer gepakt en disciplinair gestraft. Nadat hij enige tijd later wel met succes wist te ontsnappen trok hij naar Cadzand (in Zeeuws Vlaanderen), waar toen zijn moeder nog woonde. Eenmaal daar aangekomen waren de Zuidelijke Nederlanden (België) niet ver. De Zuidelijke Nederlanden waren vóór 1795 nog bezit van de keizer van Oostenrijk. Daar nam hij dienst in het keizerlijke regiment van Willenbergh, en werd in de stad Gent gelegerd. Ook dat beviel hem na enige tijd niet, zodat hij deserteerde, en aanmonsterde op het oorlogsschip van onze republiek, De Wilhelmina, dat lag tussen Vlissingen en Middelburg. Ook hier sloeg de verveling toe, hij deserteerde weer, en nam ditmaal dienst in het regiment Engelse huzaren van Hompesch, dat in garnizoen lag te Lier in Brabant (België). Na verloop van tijd deserteerde hij ook daar en nam dienst in het Bentheimsche keizerlijk regiment van Torn. Echter, dit regiment werd de oorlog ingestuurd naar Noord Italië. Nabij Milaan deserteerde Hendrik weer, en hij nam dienst bij de Milanese Huzaren. Maar ook dit beviel niet lang, zodat hij deserteerde en via Piemonte, Zwitserland, en Besancon naar Nederland terugkeerde. Hij verbleef weer enige tijd bij zijn moeder in Cadzand, en werkte daarna enige tijd in Medemblik. In Tiel eiste hij als reiziger met een vervalste militaire pas gratis inkwartiering. Toen liep hij (voor die fraude) in 1799 tegen de lamp, en werd in Tiel op 21 Januari 1799 veroordeeld tot een tuchthuisstraf van twintig jaar, door te brengen in het tuchthuis in Arnhem. Maar het tuchthuis klaagde over “*brutaal gedrag*”, en dat wilde wat zeggen. Hij was er dermate lastig dat de vierschaar van Tiel op 16 Augustus 1802 besliste dat, als hij dan toch echt soldaat wilde zijn, hij in plaats van tuchthuis als vonnis van de hoge vierschaar gedwongen dienst moest nemen in het leger van de Republiek. Daar stemde Hendrik mee in. Maar ja, dat viel te verwachten, hij deserteerde uit het garnizoen in Rhenen. Op 7 September meldde hij zich aan “... *in Leijden onder de Coloniale troupes in dienst dezer republicq, bedrygde daar zyn luitenant, Wilhelm Diedje*”, en ... hij deserteerde weer.

Op 10 September 1802 kwam Hendrik, zwerfend, vervolgens aan in Dordrecht, dronk zich met enkele maten klem in diverse kroegen, dreigde herbergiers met zijn pistool als ze hem niet meer wilden schenken. Een en ander vond plaats in de herberg van Steven van Unnik, de herberg de Engel en de herberg de Druiff, alle aan de Rietdijk, en de herberg van Abraham Plukhooy in de Palingstraat. De volgende dag probeerde hij met gestolen waar in een bootje te vluchten, en arriveerde in de herberg van Gerrit Kreukniet in Oud Alblas. Daar vroeg Justitiedienaar Jan Franken hem naar zijn pas, waarop Hendrik op hem schoot, en hem zwaar verwondde. Daarop werd hij ingerekend.

Tijdens het proces vergoelijkte Hendrik zijn gedrag. Zo was het schieten niet zo bedoeld, hij wist niet dat het pistool nog geladen was. Maar de vierschaar geloofde niet in zijn gladde praatjes.

Het vonnis luidde dat hij zou worden opgehangen. Het vonnis werd op 26 November 1802 uitgevoerd.

We krijgen een idee van de legering van groepen militairen rond 1790 in West Europa. Hendrik begon in een regiment van de republiek der verenigde Nederlanden onder bevel van een Engelsman. We komen de naam van Kleijtz tegen als

bevelhebber van de Pruisische troepen. Een bekende naam, want deze schreef een boek over oorlogsstrategie. Hendrik ging tweemaal naar zijn moeder in Cadzand in Zeeuws Vlaanderen. Dat is dicht bij België. Welnu, België was tot 1795 deel van het Oostenrijkse keizerrijk, zodat het niet vreemd is dat hij daar dienst deed in een “keizerlijk regiment” in Gent, daarna in Lier, en nog later in Torn, en als zodanig ook in Noord Italië belandde.

De baljuw eiste eerst een veel strengere straf: “... *aldaar op een kruijs gebonden van onderen op levendig geleedebrakt, dat er de dood na volgt ...*” Dus men vond het geen fijne jongen.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Baljuw en Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, 1574 –1811 (1813), nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 83, dd. 15 November 1802. (Bladzijdennummering ontbreekt).

3.10. Het leven van een gelukzoeker.

Op 8 Augustus 1774 stond voor de Hoge Vierschaar van Zuid-Holland in Dordrecht terecht Johan Hendriksz Zwinglius, “*out ontrent 55 jaren, geboren te St Johan onder de abdij van St Gal in Zwitserland.*”

Hem werd ten laste gelegd dat hij het bevel van de Hoge Vierschaar van Zuid-Holland om Puttershoek te verlaten had genegeerd, had geweigerd weg te gaan.

In 1747 kwam hij Holland binnen als cadet in het regiment van Budée. Destijds hadden we nog huurlegertjes. In 1749 werd hij als militair hier in Holland afgedankt.

Een mens moet wat doen om aan de kost te komen, dus hij behandelde zieke mensen, in onder meer Raamsdonk, Den Haag, Amsterdam en Loenen “*zonder ooit enig examen in de medicijnen of chirurgie te hebben ondergaan.*”

Het praktizeren had hij onderbroken door op reis te gaan naar Londen. Vanuit Londen maakte hij een Groenland-reis als scheepsdoctor.

Daarna was hij enige tijd “*herbergier op 't slot van heer hendriks kinderen*”, in Goes *. Vervolgens praktizeerde hij weer enige tijd als chirurgijn in Bergen op Zoom, Halsteren, en Rotterdam. Daarna ging hij weer op reis, werkte als chirurgijn op een schip naar Curacao. Teruggekomen, praktizeerde hij als chirurgijn in Prinsenland (Dinteloord). Waarschijnlijk verbleef hij hier langere tijd, want in Prinsenland werd hij zelfs geadmitteerd als chirurgijn. Daar stierf ook zijn vrouw. Johan bleek daarna “*een insolventen boedel*” (veel meer schulden dan bezit) te hebben. Zijn kind werd in 1774 nog in Prinsenland verzorgd van de armen.

Zijn onrust zorgde er ook toen weer voor dat hij op reis ging. Hij werkte enige tijd als chirurgijn op de suikerrietplantages Esfequelo en Demerarij in Guyana **. In 1773 kwam hij terug in Nederland. Hij probeerde geld te lenen om zelf in dat gebied een plantage te beginnen, maar hij kreeg geen geld los.

Hij wilde weer teruggaan naar Prinsenland, maar ontmoette onderweg in een herberg in Rotterdam Willem Visser, inwoner van Puttershoek, die hem vroeg mee te gaan naar Puttershoek. Op 23 November 1773 kwam hij daar aan. De schout vroeg hem naar “*zijn bulle van promotie, en acte van indemniteit*”, en hij beloofde die te zullen overleggen zodra hij die ergens had opgehaald. Inmiddels praktizeerde hij daar al een half jaar als “*medicina doctor*”, maar de te visiteren doctorsbul en acte van indemniteit overlegde hij niet. Want hij had die niet, hij had de schout gewoon

voorgelogen. Dit was er de reden van dat de Ambachtsheer van Puttershoek via de hoge vierschaar had verzocht om hem uit te zetten.

Op 2 September 1774 werd hij gezeseld, en levenslang verbannen uit Zuid- Holland.

Het gebeurde maar zelden dat er via justitie een dergelijk samenvattend verslag werd gemaakt. Johan had een indrukwekkende reislust. Hij leek op een hedendaagse toerist. Een gelukzoeker. Maar kennelijk heeft hij het geluk in die vijftwintig jaren nergens kunnen vinden.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Baljuw en Hoge Vierschaar van Zuid Holland, 1574 –1811 (1813), nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 76, dd. 8 Augustus en 2 September 1774. (Bladzijdennummering ontbreekt).

* Een in 1440 gebouwde kasteelboerderij, in 's-Heer Hendrikskinderen, een dorpje bij Goes in Zeeland.

** Plantages aan de Rio Demerarij en de Rio Essequibo, destijds Nederlands gebied, in wat nu Brits Guyana is.

3.11. “Een moetwillich ende quaet leven”

Op 2 November 1635 stond voor de *“hooge vierschaer der heerlyckheijt van Strijen”* terecht Cleys Jansz Vinck, (naar hij zelf zegt) 25 jaar oud, geboren te 's Gravendeel. Hij had, toen men hem probeerde gevangen te nemen, vijf mensen met zijn mes verwond.

Cleys had eerst als soldaat gediend in de compagnie van kapiteyn Coenjart, in het garnizoen in Steenberg; later bij Willem de Vries, in de compagnie van capiteyn Schenck. Maar hij was gedeserteerd, *“... onder diverse compagnien ... van de selven is weggelopen ... ende vermaeck heeft genomen in een ygelik qualijck te bejegenen, so met woorden als dadelyckheyt. ... dat hy ... getragt heeft een moetwillich ende quaet leven te leyden, begevende sich selve tot alderley ondeucht, bedroch ende straetschenderije ...*

tegens den persoon van Bastiaen Dircxz alias Hermijniaen, denselve met ... steecken ende wonden moordende quetsende sulckx ...”

Cleys was na die steekpartij eerst van 's Gravendeel weggevlucht, maar kwam er later weer terug. Toen hij werd achtervolgd om hem in te rekenen, stak Cleys vijf mensen, waar onder Dirck Foppen, met zijn mes.

Hij werd op 9 November 1635 gezeseld en voorgoed verbannen uit Holland en Westvriesland.

Op 26 Mei 1644 stond hij weer voor de hoge vierschaar van Strijen, nu naar eigen zeggen, *“oud ontrent negen en dertich jaren, geboren onder Claeswael”*, omdat hij ondanks zijn verbanning toch weer was teruggekomen in Zuid Holland. *“de voorschreven castydinge ende bannissementen niet geacht heeft, was in Ter Tolen en in Walcheren geweest, had gevangen gezeten, maar als schipper zyn schip als rantsoen hadde moeten laeten ...”* Maar ja, zonder schip geen brood op de plank. Dus nu bedelde hij als hij niet ergens als soldaat in dienst was. Onlangs was hij in dienst geweest in Biervliet bij kapiteyn Cats, en vervolgens in Vianen “in dienste vanden lande” onder de drost aldaar.

Hij troggelde nu mensen geld af met de smoes dat hij er gevangenen mee zou vrijkopen die “door de Turk gevangen” waren. Hij werkte met drie gefingeerde attesten, één attest zogenaamd van schout en schepenen van ’s Gravendeel, en twee attesten van Sint Anthoniepolder, vervalsingen die waren gemaakt door Jan Peters, gewezen secretaris van Sint Anthoniepolder. Welnu, dat kon dus niet. Cleys werd gezeseld en gebrandmerkt, en het vonnis van levenslange verbanning uit de provincies Noord en Zuid Holland werd gehandhaafd.

Het was wel degelijk dezelfde Cleys Jansz Vinck, want in 1644 werd gerefereerd aan het vonnis van November 1635 (“... in November 1635 alhier ... verbannen”). Wonderlijk was dus dat Cleys zelf niet wist waar en wanneer hij ooit was geboren, en ook zelfs zijn eigen leeftijd niet wist. Mogelijk was hij ooit een arme wees. Zonder mondelinge overlevering waren data vaak niet bekend. Doopboeken bestonden omstreeks 1610 immers nog niet.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Hoge Vierschaar land van Strijen (Vroeger genoemd “hooge vierschaer der heerlyckheijt van Strijen”), nummer toegang 3.03.08.184, inventarisnummer 1, dd. 2 November 1635, en 26 Mei 1644. Blz. 26 verso, 27, 27 verso en 28.

3.12. Brandschatten in het jaar 1727.

Op 20 Juni 1727 stond voor de Hoge Vierschaar van Zuid Holland, in Dordrecht terecht een dertienjarige jongen, Hendrik Corneliszoon Dorland, geboren op den Brendijk, tussen Utrecht en Woerden. Hij werd ervan beschuldigd als zwerver en bedelaar samen met anderen als dreigement brand te hebben gesticht.

Twee jaar eerder was zijn vader gestorven, en vanaf die tijd was Hendrik gaan zwerven en bedelen, waarbij hij “.....*sig vervolgens heeft begeven onder een troep van agt schelmen, schoijers en lantloopers, met naame Kees Pieterse, Jan Cornelisse, Dirk Jacobse, Jan Knaep, Jacob Pieterse, Arij Jacobse, Cornelis Janse, en Jan Pieterse die voor capitijn speelde*”.

Hendrik had zich een half jaar eerder bij Vianen bij de groep aangesloten. De groep bestond uit brandstichters, “.... *dat sij tot dien eijnde bij haer droegen swavelstocken, kruijt en tintel (een tondeldoos), alsmede hennip en stukjes keers, en dat sij daer lond van maecten ....*”

Er werd in het verslag bij één geval expliciet benoemd waaróm de groep brand stichtte: “..... *uyt revenge (wraak) omdat Jacob Pieterse een stuijver bedelde die hem niet gegeve wierde....*”

De groep verbleef, sinds Hendrik er zich bij aansloot, in dorpen in het land van Altena (in Dussen), en in de Langstraat: In Waspik, Cappel (Sprang Capelle) en in Raamsdonck “in een bosje genaempt de Bergen”.

Hendrik vertelde het volgende.

“... *tot Cappel, als wanneer aldaer in de nieuwe vaert een huijs afbrande, dat die schelmen hadde gewilt dat hij .... het selve huijs in den brand soude steecken ..... doch dat sulcke was gedaen door de voornoemde Kees Pieterse en Jacob Pieterse des nagts tusschen twaelf en een uer, met een lond met vier en buskruijt daer in te steecken. .... dat die schelmen hadden gedreijgt verschyde andere huijsen in den brant te sullen steecken ..... alsmede op de Bergen (een deel van van Raamsdonk)*

by eenen Dingemanneke, en by Arien den Backer woonende in 't Broek (een andere buurtschap in Raamsdonk). .... Dat Jacob Pieterse op het Raamsdonckse Veer drie klyne huijskens in den brand hadde gesteecken staende doenmaels een huys of twaelf van Maria Seghers.”

Hendrik kreeg van de groep zes schellingen als beloning als hij een huis in brand stak. Weigerde hij, dan werd hij afgeranseld. Zo heeft hij in Raamsdonck brand gesticht bij Jan Maertense Dolk, maar onder dwang: “..... dat hy daer toe door slagen was gedwongen ....”

De conclusie van de eiser (officier van justitie) van Hoge Vierschaar was het volgende.

“.... En alsoo alt geene voorschreven is een samenloop van guijterijen en schelmstucken, door een jonge van soo weijnig jaeren in soo weijnig tijd, niet sonder verstant nemaar gelijk als met overleg gepleegd, en daerom ten afschrik van anderen ten uijterste straffbaer .....“

Het vonnis luidde:

“..... condemneren den gevangene in een tugthuijs te werden opgesloten voor den tyd van vijftwintig jaeren om aldaer met synen handen arbeyt de kost te winnen ....”

Het vonnis vond ik nogal humaan. Het was voor het eerst dat ik lees dat bij de Hoge Vierschaar van Zuid Holland opsluiting in een tuchthuis als straf werd gegeven. Vóór dit jaar 1727 werd bij bedelen en landloperij standaard gezeseld, soms ook gebrandmerkt, en altijd verbannen.

Bron:

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Baljuw en Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, 1574 –1811 (1813), nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 71, dd. 20 Juni 1727, fol 63v, 64 en 64v.

3.13. Lenige types.

Op 7 Maart 1796 stond in Dordrecht voor de Hoge Vierschaar van Zuid-Holland terecht Teunis Huige Dekker, 53 jaar, geboren te Puttershoek, van beroep metselaar in Oud Beijerland.

Teunis was in 1764 of 1765 in Strijen in hechtenis geweest omdat hij van een vriend een paar zilveren gespen had gestolen. Hij ontsnapte uit “de gijzelkamer”, zijn cel in het raadhuis van Strijen, omdat hij “... door het vengster geklommen en alzo ontkomen is.”

Vanwege een nieuwe diefstal, op 22 Februari 1796 gepleegd, stond hij nu voor de hoge vierschaar van Zuid-Holland terecht. Maar er werd zwaar getild aan zijn ontsnapping in 1765, en het delict waarvoor hij destijds vanwege zijn ontsnapping door de Hoge Vierschaar van den Lande van Strijen niet kon worden bestraft. Het vonnis was acht dagen cel op water en brood, plus levenslange verbanning.

Op 1 Juni 1798 stond terecht voor de Hoge Vierschaar van Zuid-Holland Hendrik Gussenkloo, 30 jaar oud, geboren in Aalten in Gelderland, van beroep kleermaker op Oost IJsselmonde. Hem werd ten laste gelegd dat hij ondanks zijn verbanning toch weer in het district was teruggekomen.

Op 18 November 1793 kreeg hij één jaar tuchthuis plus tien jaar verbanning uit het district van de hoge vierschaar. Maar hij werd tijdens de paardenmarkt op 28 Juni 1797 's avonds door een diender gesnapt in de herberg "Hellemond" in Oost IJsselmonde. Hij werd door de diender vastgebonden, maar wist met een eigen mes zijn touwen door te snijden. Hij had pech want de diender zag het, nam hem zijn mes af, en bond hem weer vast. Later ontsnapte hij wel met hulp van anderen die zijn touwen losmaakten. "... en alzoo de handen en banden der Justitie ontkomen is ...". In Mei 1798 werd hij weer in Oost IJsselmonde gesignaleerd. Toen de dienders hem kwamen arresteren, "... zulks toen ontkomen is, door het springen uit een vengster ...". Maar uit ramen springen deed hij wel meer, vertelde hij. Overigens, de hoge vierschaar zei hem aan dat het ontsnappen aan de dienders het jaar tevoren door de touwen door te snijden werd aangemerkt als verzet tegen justitie. Hendrik zei "... maar dat hij niet geweeten zoude hebben, dat hij er kwaad aan deed ...". De hoge vierschaar kon ook in zijn behendigheid geen humor zien. Het vonnis op 8 Juni 1798 was geselen, vijftien jaar tuchthuis, en daarna levenslange verbanning.

Wij leven in een tijd waarin het publiek geniet van demonstraties tegen de gevestigde orde, en "schelmenromans" zoals Robin Hood en Turpijn. In vroeger tijd zag men criminaliteit nog uitsluitend zwart – wit. Ongeoorloofde middelen waren verboden. Zo was er ook geen begrip of bewondering voor sportieve ontsnappingspogingen.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Baljuw en Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, 1574 –1811 (1813), nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 81, 7 en 11 Maart 1796, blz. 93 t/m 94 verso. En dd. 1 en 8 Juni 1798, blz. 198 t/m 200.

3.14. Een ongewenste gast

Op 11 Juli 1796 stond voor de Hoge Vierschaar van Zuid-Holland terecht "*Doris van Beek, 57 jaar oud, geboren in Xanthen *, en wonend aan de Wagt ** onder s Gravendeel.*"

Samen met zijn vriend "Hendrik" brak hij in bij Ary in 't Veld en Willem Moolendijk in Dubbeldam, maar ze werden op heterdaad betrapt. Willem Moolendijk schoot met een snaphaan *** , en hij verwondde Doris van Beek, zodat deze kon worden opgepakt.

Op 15 Juli luidde het vonnis: Geselen, brandmerken, vijfentwintig jaar tuchthuis, en, mocht Doris dan nog leven, verder levenslange verbanning uit het district.

Het is niet waarschijnlijk dat bovengenoemde inbraak de enige was. Doris zal als jongeman zijn inbrekerscarrière wel zijn begonnen in de buurt van zijn geboorteplaats Xanten, in het land van Kleef. Zou hij ooit van daar zijn verbannen, en zo in ons district terechtgekomen zijn? Kennelijk vond de hoge vierschaar dat het welletjes was geweest. De boodschap van het vonnis was duidelijk.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Baljuw en Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, 1574 –1811 (1813), nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 81, dd. 15 Juli 1796, blz. 114 verso t/m 117 verso.

* Xanten ligt aan de Rijn in het land van Kleve in Duitsland, ongeveer veertig kilometer ten oosten van Nijmegen.

** De Wacht was tijdens de tachtigjarige oorlog een verdedigingswerk, een bastion aan de Kil om de Spanjaarden te beletten om met schepen varende via de Kil Dordrecht te kunnen bereiken. Het is nog steeds een buurtschap aan de Kil, ongeveer vijf kilometer ten zuiden van 's Gravendeel.

*** Een snaphaan was een musket.

Een cel op de zolder van het oude stadhuis van Dordrecht. Zonder licht en verwarming.

4. Overlast en querulanten

4.1. Ruzie op de vismarkt

Op 2 Augustus 1570 behandelden Schout en schepenen van Dordrecht de zaak van een ruzie op de vismarkt.

De vismarkt was waar nu de Visbrug is, aan het einde van het Begijnhof.

Het gebeurde een paar dagen eerder. Bij de Visbrug in Dordrecht was in een herberg aldaar aanwezig Adriaen Pouwelse, schipper van Schoonhoven. Buiten stond een dronken man te schelden (zijn naam werd in de akte niet genoemd). Hij daagde Adriaen uit.

“.... Dat een mans persoen buyten huijse van zeeckere herberge aldaer quam loopen zeer vlouckende en qualick spreekende, roupende: Ghy schelm ghy dief, compter uyt. Ende dat hier naer (Adriaen Pouwelse) mede buyten .... comende met een kanne biers in syn hant. Zeyde tegens de mans persoen: Ick brenge u een kanne biers, ick en wil steecken noch vechten.” (U krijgt een biertje van me, ik wil niet met een mes steken, en niet vechten).

Maar de onbekende woedende man nam dat niet. *“Tastende mitsdien den zelve manspersoen naer syn opsteecker (zijn mes), willende daer mede steecken naer (Adriaen). Twelck (Adriaen) ziende, en zeyde: Houdt u .... uwen opsteecker van mijn off, ick sal u (anders) die kanne biers naer u hoeft werpen. Ende den selven manspersoen nyet ophoudende zonder te steecken, zoe heeft (Adriaen) de kanne metten bier in des manspersoen syn aensicht geworpen, zoe dat hy ter aerde viel. Ende mitsdien (Adriaen zich toen) omkeerende is den selven manspersoen opgestaen ende stack noch enen keer nae (Adriaen). Zoe dat ... (Adriaen) een steeck kreghe. En (Adriaen) sprong toen over de vysch banck (“de visbank”, de tafel van de vismarkt) grypende naer een visch benne om hem daermede te verweren. Zonder dat (Adriaen) oyt enich mes gehadt heeft, dat sy getuyge gesien heeft.”*

Ruzies tussen dronken mensen werden vaak met een mes uitgevochten.

Waarschijnlijk betrof het ook hier weer een schippersruzie over een niet nagekomen afspraak betreffende de vracht.

Deze ruzie vond plaats bij “de vysch banck” op de Visbrug, waar iemand zich tegen messteken verdedigde met “een vysch benne” (vismand). Niet zo’n slechte methode om je te verdedigen, als je er goed over nadenkt.

Anneken Govaertsdochter van Antwerpen, 37 jaren oud, stond in de Visstraat (nu het Begijnhof), voor de deur van Ariaentgen mandenmaecster, en zag het allemaal gebeuren. Zij was getuige.

Bron.

Oud Rechterlijk Archief Dordrecht, toegang nummer 9, inventaris nummer boek 709, dd. 2 Augustus 1570, fol. 84 verso en 85.

4.2. Dronken en agressief? Dat kan iedereen overkomen.

Op 10 Maart 1760 stond in Dordrecht voor de Hoge Vierschaar van Zuid-Holland terecht Herman Grasdijk, 56 jaar oud, wonende onder Mijnsheerenland.

Een jaar eerder, in Maart 1759 had hij in Heinenoord aan de haven buitendijk in dronken toestand met zijn mes zwaaiend een mandenmaker door zijn wang gekerfd,

en de vrouw van de mandenmaker, die haar man wilde beschermen, had hij in haar arm gestoken. Maar hij was dermate bezopen geweest dat hij er zich later niets meer van herinnerde.

“... dog dat (Herman) heeft geconfesseert (op dat moment) zeer beschonken te zyn geweest, en niet te weten of hij zodanigen steek aan dit vrouwspersoon heeft toegebracht, maar dat hy ... begrijpt dat de sneede die de manspersoon in zyn koon gekregen heeft, op gemelde tyd en plaats door ´t slaan met ´t mes tegen syn aangesigt, van hem moet toegebragt zyn, en dat hy ... bekent daar aan zeer kwalyk gedaan te hebben ....”

De volgende dag, 11 Maart 1760, luidde het vonnis: *“.... veertien dagen op den raadhuyze deser stad te blyven gedetineert, en te werden gespijzigt met water en brood.”*

Dus bezopen zijn als je iemand verwondde, was destijds een redelijk excuus. Het werd niet aangemoedigd, maar het kon iedereen overkomen.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Baljuw en Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, 1574 –1811 (1813), nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 75, dd. 10 en 11 Maart 1760. (Bladzijdennummering ontbreekt).

4.3. Dronken zijn was geen excuus meer.

Op 16 April 1795 stond in Dordrecht terecht voor de Hoge Vierschaar van Zuid-Holland Willem Vreere, 30 jaar oud, afkomstig “uit de Meijerije van ´s Hertogenbosch”, arbeider, wonende in Mijsheerenland. Hij had in dronken toestand bij een aantal mensen ruiten ingeslagen, en iemand bedreigd.

Nederland was pas sinds Januari 1795 een door het Franse leger bezet land. Op 1 Maart was Willem ´s avonds met twee Franse militairen in de herberg van Willem Roosendaal te Maasdam. Hij gaf zich daar uit voor een Duinkerker van geboorte, die enige jaren in Franse en Keizerlijke dienst (van Oostenrijk) zou zijn geweest.

Hij vroeg met een bezopen kop om méér drank en kreeg die niet, waarop hij de knecht dreigde om hem met een van de militairen geleende sabel het leven te benemen. Diezelfde avond sloeg hij in Sint Anthonij Polder bij een aantal huizen en schuren met de geleende sabel de ruiten in. Zelfs de (houten?) tralies van een raam waren kapotgeslagen. In Westmaas had hij met de klap van de klapwaker geslagen. Op de zitting kon hij er zich niets meer van herinneren, hij was té dronken geweest, vertelde hij.

De hoge vierschaar overwoog dat *“... en nademaal uit allen het zelve blykt dat (hij) wel verre van zich als een stil en vreedzaam ingeseten betaamd, of betaamde te gedraagen, integendeel zich heeft schuldig gemaakt aan oproerige daaden ... als een verstoorder van de openbare rust ...”*

Op 16 April 1795 luidde het vonnis dat hij zou worden gegeseld, en voor tien jaar verbannen. Het vonnis werd 17 April voltrokken.

In vroeger tijd was het feit dat iemand dronken was een algemeen aanvaard excuus. Dronkenschap was “in het eerste jaar van de bataafsche vrijheit”, kennelijk geen verzachtende omstandigheid meer.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Baljuw en Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, 1574 –1811 (1813), nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 81, dd. 16 April 1795, blz. 4 verso t/m 6.

4.4. Een querulant

Op 7 oktober 1785 stond terecht in Dordrecht voor de Hoge Vierschaar van Zuid-Holland Jan Brugman, 40 jaar oud, geboren en wonende in Zwijndrecht, timmermansknecht van beroep.

Toen hij voor overleg over een erfenis werd gedagvaard weigerde hij om voor schout en schepenen van Zwijndrecht te verschijnen, hij zei de bode dat hij niet voor dieven en moordenaars wilde verschijnen.

Jan was al tweemaal eerder na ruzie in hechtenis genomen. Op 5 Mei 1780 kreeg hij veertien dagen celstraf op water en brood omdat hij had gevochten met Adriaan Broelingh. Korte tijd daarna maakte hij ruzie met de nieuwe eigenaars van zijn huis nadat het deel van het huis waar hij woonde wegens belastingschuld openbaar was verkocht.

Welnu, dat huis werd in drieën bewoond. De ouders van Jan waren eigenaar van een derde deel, en de overleden tante Jannetje Kievelant bezat een derde gedeelte, dat zij verhuurde aan Cornelis Baars. Jan was zijn eigen derde deel van het huis wel wegens belastingschuld kwijtgeraakt, maar na het overlijden van Jannetje werd hij mede erfgenaam van het gedeelte van het huis dat van haar geweest was. En wederom liepen de emoties hoog op. Vanwege de verplichting om successierechten te kunnen berekenen werd door schout en schepenen van Zwijndrecht aan Jan gevraagd als erfgenaam opgave te doen van de bezittingen van Jannetje Kievelant. Dat weigerde Jan dus. Op 30 Maart 1785 werd hij door de gerechtsbode gedagvaard om voor overleg voor schout en schepenen van Zwijndrecht te verschijnen. Maar Jan zei de gerechtsbode “... *dat hy niet voor dieven en moordenaars wilde verschijnen, gelyk de schepenen van Zwijndrecht waren.*”

Op zaterdag 31 Juli 1785 zou de jaarlijkse schouw van de weteringen (sloten) door schout en schepenen (heemraden) worden gehouden. De sloot naast het huis moest worden uitgebaggerd. In de huurovereenkomst met de bewoner stond dat de huurder van dat te erven gedeelte van het huis, Cornelis Baars, verplicht was werk te doen voor de jaarlijkse schouw. Maar op 30 Juli 1785 verbood Jan, als erfgenaam van Jannetje, aan Cornelis Baars om de sloot uit te baggeren. Hij vond het “... *de dieven en schelmen, als de schepenen waren, niet waard.*”

De schepenen hadden vier jaar eerder bomen gerooid in de Kerkstraat die van Jan waren geweest, en die zouden ze hem eerst moeten betalen. Jan dreigde als represaille zelf anders bomen te zullen kappen.

Op 3 September 1785 schold hij ook nog eens schepenen Kornelis van der Kruyt van Zwijndrecht uit. Het uitschelden van overheidsdienaren werd niet aangemoedigd. Toen was de maat vol, er werd aangifte gedaan bij de hoge vierschaar. Jan werd in hechtenis genomen.

Op 7 Oktober 1785 overwoog de hoge vierschaar het volgende.

“... dan, uit alle ’tzelve bleikende, dat de gevangene is een allergevaarlijkste, kwaadaardigste en halssterrige lasteraar ... (die) tot storing van de algemene rust op den dorpe van Zwijndrecht ... op een verregaande grove wyze te lasteren, schelden en honen, en zyne vuilaardigheid daar in zoodanig den teugel te vieren ...”

Het vonnis, op 11 November 1785, was een jaar in een tuchthuis, met daarna nog twee jaar verbanning uit het gebied van Zuid Holland. Maar eerst diende hij *“... terstond na het pronuncieeren (van) desen sententie ... opentlijk op zijne knieën God en de Justitie om vergiffenis te bidden ...”* Dit laatste weigerde Jan *“... op eene zeer brutale wijze ...”*

Maar de geschiedenis had een staartje.

Op 30 Januari 1787 werd hij, ondanks zijn verbanning, weer in Zwijndrecht gesignaleerd. Op 5 Februari 1787 werd hij gepakt, en stond weer voor de hoge vierschaar. Hij vertelde dat hij op 27 Januari in Zwijndrecht was gekomen om schone kleren te halen. En hij moest immers de sloot naast het huis nog uitbaggeren? In de tussentijd had hij zich verborgen gehouden onder de bedstee in het huis van zijn vader.

De hoge vierschaar overwoog hierbij dat het smoesjes waren,

“... welke niet anders, dan als niets beduidende en verzonnen voorwenzels kunnen worden aangemerkt, (en dat hij) de onbeschaamtheit heeft gehat in weerwil van het vonnis ... te Zwijndrecht te komen ...”

Op 19 Februari 1787 werd Jan wéér voor een jaar in het tuchthuis opgesloten, waarna hij nog eens voor drie jaar werd verbannen.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Baljuw en Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, 1574 –1811 (1813), nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 78, dd. 7 Oktober en 11 November 1785, 30 Januari, 5 en 19 Februari 1787. (Bladzijdennummering ontbreekt).

4.5. Een klucht?

Op 26 Februari 1802 stond voor de Hoge Vierschaar van Zuid-Holland terecht Arij Willemsteijn en Pieter van der Jagt. Arij was 23 jaar oud, geboren in Heerjansdam, en hij woonde in Carnisse, was vlasarbeider. En Pieter was 23 jaar, geboren in West IJsselmonde, en woonde ook in Carnisse, was boerenknecht.

Het tweetal wandelde, redelijk aangeschoten, op 21 Juni 1801 om negen uur ´s avonds in Heerjansdam, en kwam voorbij de bakkerij van broodbakker Coenraad van der Velden. Pieter jatte een brood uit de winkel. Tijdens het proces vertelde Pieter dat het brood volgens hem *“onverlooft en onverkogt was”*, en dat zij dachten dat er niemand in de winkel aanwezig was. Maar bakker Coenraad zag dat Pieter een brood stal, en hij probeerde het weer terug te pakken. *“... en hiervan het gevolg geweest zij, dat (Pieter) eenige slaagen, schoppen en andere mishandelingen aan des zelve[n] Coenraad van der Velden, zo in zyn huis, als voor de deur, heeft toegebracht, waarop Coenraad ... een blaaspijp ter zijner verdediging gehaalt, en deze door (Pieter) aan hem ontweldigt zynde, hy (de andere boef, Arij Willemsteijn) in plaats van de twistende partijen te bevredigen, of van den anderen te scheyden, integendeel de partij van zijne complice schynt getrokken te hebben ...”*

Welnu, Bakker Coenraad vluchtte daarop zijn huis in en deed de deur op slot. Dat namen de vrienden niet. *“Maar samen hebben ze ... op de deur geslagen ...”* De bakker zat op de zolder van zijn huis, hing uit het venster, en probeerde zo, op veilige afstand, de twee domme bruten *“te vermaanen.”* Maar daarvan werd het tweetal alleen maar nijdiger. Ze probeerden eerst langs de gevel naar de bakker in het zoldervenster te klimmen, en, toen dat niet lukte, hebben ze de deur intrapt.

“... Coenraad bedreygt, en gepoogd zyn huis te beklimmen, en eyndelyk (hebben ze samen) de deur van het huis met force en geweld opengelopen, zo dat de duijmen en krammen uit de post der deur ontsprongen ... dat (zij) alzo het huis ... ingekomen zynde, men Coenraad is blyven bedrygen, van hem vindende (hem) te zullen vermoorden, doch ... door tussenkomst van zynen broeder Gerrit Willemstein zyn gestuyt, en vandaar medegenomen, en alle hun verder misdadig voornemen hebben moeten laten vaaren.”

Pieter werd aangehouden. Arij vluchtte naar Zeeland, verbleef daar onder een valse naam, maar ook hij werd kort daarop in Zuid Beveland aangehouden.

Tijdens de rechtszitting werden de krammen en hingsels getoond die uit de deur van het huis waren gesprongen tijdens “het inloopen van de deur.” Het tweetal bezat een grote spierkracht, dat was duidelijk.

Het vonnis, uitgevoerd op 8 Maart 1802, was voor zowel Arij als Pieter ieder vier jaar tuchthuis (dwangarbeid), en vervolgens twintig jaar verbanning *“uit het territoir van het voormalig gewest Holland.”* (de provincies Noord en Zuid Holland).

En alles begon met twee dronken vrienden en een brood. Een bakker die vanuit een zolderraam roept dat ze er mee moeten ophouden? Twee kleerkasten die een buitendeur in rammen? Het gehele verhaal zou een klucht van Brero geweest kunnen zijn. Maar ja, een bakker dermate molesteren en bedreigen in zijn eigen huis, dat ging te ver. De hoge vierschaar kon er de humor niet van inzien.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Baljuw en Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, 1574 –1811 (1813), nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 83, dd. 26 Februari 1802. (Bladzijdennummering ontbreekt).

4.6. Overlast in de kerk

Op 27 Januari 1665 stond voor “de hooge vierschaer der heerlyckheijt van Strijen” Willem Symonsz Lantheer uit Klaaswaal. Hij was op 23 Januari al gevangen genomen vanwege het letsel toebrengen aan burgers op Klaaswaal.

“... veele en menighvuldige straet schenderie ... op sheerenstraete en in publijcque herberge groot moetwilligheden ende publijcque agressie te begaen, jae so verre selffs ... aen den persoon van Jan Harreveldt ... en Jan Jansz van Brussel swaerelyck heeft gequest ...”

Hij was luidruchtig op straat, maar ook in de kerk. Dermate dat mensen vanwege zijn geschreeuw niet meer naar de kerk durfden.

“... het woordt godts binnen de kercke van Claeswael tenemaele te verhinderen, ende soodanigh sighselven aen te stellen dat veele van de kerckgaende personen haer selven uijt de ... kerck hebben moeten retireren ...”

Welnu, men had er schoon genoeg van. Hij werd voor tien jaar verbannen

“... uijt de bailjuschappe van Strijen mitten Beyerlanden.”

Het is mij niet bekend wat er van Willem is geworden. Ook in onze tijd zijn de “brave knullia tabletten” nog niet uitgevonden. Ik krijg niet de indruk dat wij veel verder zijn met het hanteren van gedragsproblemen van verwarde mensen en mensen met een kort lontje. Een diagnose op iemand plakken lost immers niets op.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Hoge Vierschaar land van Strijen (Vroeger genoemd "hooge vierschaer der heerlyckheit van Strijen"), nummer toegang 3.03.08.184, inventarisnummer 1, dd. 27 Januari 1665. (Bladzijdennummering ontbreekt).

4.7. Afpersen.

Op 16 Januari 1788 stonden in Dordrecht voor de Hoge Vierschaar van Zuid-Holland terecht Pieter Schouten en Dirk Bijkerk. Pieter was 24 jaar oud, geboren onder Krimpen aan de IJssel, "... woonagtig onder 't volgerland van Heer Oudelants Ambagt *, een rijder of voerman van beroep."

Pieter had samen met zijn vriend Dirk Bijkerk en anderen jonkvrouwe Pompe van Meerdervoort ** en een schepen van Meerdervoort ** afgeperst.

Op 18 September 1787 waren zij, met een "snaphaan" (pistool) gewapend enkele keren bij de jonkvrouwe geweest "... om eenig geld te vragen." De eerste keer vroegen ze twee dukaten. De tweede keer vroeg een ander lid van het clubje, "*Hendrik, een Geldersman*", haar weer geld, met de mededeling "... als je 't niet doet, zal ik je met de snaphaan daar twee kogels ... door de hassens schieten datter een damp boven uitvliegt."

De derde keer vroeg Dirk Bijkerk om geld, en wel zes dukaten, plus een maaltijd in herberg de Steenen Kamer op de zondag daarop. Dirk Bijkerk vroeg een en ander "... onder een gestadig schrappen met den sabel op de stoep ..."

Diezelfde avond is het clubje geweest bij Koenraad Brons, schepen van Meerdervoort. Hier dreigde Pieter Schouten met de snaphaan, en Dirk Bijkerk sloeg in huis de brandende lamp aan stukken met zijn sabel. Ook zette hij de vrouw, Alida Brons, de sabel op de keel, terwijl hij om twintig dukaten vroeg. Waarop vrouw Alida een zakje geld met naar schatting 60 à 70 gulden gaf.

Voor de hoge vierschaar verklaarde Dirk Bijkerk op 16 Januari 1788 dat ze dronken waren geweest. Maar dit hielp hen niet. Het vonnis diezelfde dag luidde dat Pieter Schouten zou worden gezeseld, en voor vier jaar werd verbannen. Zijn vriend Dirk Bijkerk werd gezeseld, en voor zes jaar verbannen.

Wat deze fijne jongens deden zou nu afpersing, dan wel beroving met geweld worden genoemd. Rond het jaar 1700 zou dit nog met ophanging zijn bestraft. Mogelijk was het milde vonnis een gevolg van ideeën van "de verlichting" in de pruikentijd.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Baljuw en Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, 1574 –1811 (1813), nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 78, dd. 16 Januari 1788. (Bladzijdennummering ontbreekt).

* Het Volgerland ligt tussen Zwijndrecht en H I Ambacht in.

** Meerdervoort is nu een deel van Zwijndrecht. Destijds was het een dorp met eigen schout en schepenen. Het kasteel Meerdervoort, waar nu alleen een brugje over een sloot van over is, lag naast het tegenwoordige tunneltracé.

4.8. Een boze secretaris

Op 14 Juli 1777 stond in Dordrecht terecht voor de Hoge Vierschaar van Zuid-Holland Jan Hoogendijk, substituut secretaris * van Krimpen aan den IJssel, 25 jaar oud.

Het gebeurde op 3 September 1775. Jan kwam “.. in het regthuis, op de regtkamer te Krimpen.” Daar waren schout en heemraden (schepenen) al in vergadering bijeen. Jan zou notuleren die dag.

De schout corrigeerde hem “toen hij iets onvoorzigtig in publike gezelschappen sprak.” Daarop werd Jan kwaad, en schold “... met dreigende vloekwoorden. (En hij trok zijn hartsvanger (dolkmes) en dreigde de schout er mee, stak in de jas van de schout, en in de deur van de regtkamer.” Hem werd gevraagd naar huis te gaan, waarschijnlijk omdat men aannam dat Jan bezopen was. De bode nam hem zijn mes af.

Goed. Dat kon dus niet.

Maar Jan was kennelijk een invloedrijk en vermogend man. Op 7 Juli 1777 werd besloten dat Jan mocht procederen. Hij behoefde niet meer persoonlijk op de rechtszittingen aanwezig te zijn. Dit zou werk voor zijn procureur (advocaat) worden. Er werd geprocedeerd over de hoogte van de geldboete. Op 30 November 1778 procedeerde Jan nog steeds.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Baljuw en Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, 1574 –1811 (1813), nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 76. dd. 7 en 14 Juli 1777, en 30 November 1778.

(Bladzijdennummering ontbreekt).

* Secretaris van schout en schepenen. Zoiets als griffier bij de rechtbank.

Polderland bij Klaaswaal.

5. Harde criminaliteit

5.1. Gevoelloos

Op 24 Februari 1809 stond in Dordrecht terecht voor de Hoge Vierschaar van Zuid-Holland Cornelis van der Waal, 20 jaar oud, geboren te Lekkerkerk, boerenknecht bij Adriaan Keijbergh in Ouderkerk aan de IJssel.

Hij had een vrouw op brute wijze vermoord.

Achteraf bekende Cornelis ook dat hij vier jaar eerder geprobeerd had brand te stichten *“met een gevonkte kool in een lap op het kozijn”* bij zijn oom Johannis van der Waal in Lekkerkerk. Dit op verzoek van zijn moeder vanwege een grief. *“daar zijne moeder partyschap hadt tegens die oom, omdat zij geen geld van haar mans vader (had) geërft, (omdat) deze oom dit alles zoude na zig getrokken hebben.”*

Dit gegeven zette eigenlijk al de toon.

Op 30 Augustus 1808 wilde Cornelis insluipen in het huis van Klaas Baanen in Ouderkerk aan de IJssel, en wel op het moment dat ieder elders aan het melken was. Maar hij ontdekte dat er een meisje als naaister in huis aanwezig bleef, Metje Baks. Metje wist teveel van hem. *“... die van zyne te doene dieverij zoude kunnen kennis draagen, en deze alzo openbaar maaken, (Cornelis) beslooten heeft haar om het leeven te brengen, en tot dat eijnde het mesje, hetwelk de vrouw van zynen boer ... dagelyks gebruikte, uijt het raam waar het gewoonlijk lag, genoomen en hetzelfde bij zig gestookten heeft.”*

Hij voer al punterend met zijn schouw * door de sloten naar het land van zijn baas om daar de koeien te melken. Halverwege, bij het huis van Klaas Baanen, maakte hij een tussenstop, en liep naar de boerderij. Daar waren inderdaad op dat moment, om vijf uur 's middags, alle mensen elders aan het melken. Alleen Metje zat buiten op het erf te naaien. Waarop Cornelis *“... dezen bij het hair gevat, en eerst met het mes eene sneede in den hals gegeven ... (maar kennelijk ging dat niet snel genoeg, Metje zal ook wel gegild hebben). Dat (hij) voorts Metje Bax het huijs ... heeft binnen gesleept, haar daar weder gestookten, en vervolgens eerst met de tang, die in vier stukken is geslaagen, en daarna met den yzere hond of hengst ** de hersenen (heeft) ingeslagen en haar alzo vermoord heeft, ...”*

Daarna verzamelde hij op zijn gemak in het huis vele kostbaarheden, nam de buit mee in de schouw, en verborg die ergens langs de sloot in struikgewas. Vervolgens voer hij verder naar het weiland van zijn baas om de koeien te melken, maakte daar tussen het melken door nog een praatje met een collega-knecht in het naburige weiland, waarna hij met zijn melk in de schouw terugkeerde naar de boerderij van zijn baas.

Inmiddels was de moord in de boerderij van Klaas Baanen ontdekt, en er stonden ramptoeristen (*“eene meenigte aanschouwers”*). Cornelis ging daar een poosje bij staan, *“... zig onschuldig gehouwen ... gezegt heeft : Dat hy .. zelve degeene die deze gruwelen gedaan hadde, zoude kunnen levendig radbraaken.”*

Op 24 Februari 1809 werd gevonnist “in naam des konings”. Cornelis zou worden opgehangen. Inmiddels was de procedure dat een doodvonnis door Den Haag moest worden bekrachtigd. Pas op 12 Mei 1809 werd het vonnis uitgevoerd.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Baljuw en Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, 1574 –1811 (1813), nummer toegang 3.03.08.224,

inventarisnummer 85, verslag dd. 1 en 12 Mei 1809. (Bladzijdennummering ontbreekt).

* Een schouw is een platbodem vaartuig waarmee door de sloten kan worden gepunterd met een lange stok. Vervoer per schouw is vooral handig om elders te melken, maar er kan ook vee in worden vervoerd van het ene naar een ander weiland.

** Waarschijnlijk een ijzeren pook met als knop een hondje als decoratie.

5.2. Koelbloedige moord.

Als iemand in dronkenschap een ander doodstak, dan was daar begrip voor. Dat kon immers iedereen overkomen, nietwaar. Mensen beleefden dit als dood door ongeval. De schuld kon meestal worden afgekocht in overleg met de familie van het slachtoffer. Maar bij koelbloedige moord kende justitie geen genade.

De moordenaar was Gijsbert Gerritszoon van Os, 42 jaar oud, geboren in Sijdervelt (bij Vianen in Vijfheerenlanden). Hij stond op 31 Maart 1739 in Dordrecht terecht voor de Hoge Vierschaar van Zuid-Holland.

Twintig jaar tevoren, in 1719, had hij in Heijkoop, *“ontrent een uer van Sijdervelt”*, met een mes gevochten met ene Maerten. Hij bracht hem een zware verwonding toe, *“waervan deselven soude gestorven syn.”* Maar Gijsbert zegt nu dat hij destijds hoorde dat de wond niet dodelijk was, en dat hij zich dus niet gemeld heeft voor overleg met justitie. Sindsdien was hij jarenlang niet in de buurt geweest, hij verbleef in Lekkerkerk, Krimpen (a/d Lek) en in Alblasserdam, zodat Gijsbert niet had gehoord dat Maerten aan zijn verwondingen was overleden.

Maar hij was volgens de hoge vierschaar wel minstens tienmaal in Heijkoop en Sijdervelt kortdurend teruggeweest. De baljuw toonde hiermee aan dat Gijsbert loog, hij moest zeker hebben vernomen dat Maerten destijds aan zijn verwondingen was overleden.

Op 22 Maart 1739 was Gijsbert in Krimpen aan de Lek in de herberg van de pontman. Het betrof het veer van Krimpen aan de Lek naar Kinderdijk. *“... alwaer present waren geweest Cornelis Crul, de pontman, en syn vrou nevens Leendert Cornelisse Buijtelaer, met dewelcke (Gijsbert) noijt tevoren questies hadde gehat.”* Leendert Buijtelaer verweet Gijsbert dat hij wilde gaan vissen in loondienst voor “den kapityn” te Krimpen. (Mogelijk vond Leendert dat hij eerste rechten had op deze baan?). Ze gingen samen naar buiten, waar Gijsbert Leendert doodstak. Daarop kwam Gijsbert de herberg weer binnen, en zei macho *“... ik heb daer Leendert Buytelaar doodgestoken, het mes ister soo diep in geweest ....”*

De veerman en zijn vrouw benadrukten dat die twee tevoren nooit woorden hadden gehad. Ze waren verbaasd, vonden het bizar.

Het vonnis, uitgesproken op 3 April 1739, was dat hier sprake was van moord, en dat dit diende *“... aldaer met den swaerde te werden gestraft, dat er de doot na volgt.”* Gijsbert werd diezelfde dag op het schavot in Dordrecht onthoofd.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Baljuw en Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, 1574 –1811 (1813), nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 73, dd. 31 Maart en 3 April 1739. (Bladzijdennummering ontbreekt).

5.3. Roofmoord

De daders waren twee gedeserteerde Franse soldaten uit het garnizoen in Den Briel *, Jean Babtist Facher en Pierre Sellier. Pierre was 21 jaar oud, geboren te Lisle la Dame bij Parijs. Zij vermoordden een oude man, Cornelis van Vianen uit Bleskensgraaf, nabij Ottoland in de Alblasserwaard. Het was een roofmoord. Op 5 Oktober 1796 stonden zij in Dordrecht terecht voor de Hoge Vierschaar van Zuid-Holland.

Op zaterdag 24 September verlieten ze zonder verlofpas Den Briel. Ze zwierven rond op het platteland. Op dinsdag 27 September liepen ze bij Bleskensgraaf ergens langs het water. Daar ontmoetten ze *“de grijzaart”*. Ze vroegen hem een zesthalve **, om met het veer over te kunnen varen naar Dordrecht. Maar toen het slachtoffer naar zijn zak greep om naar munten te zoeken, dacht Pierre Sellier dat hij naar zijn mes greep, en hij *“... greep de grysaart bij den das welke hy om den hals hadde, gevat en denzelven daarmeede ... zoodanig geworpt heeft, dat den lijder het bloed, de oogen, ooren, neus en mond, ja zelfs het hoofd uijtspattede ...”* Aldus het verhaal van vriend Jean Babtist Facher. Het lijk gooiden zij in het water van de Vliet nadat ze het van kostbaarheden hadden beroofd. Ze vonden in de kleding zes rijksdaalders en vijftien zesthalven, plus de gouden en zilveren knopen van de kleding. De gouden knopen brachten later bij zilversmid Abraham Krollius in Dordrecht acht gulden en vier stuivers op, de zilveren knopen vier gulden en een stuiver.

Met het geld brachten ze in speelhuizen in Dordrecht twee dagen door, totdat ze werden gepakt.

Het lijk was na de moord in het water van de Vliet gegooid. Het werd kort daarop diezelfde dag, dinsdag 26 September 1796, ontdekt door Johannis Kapoen, wonende in Schoonhoven, die met een chais uit Gorinchem langs de Nieuwkerkse Vliet op weg was naar Ottoland. Hij meldde zijn vondst in het rechthuis van Ottoland aan (schepen?) Cornelis de Waal en schout Slijpe. Het lijk werd naar het rechthuis van Ottoland gebracht. Twee dagen later, op 28 September, deed chirurgijn van den Broek te Schoonhoven de lijkschouw, *“ten overstaan van leenmannen van Liesvelt.”* Cornelis van Vianen bleek te zijn geworpd. Pas op die dag werd het lijk geïdentificeerd. Op 29 September werden de zoon van het slachtoffer, Willem van Vianen, en de schoonzoon, Cornelis Vlot, geïnformeerd.

Het vonnis van de hoge vierschaar op 6 Oktober 1796 luidde dat Pierre Sellier en Jean Babtist Facher zouden worden opgehangen.

Echter, de hoge vierschaar ontving die dag een brief van de Franse minister Noël, met het verzoek om de delinquenten aan hem uit te leveren zodat zij door de militaire krijgsraad konden worden gevonnist.

Vooraf het chronologisch verslag van het vinden van het lijk, de identificatie en schouw, en pas daarna het informeren van de nabestaanden, trof me. Immers, er is in wezen niets veranderd. Familie kan immers ook nu pas worden geïnformeerd als er redelijke zekerheid is over de identiteit van het slachtoffer. Meestal is dan de schouw al verricht.

In vroeger tijd waren schepenen de getuigen bij de schouw, verricht door een door de hoge vierschaar aangestelde chirurgijn of medicina doctor. Dat waren in deze geschiedenis *“de leenmannen van Liesvelt.”* Tegenwoordig zijn twee politieagenten

of rechercheurs getuigen bij de schouw door een forensisch geneeskundige, meestal een arts van de GGD, en eventueel een forensisch patholoog anatoom.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Baljuw en Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, 1574 –1811 (1813), nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 81, dd. 5 October 1796, blz. 123 t/m 132 verso.

* Zij waren *“vrijwilligers in de derde compagnie van het eerste bataljon van de vier en vijftigste halve brigade, in garnizoen in Den Briel.”*

** Een zesthalve was een vijf stuivers stuk, een kwart gulden, best een groot bedrag in die tijd.

5.4. De gladde aal

Op 8 October 1742 bekende Eeuwout Rietvelt, alias Boer, oud twintig of een en twintig jaren, geboren en wonende in Brandwijk, dat hij had meegedaan aan het chanteren met brieven van mensen in Brandwijk en Gijbeland. Er werd in de brieven onder meer gedreigd dat hun huis in de brand zou worden gestoken. De brieven bevatten *“... seer sware en gruwelyke bedriygingen, onder anderen van hunne huijsen aen vier hoeken in den brant te setten, hunne beesten in het velt de spenen af te snyden ....”*

Om de bewoners angst aan te jagen werd door hem bij enkele huizen ook inderdaad brand gesticht. Eeuwout bekende vrijwillig, zonder tortuur. Maar, hield hij vol, ik deed het onder bedreiging en in opdracht van anderen, ik wist zelf niet eens dat de brieven die ik rond moest brengen bedreigende brieven waren.

Eeuwout woonde als knecht in huis bij Johannis Jansse Brandwijk.

“... op den 29 junij 1741 ... des avonds na melkentijt thuijs gekomen sijnde van het werk ... ende de leder (trapleer) naer boven geklommen sijnde ... alsdoen heeft gesien dat eenen Kornelis van Diest, alias Kees de metselaer .... bezig was met iets in 't dack te futselen, dat den selven Kornelis ... sulx siende terstont een wijng vandaer is aen het werk gegaan. Dat hij (Eeuwout) naderende om sulx beter te sien .... Kornelis ... hem heeft aengepakt en tegens hem gesegt heeft dat hy ... moest maken dien nagt tussen tien en elf uren daer boven te komen om neffens hem het huijs in brant te steken. Dat hij vervolgens dien selven nagt, bij eenen maarte synde (hij lag bij een dienstbode in bed), ... daarvan op aenradinge van Kornelis ... stilswijgende is opgestaan, ende vervolgens is boven gekomen op de voorsolder. Kornelis van Diest ... die aldaer reets was, tegens hem ... heeft gesegt “kom hier by mij staen”, dat Kornelis ... alsdaer eenige swavelstocken heeft aengestoken aen een tintel tonnetie (smeulende gedroogde zwam in een tondeldoos) ...ende (de brandende zwavelstocken aan Eeuwout) heeft overgegeven, seggende, “sie daer, steekse daer in het dack”. Dat (Eeuwout) hetselve toen gedaan (heeft), ende dus het ... huijs daarmede inden brand gestoken heeft, zeggende dat hij ... daer toe door ... Kornelis van Diest alias Kees de metselaer gedwongen is geweest.”

Eeuwout kwam in zijn verklaring wel erg naïef over, want hij zei dat hij er geen idee van had dat daardoor het huis ook werkelijk zou afbranden.

Evenzo had hij onder dwang moeten meedoen aan het op donderdag 2 November 1741 in brand steken van het huis in Brandwijk waarin Laurens Giele woonde. Ook dit huis was bezit van zijn baas, Johannis Jansse Brantwijk. Kornelis van Diest zou ook dit hem hebben opgedragen. Eerst zou Eeuwout er geen zin in hebben gehad

om nog verder mee te doen. Waarop Kornelis hem bedreigde met :*”Jou donder, jou bliksem, gy sult het mede doen of ik sal jouw vermoorden.”*

Eeuwout gaf een gedetailleerde beschrijving. *“... met swavelstocken het vlas in het dack gestoken, twelck vervolgens door (Eeuwout) aengestoken met ... de aengestoken swavelstocken die hij heeft ontfangen uijt de hant den den selven Kornelis ... seggende hij (Eeuwout) niet te weten waer aen de selve swavelstocken syn aengestoken, tsy aen den pijp, of aen den tintel tonnetie....”*

Eeuwout bracht in het jaar 1742 ook de bovengenoemde bedreigende brieven rond, in opdracht van Hendrikje Cornelisse Schep, huisvrouw van Gijsbert Kaptijn. Ook hier deed Eeuwout weer erg naïef over, zei dat hij niet wist dat het brandbrieven waren. Zoals naderhand uit handschriftvergelijking bleek had Hendrikje de brieven inderdaad geschreven. Zij zou hem de instructie hebben gegeven om de brieven niet echt te bezorgen, maar dat hij die *“.... hier en daer , als in de heyning, hoijberge, of voorpad, klaer voor het oog van ieder moeste neerleggen ....”* Het rondbrengen moest er natuurlijk onschuldig uitzien. Zo kreeg hij van Hendrikje een zakje met daarin een kinderklompje mee, waarin brieven zaten. Dat klompje moest hij ophangen *“ ... aen de heyning by Potjerse Huyb.”*

Zo bracht hij bedreigende brieven rond, onder meer bij de schout en de secretaris van Brandwijk en Gijbeland.

Hendrikje zou hem opdracht hebben gegeven om op 30 Juni 1742 het huis van Ary Jansse Brandwijk in de brand te steken. Ary Jansse Brandwijk was schepen van Gijbeland en Brandwijk, en hij woonde in Gijbelant. Eeuwout kreeg van Hendrikje mee *“de doek met vlas en swavelstocken.”* Maar Eeuwout kwam onverrichterzake terug, omdat er op de dijk twee mensen stonden (die hem gezien hadden). Eeuwout ging die nacht bij zijn moeder slapen *“... omdat syn gemoet vol was”*, kortom, hij zou er geen zin meer in hebben gehad om mee te doen.

De hoge vierschaar overwoog op 11 Februari 1743 het volgende. Eeuwout had zich schuldig gemaakt aan herhaaldelijke moedwillige brandstichting, gedaan bij huizen die allen van zijn eigen meester Johannis waren, in wiens vaste dienst hij was, en wiens brood hij at. Men bedoelde ongetwijfeld, dat hij de goede trouw van zijn werkgever had geschonden. *“Van welke hujsen eene in den winter tevoren door de inundatie omver gespoelt synde, nauwelyks en nog niet volkomen weder was opgebout, ... (en dat hij) sig verder heeft laten gebruiken niet alleen tot het ombrengen van brandbrieven vol van schrikkelyke bedrijgingen, maer ook ter uytvoering ....”*

De eis van de officier van justitie was dat Eeuwout *“ levendig sal werden verbrant.”* Het vonnis was matiger, maar kwam eigenlijk op het zelfde neer.

“.... om aldaer te werden gestelt aen een pael, ende met brandend stroo, riet ofte andere brandstoffen te werden geblaekt, ende (daarna) met den koorde gestraft dat er de dood opvolge ...”

Vonnissen en uitvoering vonden plaats op 11 Maart 1743.

Maar ja, wie had wie bedreigd en gedwongen, zal daarna de vraag zijn geweest. Kennelijk begrepen baljuw en schepenen bij nadere verhoren van Kornelis van Diest alias Kees de metselaer en Hendrikje Cornelisse Schep dat zij méér slachtoffers dan daders moesten zijn geweest.

Aanvankelijk werd Kornelis van Diest op 29 Januari 1743 nog *“gedrijgt met de tortuur”*, maar op 11 Maart 1743 vroeg Cornelis van Diest of hij onder borgtocht vrij mocht (*“onder handtastinge”*), en dat werd hem toegestaan.

Evenzo werd Hendrikje Cornelisse Schep, huisvrouw van Gijsbert Kaptijn, op 4 Maart 1743 eerst gedreigd met een scherp examen (verhoor onder tortuur). Maar ze gaf nergens antwoord op en bleef ontkennen, ook tijdens het verhoor onder tortuur op 23 Augustus 1743.

Er werd met vergelijking van handschriften wel bewezen dat Hendrikje de brandbrieven inderdaad had geschreven.

Ook werd er in haar huis een doek gevonden met zwavelstokken en vlas, dichtgedaan met een speld.

Al haar goederen werden al op 22 Maart 1743 in beslag genomen. Ze heeft twee jaar vastgezeten. Hendrikje werd pas op 22 Maart 1745 voor twaalf maanden verbannen. Waarschijnlijk heeft, in haar voordeel, een rol gespeeld dat haar man, Gijsbert Kaptijn, ooit eens Eeuwout de mantel had uitgeveegd, hem onder getuigen had gezegd dat hij hem een schoft vond.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Baljuw en Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, 1574 –1811 (1813), nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 73, dd. 8 October 1742, 29 Januari 1743, en 11 Februari 1743. En inventarisnummer 74, dd. 4 Maart 1743, 11 Maart 1743, 1 April 1743, 23 Augustus 1743 en 22 Maart 1745. Bladzijde nummering ontbreekt.

5.5. Vergif

Op 28 September 1795 werd in Heer Oudelands Ambacht op verzoek van de Hoge Vierschaar aangehouden Jan de Pee, woonagtig in Maasdam. Hij werd ervan verdacht zijn minnares, Cornelia Manjes, te hebben aangezet tot vergiftiging. *“... dat hy dezelve vrouw heeft aangeraaden een doosje met Rottekruid te koopen, ten einden daar meede haar ... man (Pieter Kuijpers) te vergeeven!”* Pas op 25 Januari 1796 werd Cornelia aangehouden, *“terzaake van gepleegt overspel met Jan den Pee ..... en van het koopen van een doosje met Rottekruid, met het oogmerk, om daar meede haar ... man te vergeeven.”* Ze mochten procederen.

Op 29 April 1803 werd op verzoek van de Hoge Vierschaar van Zuid-Holland in Nieuw Lekkerland gearresteerd Adriana Jongebreur, vrouw van Jacob den Herder, op verdenking van diefstal en vergiftiging.

Tijdens een theekransje ten huize van Grietje Streefland zou ze geld hebben gestolen terwijl de overige deelneemsters andere zorgen hadden. Ze werd verdacht van diefstal, *“... alsmeede aan het mengen van eenig vergif onder thee in een trekpot, door het gebruik van welke alzo gemengde thee Grietje Streefland en andere personen geheel ongesteld zijn geraakt.”*

Van beide processen zijn verder geen verslagen meer te vinden. Dat duidt er op dat bij vermoeden van vergiftiging de bewijsvoering in die tijd nog niet zo eenvoudig was. Men mocht procederen, en tot een veroordeling kwam het in beide gevallen kennelijk niet.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Baljuw en Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, 1574 –1811 (1813), nummer toegang 3.03.08.224,

inventarisnummer 81, dd. 28 September 1795, blz. 48 verso en 49. En inventarisnummer 83, dd. 29 April 1803. (Bladzijdennummering ontbreekt).

5.6. Glasscherven in 't eten

Op 8 Januari 1808 stond voor de Hoge Vierschaar van Zuid-Holland in Dordrecht terecht Geertje van der Kooij, 16 jaar oud, geboren in Giessendam, dienstmeisje bij Cornelis Vliegthart te Zwijndrecht.

Haar werd poging tot moord ten laste gelegd.

Eind September 1807 was Geertje door haar moeder verhuurd bij Adrianus van Noordt te Zwijndrecht. Sijgje Brugmans, de vrouw van Adrianus, was ziek, en Geertje moest haar "behelpzaam zijn."

Geertje deed glasscherfjes in een schotel bestel melk. *

"... opgeschept uijt de pot of ketel, een bordt voor (Sijgje) ... en in het bordt eene quantiteit door haar klijn gebrooken glas gedaan heeft ... Dat was van een gebrooken ruijt uijt de schuur ... met het oogmerk om zo doende de vrouw het zelve glas te doen inneemen en haar te doen sterven, en wel omdat de vrouw haar aanhoudent schold, en zy ... dagt met haaren baas alleen te kunnen huijshouwen ..." Maar Sijgje merkte het glas op.

Daarna kwam Geertje in dienst bij Cornelis Vliegthart, ook in Zwijndrecht. Daar stichtte ze brand, met de bedoeling om in de ontstane paniek te roven.

Het vonnis, uitgevoerd op 8 Januari, luidde dat ze zou worden gezeseld met een strop om haar hals, daarna gebrandmerkt, en gedurende vijftig jaar in een tuchthuis werd opgesloten. Daarna volgde dan nog levenslange verbanning uit Noord- en Zuid Holland.

Geertje was een ondernemende puber. Met romantische ideeën, zeker. Want ze droomde er van om samen met haar baas het huishouden voort te zetten. Op haar manier was ze bezig met "puberale grensverleggende activiteiten." Puberteit en adolescentie waren destijds nog onbekende woorden. Maar haar puberaal gedrag ging wel erg ver.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Baljuw en Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, 1574 –1811 (1813), nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 85, 8 Januari 1808. (Bladzijdennummering ontbreekt).

* "bestel melk" was een pap van beschuit, in melk gekookt, dat om aan te sterken vooral aan kraamvrouwen werd gegeven.

5.7. Diefstal aan boord

Op 23 Augustus 1802 stond terecht voor de Hoge Vierschaar van Zuid-Holland in Dordrecht *"Jean Leon, 29 jaar oud, geboren in Guadeloupe *, parochie L'achebetrain."* Hij was een varensgezel, van beroep kok op een kolenschip, zonder vaste woonplaats.

Hij had een horloge gestolen van de kok op het Amerikaanse schip "Elisa van Boston", dat in de Kil tegenover 's Gravendeel lag.

Het was gebeurd in de nacht van 18 op 19 Augustus. Jean Leon kwam kennelijk van een ander schip, en hij had om een slaappleats aan boord van de “Elisa van Boston” verzocht.

Welnu, *“Dat (Jean) s morgens circa vyf uuren ontdekkende dat door den kok van dat schip in deszelfs kist wierdt weggeslooten een horlogie met een vergulde ketting, en dat dezelve de sleutel van die kist in zijn hangmat verborg, (dat Jean zich daarna van die sleutel heeft meester gemaakt, de kist geopend ...”*

Jean verkocht het horloge *“aan ene den Hartog, aan de Wagt.”*** Jean vluchtte daarna, maar werd in IJsselmonde opgepakt. Op 27 Augustus hoorde hij zijn vonnis. Acht dagen opsluiting in een cel op de zolder van het stadhuis van Dordrecht, plus zes jaar verbanning uit geheel Noord- en Zuid Holland.

De *“Eliza van Boston”* was een schip uit de USA. Er bestond een vriendschappelijke relatie tussen het revolutionaire Frankrijk en de USA, die zich met Franse steun na 1778 hadden vrijgemaakt van het moederland Engeland. Omdat wij in 1802 een vazalstaat van Frankrijk waren betrof het dan ook vaak handel met schepen uit de USA, veelal geladen met suiker, koffie en tabak.

Zeeschepen voeren de Kil op, maar grote zeeschepen konden niet verder komen door “de Crabbe”, de zandbank in de Oude Maas tussen ´s Gravendeel en Dordrecht. Tot 1830 bleven deze schepen in de Kil ter hoogte van ´s Gravendeel liggen, en de lading werd daar ter plaatse overgeladen in kleine schepen, die de lading verder brachten. ´s Gravendeel verdiende tot 1830 een goede boterham aan deze transitohandel.

Het is vreemd dat deze zaak niet werd behandeld door “de Hoge Vierschaar van den lande van Strijen”, want ´s Gravendeel behoorde tot de jurisdictie van deze hoge vierschaar.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Baljuw en Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, 1574 –1811 (1813), nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 83, dd. 23 Augustus 1802. (Bladzijdennummering ontbreekt).

* Hier zal waarschijnlijk bedoeld zijn de kustplaats Guadeloupe in Californië, tussen San Francisco en Los Angeles.

** De Wacht was ooit een bastion aan de Kil vijf kilometer ten zuiden van ´s Gravendeel, bedoeld om Spaanse schepen tijdens de tachtigjarige oorlog te beletten naar Dordrecht te varen. Het is een nog bestaande buurtschap.

5.8. Diefstal van tienden.

Dirk Reedijk, vlasboer en ophaler van de tienden in Heer Oudelands Ambacht, werd 11 September 1797 opgeroepen om zich in Dordrecht voor mogelijke diefstal te verantwoorden voor de Hoge Vierschaar van Zuid-Holland.

Na het maaien van gewas zoals tarwe of vlas werden de schoven op hopen aan de kant van de weg gelegd zodat die konden worden opgehaald met boerenwagens waarna op de deel van de boerderij werd gedorst. De tienden * van het gemaide gewas op de akkers in Heer Oudelands Ambacht (bij Zwijndrecht) werden daarbij apart gelegd op met takjes gemerkte hopen. Dirk Reedijk kwam langs om die tienden apart op te halen. Maar bij pachtboer Arij van der Plicht nam hij op 28 Augustus 1797

niet alleen de schoven van met takjes gemerkte hopen mee, maar ook schoven van andere hopen.

Er werd kennelijk gedacht aan opzet. Op 25 September 1797 stond aangetekend dat Dirk inmiddels procedeerde.

We komen Dirk Reedijk nog een keer tegen in het archief van de Hoge Vierschaar. Op 13 Juni 1800 werd vermeld dat Dirk, inmiddels 48 jaar oud, geboren in Mijnsheerenland van Moerkerken, wonende in Heer Oudelands Ambacht, vlasboer van beroep, op 11 Oktober 1799 ´s middags geweest was in de herberg van Nicolaas Grootvelt onder Hendrik Ido Ambacht, en daar in het gezelschap van Schilleman de Deugd, Aart Nugteren, Saulus de Snoo en Jacob Vliegenthart deelnam aan het gesprek over het transport van Russische en Engelse krijgsgevangenen naar Rotterdam ***. Daar had Dirk, dronken, uitgeroepen “Oranje boven”. “... door het aanheffen van den gewoonen oproerkreet van Oranje boven ...” Het vonnis op 18 Juni 1800 was niet mis. Twee jaar tuchthuis, te rekenen vanaf zijn gevangenneming op 11 October 1799, en daarna gedurende vijftien jaar verbanning uit Holland (uit de provincies Noord en Zuid Holland **).

Kennelijk had hij al vanaf 11 Oktober 1799 negen maanden opgesloten gezeten in een cel op de zolder van het stadhuis van Dordrecht. Bedenk dat er geen verwarming in het cellencomplex was. De hoge vierschaar vond hem vermoedelijk al lange tijd geen fijne jongen. Je krijgt overigens, al lezend, bij méér zaken de indruk dat er meer speelde dan alleen het ten laste gelegde.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Baljuw en Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, 1574 –1811 (1813), nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 82, dd. 11 en 25 September 1797, blz. 1 en 1 verso, 2 verso en 3. Inventarisnummers 82, dd. 11 September 1799, en 83, dd. 22 november 1799, 13 en 18 Juni 1800. (Bladzijdennummering ontbreekt).

* “De tienden”, het aandeel bestemd voor de ambachtsheer, een tiende deel van de oogst, werd nog lang door boeren betaald in natura. Het berekende tiende deel van de oogst op het land heette “staande tienden”, en het tiende deel van het vee “krijtende tienden” (krijten = geluid dat vee maakt, dus loeien, blaten, mekkeren).

** De hoge vierschaar kon verbannen uit het eigen district van jurisdictie, dus in dit geval uit Zuid-Holland. Dan kon een verbannene zich bijvoorbeeld vestigen in de Hoeksewaard zoals Claaswaal (jurisdictie van de Hoge Vierschaar van den lande van Strijen), dan wel in het gebied boven Zuid-Holland, zoals Rotterdam, of bijvoorbeeld in de hoge heerlijkheid Papendrecht. Maar in dit geval werd verbannen uit “Holland”, dat wil zeggen “uit Holland en Westvriesland, dus uit de provincies Noord en Zuid Holland.

*** In 1800 had er een (mislukte) invasie plaats in Noord Holland. Hieraan werd kennelijk door Engelse en Russische soldaten deelgenomen.

5.9. Een paardendief

Op 7 Mei 1773 stond in Dordrecht terecht voor de Hoge Vierschaar van Zuid-Holland Joris van der Togt, geboren en wonende te Ridderkerk. Hij zei 18 of 19 jaar te zijn, maar volgens het doopboek was hij 25 jaar oud.

Joris had een paard gestolen en geprobeerd dit door te verkopen.

“Op donderdag na Sint Jan * of (de) Ysselmondse paardenmarkt van het voorleden jaar 1772, synde geweest den 25 junij des morgens vroeg ... stal (Joris) een wit paard uit de wei van Mattheus Langstraat, wonende onder Ridderkerk. Hij reed ermee langs de dyk van west ysselmonde, voer over bij het tolhuis, en verkocht het paard voor ... acht gulden aan een boerenknecht op een woning aan de Schie by de Heul ontrent de slagboom buiten Rotterdam.”

Maar de boerenknecht aan wie hij het paard had verkocht kwam er achter dat het paard was gestolen, en hij eiste zijn geld terug. Joris gaf hem maar vier gulden terug. De knecht voelde zich belazerd, en deed aangifte.

Het vonnis was niet mals, men had weinig op met paardendieven.

Joris werd op 7 Mei gezeseld en gebrandmerkt met een strop om zijn hals.

Vervolgens werd hij gedurende vijfentwintig jaar opgesloten in een tuchthuis *“om aldaar met zyner handen arbeit de kost te winnen.”* Daarná zou hij bovendien levenslang verbannen worden uit het gebied van de hoge vierschaar.

Interessant vond ik de aanduidingen van datum en plaats.

“Op donderdag na Sint Jan of (de) Ysselmondse paardenmarkt ...”

Er bestonden nauwelijks (scheur)kalenders. Heiligendagen en marktdagen waren vanouds tijdbepalend, en zeker in de herinnering aan vroegere gebeurtenissen.

“... aan de Schie by de heul ontrent de slagboom buiten Rotterdam.”

Laten we ons realiseren dat er destijds nog geen plaatsnaamborden en richtingborden bestonden. Ook hadden straten nog geen huisnummering. Dan zijn herkenningspunten zoals een heul en een tol (slagboom) van belang als plaatsbepaling.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Baljuw en Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, 1574 –1811 (1813), nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 76, dd. 7 Mei 1773. (Bladzijdennummering ontbreekt).

* Sint Jan (geboortedag van Johannes de Doper) was op 24 Juni.

5.10. Een oorlogsprofiteur

Alles gebeurde tegen de achtergrond van de invasie van Nederland door het Franse leger in Januari 1795.

Op 11 Mei 1795 stond in Dordrecht terecht voor de Hoge Vierschaar van Zuid-Holland Jacob Smith, 20 jaar oud, “geboren te Roodenburg over Hessen Cassel, wonende te Lispenhuijsen *, arbeider.”

Jacob kwam als knecht van een officier in Hessische dienst in Nederland. Vervolgens werd hij hier “kar knegt” in Hollandse dienst bij de rijdende artillerie. Als zodanig was hij begin 1795 ingekwartierd in Puttershoek “bij Leendert Nugteren en Leendert in ‘t Velt welke te samen huyswonen.”

De Fransen kwamen op maandag 19 Januari 1795 in Dordrecht. Op de zaterdag daarvóór, op 17 Januari, hielp Jacob de twee Leenderts in hun stal bij de beesten een kistje met geld en sieraden begraven. Zoals dat bij boeren in oorlogstijd door de eeuwen heen gebruikelijk was. Het was een blikken doos. Zondagmiddag 18 Januari vertrok Jacob met zijn legeronderdeel.

Maar.

Hij deserteerde kennelijk, want op maandagavond 19 Januari kwam hij weer terug, en sloep, als tevoren, weer in de stal bij de koeien. Die nacht groef hij de blikken doos op, stal er veel geld, goud en sieraden uit, en begroef de doos met de rest weer ter plaatse. De buit deed hij in een linnen zak en een leren gordel.

De volgende dag wilde hij er mee weggelopen via het veer van Strijensas naar het zuiden. Bij Etten-Leur liep hij in een fuik. Hier hield het Franse leger iedereen aan en ook hij werd gefouilleerd. Franse matrozen namen hem de zak met geld en sieraden en de leren gordel met geld af, en brachten Jacob plus zijn geroofde schat bij de generaal. Hij werd opgesloten in Bergen op Zoom, en van daaruit later opgehaald, samen met de buit, door een diender van de hoge vierschaar van Zuid-Holland. Jacob bekende dit alles te hebben gestolen, maar wist zelf niet hoeveel hij had gestolen. Want vóórdat hij was aangehouden had hij er nog geen tijd en gelegenheid voor gevonden om er naar te zien.

Op 11 Mei 1795, *“in het eerste jaar van de bataafsche vrijheid”*, luidde het vonnis dat hij zou worden gezeseld en levenslang verbannen uit Holland. Maar een en ander had Jacob nogal aangegrepen, hij was ziek. Pas op 5 Juni 1795 werd het vonnis uitgevoerd.

We kregen in onze geschiedenisles uit een beschrijving van “de sans-culotten” (letterlijk: militairen die niet eens broeken aan hadden) die in 1795 Nederland binnenvielen, de indruk van een plunderend partijtje ongeregeld. Maar integendeel, uit deze geschiedenis blijkt dat er eerlijk werd omgegaan met mensen en bezit. De Franse militairen verduisterden het geld en sieraden die Jacob bij zich had niet, en de generaal leverde Jacob plus de geldschat netjes uit aan de hoge vierschaar.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Baljuw en Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, 1574 –1811 (1813), nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 81, dd. 11 Mei 1795, blz. 12 t/m 15.

* Rotenburg en Lisenhausen zijn plaatsen in de buurt van Kassel, in midden Duitsland, aan de Fulda.

5.11. Gratie

Op 4 September 1780 stond in Dordrecht terecht voor de Hoge Vierschaar van Zuid-Holland Ariaantje Loopik, 16 of 17 jaar oud, geboren in Oudewater. Haar ouders woonden in Alblasterdam.

Haar werd diefstal en brandstichting ten laste gelegd.

Ariaantje was sinds 8 Maart 1779 dienstmeisje bij Jan Verloop, meester scheepstimmerman, wonende op de Veerdam in Kinderdijk bij het veer naar Krimpen aan de Lek. Jan Verloop was weduwnaar, woonde alleen, en was vanwege zijn werk vaak dagenlang van huis. Zodat aan Ariaantje was *“... het opzigt en zorg over deszelfs huishouden veeltijts alleen is toevertrouwt ...”*

In Juni 1780 stal ze geld uit de lessenaar van Jan Verloop. De lessenaar was op slot, maar Ariaantje wist waar de sleutel lag. Ze stal *“een en vijftig zeeuwse rijksdaalders”*, en deed die *“in haar “sluitmande”, kocht daarvan “enige manteltjes, rokken, een zijden doek, en een kerkboekje met zilver sloten.”*

Jan Verloop kwam enige dagen later weer thuis. Hij miste het geld, en vroeg of zij er meer van wist. Maar Ariaantje stelde dat hij het al wel zou hebben uitgegeven. Op 17

Augustus ging Jan weer weg, maar ditmaal nam hij de sleutel van de lessenaar met zich mee. Ariaantje stal weer geld, ditmaal wat Zeeuwse rijksdaalders en gouden dukaten, maar moest daartoe wel met een beitel het slot forceren. Ze schrok van de vernieling, maar ja, die was natuurlijk een feit, en gedane zaken nemen geen keer. Jan zou, als timmerman, als hij terugkwam zeker de vernieling opmerken.

Om de vernieling te maskeren stichtte Ariaantje daarna brand. Ze deed dat “... *met een gevonden turfkool in de (hout)krullen*” in de schuur. De brand sloeg over naar het woonhuis, en uiteindelijk brandde het gehele huis af.

Er vielen geen slachtoffers omdat de schoonzoon van Jan Verloop met zijn driejarig kind en een eigen dienstmeisje van 17 jaar, die ook in huis logeerden, op tijd wisten te ontkomen.

Tevoren had Ariaantje haar sluitmand met het gestolen geld weggebracht. Nadat ze eerst het geld in het rietgors verstopt had, bracht ze haar sluitmand bij Pieter Bode. Waarschijnlijk kwam de zaak aan het rollen door die sluitmand.

De hoge vierschaar overwoog op 4 September 1780 het volgende.

“En vermits uit het voren gemelde ten klaarsten blijkt, dat de gevangene op ene gantsch trouweloze wyze ontrent haar meester, van wie zy ... kost en loon genoot, en die aan haar ... de zorgen (en) het opzigt over zijne huishouding by zyn afwezen toebetrouwt en aanbevolen hat, ...”

Ariaantje zei zich niet te hebben gerealiseerd dat het allemaal zo erg zou worden, en ze beriep zich op haar leeftijd. “... *door hare jonkheit en onbedrevenheit, niet zoude hebben begrepen, dat het kwaat door haar bedreven, zo swaar en gruwelik was ...*”

Maar, stelde de hoge vierschaar, ze had zichzelf toch mooi buiten schot weten te houden. Omdat “... *ter voorkominge van schade en nadeel voor haar persoon en goederen gebruikt, geenzints zodanige onnozelheit en onbedrevenheit in (haar) doen veronderstellen.*”

De eis was dan ook dat zij “... *zou op 21 November 1780 worden geworgd aan een yzeren paal, waarna haar gezicht wordt geblakerd met een brandende strowis*”.

(Daarna zou haar lichaam) “... *op een rad gestelt, en daarby geplaatst een yzeren pot, (zo) als het gewoon teken van gepleegde brantstiging (in vroeger tijd was).*”

Maar haar ouders vroegen gratie aan bij de stadhouder, en ze kreeg inderdaad op 30 September 1782 gratie.

“Alzo het aan zyne Hoogheit den Here Prinse Erfstathouder heeft gelieft ... gratie voor het uitterste rigeur van Justitie, aan de gevange te remitteren de dootstraffe ...”

Het vonnis werd gewijzigd in geselen plus brandmerken, en daarna levenslange opsluiting in een tuchthuis.

Evenwel, op 4 Oktober 1782 werd na rapportage door een arts

“... *volgens de acte van visitatie en declaratoir door stats medicina*

doctor en chirurgijn ...” door de hoge vierschaar vastgesteld dat Ariaantje “*zig bevont in een zwakken staat, en laborerende aan een volkomen onmagt of verlamming in de onderste ledematen ....*” Zij zou de rest van het vonnis, namelijk geselen en

brandmerken, niet hebben kunnen ondergaan op dat moment.

Dus ging ze naar het tuchthuis, en geselen en brandmerken werden uitgesteld totdat Ariaantje “*zal syn herstelt.*”

Ik vond het merkwaardig dat in de verslagen niet werd gerept van de mogelijkheid van een “loverboy”, zoals we dat nu zouden noemen. Immers, de bedragen die ze stal waren dermate groot dat daarvan niet alleen wat luxe kleding kon worden gekocht, maar er zou zelfs een kledingwinkel mee begonnen kunnen worden. Ook

doet het idee om het huis af te laten branden met als doel om aanwijzingen te vernietigen méér denken aan een tweede, méér “ervaren” opdrachtgever. Het is voor het eerst dat ik in de boeken van de criminele rol van de hoge vierschaar lees over een verzoek om gratie.

Ze was ruim twee jaar eenzaam opgesloten geweest in een cel op de zolder van het raadhuis van Dordrecht op water en brood, nagenoeg zonder daglicht en in de kou. Geen wonder dat ze op dat sobere dieet door gebrek aan nutriënten een verlamming ontwikkelde.

Het is me niet bekend hoe het verder is gegaan met Ariaantje.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Baljuw en Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, 1574 –1811 (1813), nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 77, dd. 4 September en 21 November 1780, en 30 September en 4 Oktober 1782. (Bladzijdennummering ontbreekt).

5.12. Marij Neutje.

Op 13 Maart 1772 stond in Dordrecht terecht voor de Hoge Vierschaar van Zuid-Holland “Maria Verveer, door de wandeling genaamt Marij Neutje, vrouw van Cornelis Boshuijzen, 49 jaar oud, wonend te Puttershoek.”

Zij incasseerde geld dat in de zomer van 1771 werd gestolen door haar zoontje, Willem Boshuijzen, 7 jaar oud, en Dirk Verheul, het zoontje van de weduwe van Anthonij Verheul, 12 à 13 jaar oud.

Haar zoontje Willem stal vier Zeeuwse rijksdaalders bij Adriaan Schrijver, en een niet nader genoemd bedrag bij Jan Sprong. Dirk Verheul stal acht gulden van zijn moeder. De kinderen droegen het geld af aan Maria, die er haar schulden mee afbetaalde, en die aan Dirk opdracht gaf om van een deel ervan “wijn en koekjes” te kopen.

Maria “... *ontkende dat zy Dirk Verheul ooit zoude hebben aangezet om gelt te nemen, ... egter heeft (zij) erkent dat den zelve (door te klagen dat ze het zo arm had) met Dirk Verheul en haar zoontje Willem Boshuijzen haar ... aanlokzelen tot het stelen van gelt heeft gegeven. Gelijk zij ... dus te considereren zynde als een aanhoutster (een heler) van dieven en dieveryen ...*”

In verzachtende omstandigheden geloofde de hoge vierschaar niet.

“... *zo min als de armoede by de gedetineerde ter verschoning ... geenszints kan strekken tot vermindering der straffe ...*”

Op 20 Maart 1772 * volgde het vonnis. De officier van justitie eiste geselen, brandmerken en verbanning, maar de schepenen gingen hier niet in mee. Maria werd alleen geseld, en ze moest de kosten van het proces betalen.

Kennelijk heeft Maria geklaagd over haar armoede, dermate dat de kinderen haar wel wilden helpen. Maria moet wel een vrouw zijn geweest met goede contactuele eigenschappen zoals dat nu heet.

Zij werd er van beschuldigd dat ze een heler was (“een aanhoutster”). Het is de eerste keer dat ik lees over een heler.

De kinderen kregen geen straf.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Baljuw en Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, 1574 –1811 (1813), nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 76, dd. 13 Maart 1772. (Bladzijdennummering ontbreekt).

* Het vonnis is abusievelijk gedateerd op 20 Maart 1773. Uit het verhaal blijkt dat dit 20 Maart 1772 moet zijn.

5.13. Een insluiper

Op 4 November 1803 stond voor de Hoge Vierschaar van Zuid-Holland in Dordrecht terecht Elisabeth Verbrugge, 29 jaar oud, geboren in Tilburg. Ze leidde een zwervend bestaan, was garen en band verkoopster. Haar werd insluiping en diefstal in Krimpen op de Lek ten laste gelegd.

Op 16 Maart 1803 stal ze sieraden uit het huis van Jan Kok.

“... en dat zelve huys is ingegaen zonder door iemand der bewooners daar binnengelaaten te zyn, terwyl zy ... door de vrouw van gemelde Jan Kok ... is gevonden, en ontmoet in een kleyn keukentje, alwaar de gevangene dezelve vrouw zoude hebben gevraagd of zy wat wilde koopen ... en om eenig drinken gevraagd heeft ...”

Welnu, de vrouw van Jan Kok ging voor haar wat te drinken halen. In de tussentijd, bleek later, was Elisabeth echter de trap op naar boven gelopen, en had op de bovenkamer een kist opengebrouwen, en had daaruit een tas met sieraden gejat. *“... dezelve is ontmoet op de trappen van zeker bovenkamertje waar opgemaelde huisvrouw van Jan Kok en haare moeder bevorens eenig gestommel gehoord hadde ... dat Jan Kok, den huyszede meede ingekoomen zynde ende (Elisabeth) over het onbetamelijke van in een anders huys te koomen bestraft hebbende, (Elisabeth) uit dat huys is weggegaan.”*

Pas hierna bleek de diefstal. Evenzo was er geld gestolen bij buurman Jacob Dirkse Ponsen. Elisabeth moet in paniek zijn geraakt want ze liet de buit achter. Jacob vond op zijn erf *“... een grauwe vrouwezak, met daarin veel geld en sieraden: In totaal 99 gulden, 8 stuivers en 14 duiten”*. Er zat ook een zilveren beugeltas in de zak met daarin een zilveren ketting, een halve zilveren schaar, een gouden boot en een zilveren eau de la reine doosje *. Welnu, die beugeltas met inhoud werd herkend, die was afkomstig uit de opengebrouwen kist op de zolder van Jan Kok.

Elisabeth bleef ontkennen, ook bij een *“scherp examen.”* Op 28 Oktober 1803 luidde het vonnis dat ze levenslang werd verbannen uit Holland, dus uit de provincies Noord- en Zuid Holland.

Het is voor het eerst dat er expliciet sprake was van een insluiping. Het moet een slimme vrouw zijn geweest, die wist dat men haar weinig kon maken als ze maar bleef ontkennen, omdat ze bij de confrontatie de buit niet bij zich had en er geen directe getuigen waren van haar diefstal. Echter, als gevolg van haar ontkenning bleef ze wel acht maanden ingesloten in een cel op de zolder van het raadhuis van Dordrecht. Immers, er diende in dat geval zeer zorgvuldig gezocht te worden naar alle mogelijke getuigen, en dat kostte tijd.

Bron.

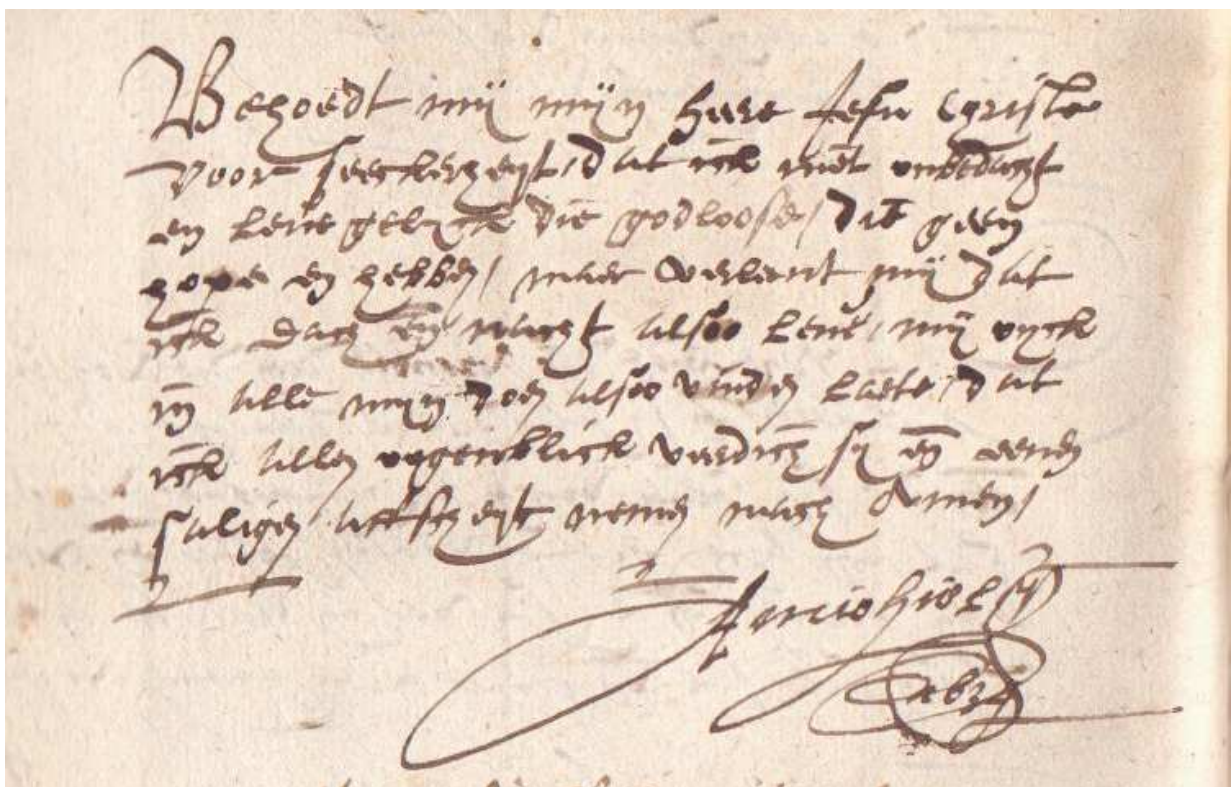
Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Baljuw en Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, 1574 –1811 (1813), nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 84, dd. 4 November 1803. (Bladzijdennummering ontbreekt).

* Een zilveren eau de la reine doosje: In mijn jeugd heette dat “een lodderein doosje”, een zilveren doosje waarin een sponsje, doordrenkt met eau de cologne, waarmee een kerkgangster zich tijdens de preek het gezicht verfriste. Kennelijk heette eau de cologne destijds eau de la reine (koninginnewater), verbasterd tot “lodderein.”

“Behoedt mij Heere Jesu Christo / voor seeckerheyt, dat ick niet onbedacht / en leve gelyck die godloose, die geen / hope en hebben, maer verleent mij dat / ick dach en nacht alsoo leve, mij oyck / in alle myn doen alsoo vinden laete, dat / ick allen oogenblick vreedich sy ende eenen / saligen afscheyt nemen mach. Amen.”

Onderstaande handgeschreven tekst van de eerste eigenaar van het boek van Jacob Vander Eyck uit het jaar 1634 is indicatief voor het gedachtengoed van een calvinist in die tijd. In het verlengde daarvan is begrijpelijk dat criminelen “streng doch rechtvaardig” werden bestraft.

Zie voorwoord.

Behoedt mij mijn Heere Jesu Christo
voor seeckerheyt dat ick niet onbedacht
en leve gelyck die godloose die geen
hope en hebben maer verleent mij dat
ick dach en nacht alsoo leve mij oyck
in alle myn doen alsoo vinden laete dat
ick allen oogenblick vreedich sy ende
eenen saligen afscheyt nemen mach
Amen

Jacobus
Vander Eyck

6. Messentrekkerij en gewonden

6.1. Ruzie “om een vrouwtge.”

Op 4 Mei 1451 stonden Pieter Boer en Wouter de linnenwever, burgers van Dordrecht, voor schout en schepenen. Ze hadden ruzie gekregen over een vrouw. Tevoren waren ze vrienden.

Er werd door schout en schepenen overeengekomen dat Clara zou worden bestraft. Kennelijk had Clara de jaloezie aangewakkerd.

“Dat Pieter Boer heeft Wouter die lindeweaver met een vuijst gestote op sijn borst, ende Wouter heeft weder Pieter Boer gesteken met eene messch in sijn liiff. ... Ende dit is geschiet om een vrouwtge genaemt Clara, daer off verdraegen* is dat sy correctie hebben sal.”

Die Clara kwam ik later nóg eens tegen. Op 27 November 1453 stond ze voor het gerecht omdat ze bij een ruzie het vaatwerk van haar zus vernield had, en het bed van haar zus, die beneden haar woonde, met water had begoten. Haar vader, Heyn Tasse, zei dat als het gerecht haar niet zou straffen, hij haar een pak rammel zou geven.

Clara moet een pittige tante zijn geweest.

“Clara ende haer suster Marijtgen, wonende beneden, syn gecomen op Marytgens camer, ende hebben haer vaten vande borden geworpen ende hebben malcander geslagen .... en (Clara) heeft die ander beneden haer bedde begoten van boven neder.”

Bron.

Diep Erfgoedcentrum Dordrecht. (Voorheen Gemeentearchief Dordrecht). Oud Rechterlijk Archief Dordrecht. Gerecht van Dordrecht 1450 – 1811, nummer toegang 9, inventarisnummer 166, dd. 4 Mei 1451, blz 1, en dd. 27 November 1453, blz 5.

* Verdraegen = met elkaar overeengekomen zijn, afgesproken hebben (het zit nog in ons woord verdrag)

6.2. Gewond in Dordrecht

Lambrecht Peterse van Breda, wonende tot Antwerpen (schipper of koopman?) kreeg in Februari 1569 in Dordrecht ruzie met zijn stadgenoot Thomas Jacobse, schipper, eveneens afkomstig uit Antwerpen. Thomas had Lambrecht met een mes gestoken.

Lambrecht werd, zwaar gewond, verpleegd in het klooster van de minderbroeders in Dordrecht.

Chirurgijn meester Jan Willemse, 34 jaar oud, verklaarde op 1 Maart 1569 voor schout en schepenen dat hij de verwondingen van Lambrecht de laatste veertien dagen had behandeld.

De chirurgijn legde op verzoek van de schepenenbank van Dordrecht een verklaring af. Hij gaf, zoals dat nu heet, een forensisch geneeskundige rapportage van de verwondingen.

“Alwaer gecomen synde heeft bevonden dat (Lambrecht) seer gequetst en gewont was, te weeten twee steecken in synen hals, een steeck in syn slinker borst, een

houw op syn hooft, ... Welcke quetsueren inden hals ende de borst seer periculoes waren, (welke meestal dodelijk zijn). Ende (dat de chirurgijn) deselve met de hulpe van God gecureert ende genesen heeft.”

Er woonden in Dordrecht veel schippers, maar er verbleven ook veel schippers van elders in Dordrecht, onder meer als gevolg van het stapelrecht. Schippers waren verplicht om, varende langs Dordrecht, hier al hun lading uit te laden en het in de stad bij opbod te verkopen. Schippersruzies, meestal over de lading en onderlinge afspraken die niet werden nagekomen, waren aan de orde van de dag. Schout en schepenen moesten zich vaak bezighouden met de gevolgen. Meestal resulteerde het in een boete als afkoop van het toegebrachte letsel.

Wat gebeurde er als een vreemdeling in Dordrecht ziek of gewond werd, en verpleging behoefde? Kennelijk waren het dan de minderbroeders die dit als hun taak zagen.

Bron.

Erfgoedcentrum Diep. Oud Rechterlijk Archief van Dordrecht, toegang nummer 9, inventaris nummer boek 709, dd. 1 Maart 1569, fol. 37.

6.3. Een vete

Op 13 September 1723 stond voor de Hoge Vierschaar van Zuid-Holland in Dordrecht terecht Pieter Cornelisse Verkaeijk (Verkaeijk), wonende in Nieuw Lekkerland. Hij had samen met zijn vrouw twee dorpsgenoten mishandeld. Maar hij mocht procederen.

Op 26 Juli 1723 waren Pieter Cornelisse Verkaeijk en zijn vrouw bezig met kennip * plukken op hun eigen land, toen de vrouw van Pieter Pieterse den Ouden hen vroeg of ze hun beesten die in het land van Pieter Pieterse den Ouden liepen, daar weg wilden halen. Daarop scholden en sloegen Pieter Verkaeijk en zijn vrouw de vrouw van den Ouden.

“... daerop sonder eenige andere redenen te syn gegeven haar ... erbarmelyck bont en blauw, op haar eyge land te slaen ...”

Drie dagen later, op 29 Juli 1723, vond het volgende incident plaats. Pieter Verkaeijk kwam terug van het melken, met een juk met melkammers op zijn schouders, en een stok in de hand. Pieter Pieterse den Ouden was bezig een plank over de wetering van zijn land naar de Tiendweg te leggen.

Den Ouden vroeg aan Verkaeijk *“wat redenen hem hadde gmoveert van dat (hij samen met zijn vrouw) syn vrouw soo derelyk hadde geslaegen .”*

Verkaeijk zette daarop zijn juk met melk neer, begon te schelden, en sloeg den Ouden met zijn stok op zijn hoofd. *“... dat (den Ouden) daervan t´eenmael bedwelmt was ende een swaere wonde int hooft heeft bekomen loopende het bloed hem langs het aengesigt ...”*

Verkaeijk was daarna kennelijk ook van slag, want *“... zyn melkkanne, jock en stok ... op ´t velt syn blijven leggen.”*

Zo ontstaan vetes. Na verloop weet niemand meer hoe het begon. Ook hier werd in de akte de oorzaak van de eerste ruzie niet gegeven. Maar sommige families op een dorp spreken generaties lang niet meer met elkaar, laat staan dat jongeren van de ouders nog verkering met elkaar mogen zoeken.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Baljuw en Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, 1574 –1811 (1813), nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 111, dd. 13 September 1723. Blz. 105 en 105 verso.

* Kennip = hennep. Hennep was nodig voor de touwfabricage. Schepen werden getuigd met hennep-touw, en de ruimte tussen de planken werd waterdicht gemaakt (gebreeuwd) met hennep- pluis plus pek.

6.4. Ruzie aan boord

Op 15 November 1802 stond terecht in Dordrecht voor de Hoge Vierschaar van Zuid-Holland Marinus Hubrechtsen, 17 jaar oud, geboren in Middelburg, een varensgezel zonder vaste woonplaats, *“cajujtwagter op het barkschip La Navigation, met Capitein Frans Pieter van Ostende.”*

Het gebeurde op zondagavond 26 September 1802. Het schip lag *“beneeden de haven van de oostkeeten”** onder Hendrik Ido Ambacht. Matroos Roelof Pieters had kennelijk dekwacht **, want er ontstond ruzie over het van boord gaan van Marinus omdat deze kennelijk al dronken was. Matroos Roelof gaf Marinus een klap waardoor de hoed van Marinus in het water viel. Daarop haalde Marinus een mes uit de kooi van de kok, en hij verwondde er Roelof mee. *“... een wondt ter lengte van omtrent driequart duijm ter zeyde van het rechter oog, boven het jukbeen schuyns opwaarts gaande na den slaapspier, alsmede het onderste vleesagtig gedeelte der neus door het kraakbeen met geweld als toen heeft afgesneeden, zodanig dat het mes door de bekleedselen der bovenlip is doorgegaan ... en eene wonde ter lengte van byna een halven duijm over boven den rand van het linker darmbeen schuins opwaarts gaande ...”*

Matroos Roelof werd er niet mooier op, zoveel is duidelijk.

Op 19 November 1802 luidde voor Marinus het vonnis: *“... met een mes boven zyn hoofd hangende strengelyk met roeden te werden gegeeselt ...”*, twee jaar insluiting in een tuchthuis, plus daarna nog twaalf jaar verbanning uit de provincies Noord- en Zuid Holland.

In het verloop van de achttiende eeuw werd het gebruik om bij een toegebrachte verwonding een nauwkeurig verslag van verwonding te maken, gesteld in de Nederlandse taal, met nagemeten grootte van de verwondingen. Een nog steeds geldende goede gewoonte. Dit verslag werd opgemaakt door een daartoe door de hoge vierschaar aangezochte arts of chirurgijn.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Baljuw en Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, 1574 –1811 (1813), nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 83, dd. 15 November 1802. (Bladzijdennummering ontbreekt).

* Dit waren zoutketen.

** Aan boord van een schip heeft de dienstdoende dekwacht de controle op wie er aan boord komt, weg gaat, en wie van de schepelingen gaan passagieren.

6.5. Zoek nooit ruzie met je huisarts.

Het verhaal speelde in H I Ambacht, in de pruikentijd, in het jaar 1741. Chirurgijn Nicolaas Stoop had *“een quade vinger”*, een vijfvinger, behandeld bij Johan Koenraed Rokool. De chirurgijn kwam dagelijks aan huis. Wat niet wegnam dat het een pijnlijke kwaal bleef. *“Dat hy seer veel pyn aan dese vinger hebbende geleden, eer dat deselve was genesen.”* Johan had in de tussentijd geïnformeerd bij andere mensen, onder meer bij een andere chirurgijn, die hem verzekerden *“... dat hij door Nicolaas Stoop qualijk in het genesen van dese vinger soude sijn behandelt geweest.”* Johan vroeg meester Stoop bij herhaling om de rekening, *“... om van hem af te komen”*, maar hij kreeg die niet.

Op zaterdag 27 Mei 1741 schoor de chirurgijn de baard van Johan in diens kookhuijs. Johan vroeg wederom om de rekening. Daarop kregen de twee ruzie. De chirurgijn verweet Johan gebrek aan vertrouwen. Kennelijk was hij op de hoogte van het feit dat Johan zijn licht bij anderen had opgestoken, want op het verwijt dat Johan hem toevoegde *“... Gy hebt my gehandelt als een vervloekte schelm”* zei hij onder meer *“... die u dat wijsmaecken sijn panlikkers en schelmen ...”*

Vanaf dit moment gaven Johan en chirurgijn Nicolaas Stoop een verschillende versie van het gebeurde.

De chirurgijn meldde, opgetekend op 4 September 1741, dat hij kwaad werd vanwege het verwijt, en omdat hij geen uitstel tot het sturen van de rekening kreeg tot nieuwjaar (kennelijk was dat toen de gewoonte). Waarop hij dan de rekening (die hij kennelijk al wel bij zich had) uit zijn zak haalde en neerlegde. Daarop wilde hij vertrekken, maar dat belette Johan hem. Dat Johan hem *“... op dat moment bij den borst hadde gevat, en in een hoeck tegens de gront gedrukt, en hem, die toen op desselfs rug lag, ettelijke trappen op de borst hadde toegebracht .... en hem hadde aangetast en gesegt met een swaare vloeck, “gy moet er uijt”, nemende ... zijn hoedt en paruijk (pruik), daar al was quijt geraakt voorts van de gront op en slingerende hem buyten de deur ....”*

Het verhaal van Johan, opgetekend op 2 Oktober, was ietsje anders.

De chirurgijn was nijdig, gooide de rekening in het (nog natte) scheerbekken, ondanks dat Johan een paar keer vroeg of het niet zijn goed recht was om nu al de rekening te krijgen. *“Wel, Stoop, hoe maekie u daar soo moeilijk over, mag ik uyt speculatie niet weten wat mijn vinger kost?”* Toen de chirurgijn bleef schelden vatte hij hem bij de arm om hem buiten de deur te zetten.

Daarbij stootte de chirurgijn zijn hoofd tegen de deur, en daardoor uit balans gebracht, viel hij achterover, met zijn hoofd tegen de rand van een bank. Johan ontkende dat hij de chirurgijn zou hebben getrapt of tegen de grond gedrukt.

Hij stelde dat *“Stoop heeft soodanigen ongemak als ... door zyn eigen toedoen, off onvoorsigtigheyde mochte hebben bekomen”*.

In dit verhaal speelde het forensisch medisch verslag van de verwondingen een grote rol. Dit is een onderzoek door een arts of chirurgijn, verricht op verzoek van justitie.

De wonden aan het lichaam van de chirurgijn werden gevisiteerd:

“... Een wonde int opperste van het agterhoeft meest aan de lincker sijde. Verder een contusie int opperste van het voorhoeft. Noch een contusie in de lincker arm met aff schavinge van de opperhuijt, en nog een contusie op het borstbeen waardoor den patiënt veel bloed hadde gelaaten ....”

Uit het verslag van de verwondingen bij de chirurgijn viel op te maken dat er volgens de versie van Johan geen verklaring was voor de kneuzing met wond op het borstbeen. Dit kan pleiten voor de juistheid van het verhaal van de chirurgijn. Johan en de chirurgijn procedeerden kennelijk verder. Want wat het uiteindelijke vonnis was werd niet in “de criminele rol” vermeld.

Mogelijk tref ik dat ooit elders aan in de bewaard gebleven boeken van de Hoge Vierschaar. Men mag aannemen dat het voor Johan is geëindigd met het betalen van een financiële genoegdoening aan de chirurgijn en de kosten van het proces.

Het hebben van een zwerende vinger, “fijt”, is ook in de moderne tijd geen pretje.

Een vlotte genezing zal in de pruikentijd zeker niet het geval zijn geweest. Immers, men had nog geen idee van het begrip infectie. Een “betere behandeling” was een utopie. Johan heeft zich dan ook inderdaad laten opstoken door stemmingmakers. En hij zal wat laat hebben begrepen dat je beter geen ruzie kunt maken met je geneesheer.

Wat zou er met “de hoedt en paruijk” van meester Stoop zijn gebeurd?

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Baljuw en Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, 1574 –1811 (1813), nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 73, dd. 3, 10, 24 en 31 Juli, 4 en 25 September, en 2, 9, en 30 Oktober 1741. (bladzijdennummering ontbreekt).

Overladen uit zeeschepen in de Kil vóór ’s Gravendeel.

7. Zwendel

7.1. De schijn van heiligheid

Marichien Pietersdochter, huisvrouw van Willem Jan Claesz, klaagde over het gedrag van Anna van Biemen voor schout en schepenen in Dordrecht op 31 Juli 1574.

Marichien verkocht textiel. Ze had op een eerder tijdstip aan Anna van Biemen zesendertig pond garen geleverd. Welnu, Anna was er niet tevreden over, en bracht het garen bij Marichien terug. Anna zei dat het alles was op een half pond na, en ze vroeg of dat door de vingers kon worden gezien.

Waarop Marichien haar vroeg: *"Is dit al myn garen?"* Anna antwoordde dat er bij haar moeder nog een pak garen (van een half pond) lag.

Daarop woog Marichien het teruggebrachte garen. Er bleek *"zevendhalff pont en drye pypen"* garen te weinig teruggebracht te zijn.

Waarop Anna van Biemen schijnheilig aan Marichien vroeg: *"Waar is u garen gebleven?"* Marichien corrigeerde haar: *"Anna, dat meucht gy weeten, ick hebbe u ses en dertich ponden en een vierendeel gewogen ende in myn bouck geset."*

Marichien pakte het boek, en las er uit voor dat zij aan Anna ruim zesendertig pond garen had geleverd. *"Ende naer dat tselve bouck geopent was is aldaer bevonden staen ses en dertich pont (en) een halff vierendel ....."*

Anna zei daarop: *"Een bekenden dieff heeft et my uitten huysen genomen off het moet noch onder myn goet leggen, ick moeder thuys eens naer ghaen sien."*

Anna had haar smoesje snel klaar. Met de schijn van heiligheid.

Bron.

Erfgoedcentrum Diep. Oud Rechterlijk Archief Dordrecht, toegang nummer 9, inventaris nummer boek 710, dd. 31 Juli 1574, de akten 15 en 16.

7.2. Zwendel

Op 6 Augustus 1757 stond in Dordrecht voor de Hoge Vierschaar van Zuid-Holland terecht Pierre de la Haye, geboren in Peronne in Picardië (Noord Frankrijk).

Tijdens het eerste verhoor had hij beweerd Johannes Adam Riese te heten, 37 of 38 jaar oud te zijn en geboren te zijn in Erfurt.

Drie weken tevoren ontmoette hij in een herberg in Den Haag Christiaan Erich Doodt en Antonius Doodt (broers of neven?), beiden naar eigen zeggen met vrouw en kinderen uit Erfurt naar Holland gevlucht. Pierre beklagde zich *"wegens syne uystersten armoede."* Waarop Christiaan Erich en Antonius hem een baantje aanboden. Er diende te worden gecollecteerd voor de gemeente in Erfurt, en voor reisgeld voor vluchtelingen uit Erfurt.

Maar de gebroeders Doodt stelden Pierre voor om het opgehaalde geld daarna onder hen drieën te verdelen. De "collecte" was dus zwendel.

Er werd dus "gecollecteerd". Christiaan Erich beweerde tijdens het collecteren dat hij ouderling was van de (protestantse) gemeente in Erfurt. Ook werd er gecollecteerd met een soort intekenlijst, het "memorieboekje". Er waren gefingeerde namen en bedragen in het memorieboekje geschreven, *"valsche en gefingeerde posten ... het*

fabriceeren en gebruyken van een valsch boekje om de luyden daar door te misleyden, en tot het geeven van aalmoesen te animeren.”

Op 14 Augustus werd gevonnist. Pierre werd veertien dagen in een cel op het raadhuis van Dordrecht opgesloten “... en aldaar met water en brood te werden gespyzigt”, en hij werd daarna levenslang uit Zuid- Holland Zuid verbannen.

Het is voor het eerst dat ik iets lees over een collecte voor een goed doel. Het werd me niet duidelijk wie er had geklaagd. Mogelijk één van de mensen wiens naam ten onrechte in het memorieboekje stond vermeld?

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Baljuw en Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, 1574 –1811 (1813), nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 75, dd. 6 Augustus en 19 Augustus (vonnis) 1757. (Bladzijdennummering ontbreekt).

7.3. Voor het goede doel.

Op 10 Juli 1767 stond in Dordrecht terecht voor de Hoge Vierschaar van Zuid-Holland Jean Baptiste Reboul, 25 jaar oud, geboren in Livorno in Italië.

Omdat hij geen Nederlands sprak of kon lezen, werd hem het vonnis vertaald en in het Frans en Italiaans uitgeschreven voorgehouden om het zelf te kunnen lezen.

Jean bedelde samen met zijn vriend (familielid?) Johannes Thomas Reboul, 23 jaar oud, eveneens afkomstig uit Livorno.

Zij bedelden ten eigen bate, maar met het verhaal dat het geld zou zijn bestemd voor het vrijkopen van de broer van Jean,

“... die in Tunis by de Turken gevangen zit ... om zyn broeder uit de slavernij te verlossen.”

Jean toonde de mensen kettingen, zodat zij bij zijn koeterwaals toch zouden begrijpen wat hij bedoelde.

Op 30 Juni werden zij op heterdaad betrapt.

Ze werden levenslang verbannen uit het gebied van Zuid-Holland Zuid.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Baljuw en Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, 1574 –1811 (1813), nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 75, dd. 10 Juli 1767. (Bladzijdennummering ontbreekt).

7.4. Later zou dit verzekeringsfraude worden genoemd.

Op 25 Februari 1791 stond in Dordrecht terecht voor de Hoge Vierschaar van Zuid-Holland Pieter van der Sijden, 33 jaar oud, geboren en wonende te Krimpen aan de Lek, boer van beroep. Hij had een boerderij in het Westeinde van het dorp.

Tijdens het verhoor op 5 November 1790 bekende Pieter dat hij zelf zijn boerderij in brand had gestoken in de hoop dat zijn verbrande boerderij het medelijden van de kerkgangers op zou wekken, zodat hij daarna via de opbrengst van een kerkelijke collecte al zijn schulden zou kunnen afbetalen.

Op woensdagmorgen 27 Oktober 1790 bleek er met krijt op de deur van Pieter zijn boerderij te zijn geschreven:

“ binnenkort t dagen

“ sal you hu huy

“ leggen in d'as

Pieter meldde het dezelfde morgen nog bij de schout. De mede dorpbewoners lazen deze tekst ook. Zodat het *“... grote vrees en ontroering in, en onder vele ingesetenen heeft verwekt, en daar over ook zeer veel is geredeneert ...”*

Op zondagavond 31 Oktober brandde de boerderij in zijn geheel af. Op 5 November 1790 bekende Pieter dat hij de tekst zelf op de deur had geschreven, en zelf de brand had aangestoken.

Pieter had met een brandende turf de hooiberg in brand gestoken, die tegen de boerderij aan stond. Behalve wat winkelwaren werd er uit de brand niets gered.

Op 28 Juni 1782 had Pieter de boerderij met land, vee en inboedel gekocht van zijn oom Cornelis van der Sijden voor dertienhonderd gulden. Zijn oom had hem daartoe een onderhandse lening voor die dertienhonderd gulden gegeven tegen 3% interest, maar Pieter had in negen jaar tijd geen kans gezien om iets van zijn schuld af te betalen. Bovendien had hij nog meer schulden. Tweehonderd gulden schuld aan kooplieden in Rotterdam voor geleverde winkelwaren, honderd gulden schuld aan de weduwe van Pieter Stevensz de Jong, en hij was ook geld schuldig aan biersteker Kooy, houtkoper Ponse, broodbakker Samuel Verhoef, timmerman Pieter Brantwyk, chirurgijn van Hattum, en anderen.

Pieter kwam tot zijn *misdrijf “... omdat hy geen kans zag, om zyne schulden te betalen, ... om te doen voorkomen dat hem zulks door anderen wiert aangedaan. ... Dat hij is losgelaten geworden, en ... aangezien zyne vertwyffeling doorgegaan, en den brant gestigt heeft, en dat hy ... dien brandende turf tusschen het hooi en het riet heeft gestoken ...”*

De brandspuit die het dorp rijk was had geprobeerd te blussen, maar tevergeefs. Pieter was op het idee gekomen door het voorbeeld van zijn zwager Huibert van Vuren die inmiddels een jaar eerder aan “de kinderziekte” (de pokken) was overleden. Die had *“... een woning, meest van riet”* tussen Gorinchem en Hoornaar die twee jaar eerder afbrandde. Zijn zwager kon van het door de kerk opgehaalde geld een stenen huis laten bouwen.

Pieter hoopte evenzo *“... door een kollekte of omgang, door welke hy zig zoude hebben gevleit, zo veel te zullen krijgen dat hy zyne schulden konde afdoen en zijn huis weder opbouwen.”*

De hoge vierschaar overwoog op 25 Februari 1791 *“... dat het te verwonderen is dat den brant niet verder is gegaan, en dat nog niet zeer vele huizen, of den gehelen oort van Krimpen zijn verbrant.”*

Dat hij *“... ene loze, listige, boosaardige schriftelijke bedreiging van brantstigting hadde gedaan ..... (en hoopte zich) door een bedrieglyke opzameling van liefdegaven, diefstalig te beteren na opzettelijk in den brant te steken .... (En dat hij) de openbare rust heeft gestoort, grote valscheit en bedrog heeft begaan ...”*

Het vonnis, uitgesproken op 25 Maart 1791, was geselen en brandmerken, en veertig jaar tuchthuis. Mocht hij daarna nog leven, dan was hij levenslang verbannen uit het gebied van de hoge vierschaar.

Het verzekeringssysteem bestond in 1791 nog niet. In plaats daarvan sprongen kerken via collectegelden bij in een geval van calamiteit.

Dit was dus verzekeringsfraude “avant la lettre.”

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Baljuw en Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, 1574 –1811 (1813), nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 79, dd. 25 Februari en 25 Maart 1791. blz. 30 t/m 36 verso.

7.5. Een witte boorden crimineel

Op “de 14^e van de herfstmaand” (September) 1810 stond voor de Hoge Vierschaar van Zuid-Holland in Dordrecht terecht Bastiaan den Toom, 25 jaar oud, geboren in Brandwijk, wonende in Sliedrecht, arbeider van beroep.

Hem werd valsheid in geschrifte ten laste gelegd.

Op de “10^e vanden grasmaand” (April) 1810 bracht Bastiaan aan J. Brooshooft, schout van Giessendam en schout en secretaris van Laag-Blokland, een brief , zogenaamd afkomstig van de schout van Blokland:

“Mijn goede vriend,

*schout van Blokland, ik Hendrik van Houweligen
myn verzoek is dat, dat gij mij een brief schrijft.*

*Dat ik heb vierentwintig morgen land, (die) vrij en onbezwaard is,
dan verzoek ik dat gij die mijn knegt maar mede geeft.*

Daar zult gij my een grooten dienst mee doen.

Ik blijf met achting uw vriend, Hendrik van Houweligen.”

Maar Bastiaan had die brief zelf geschreven met het doel geld los te peuteren van een hypotheekbank. “... om alzo ten name van Hendrik van Houweligen gelde te negotieeren en zig alzo daar mede te verrijken.” Hij noemde zich Willem van de Graaff, zoon van Adriaan van de Graaff, wonende te Schelluinen, en hij zou als knecht werken voor Hendrik van Houweligen. De volgende dag kwam hij weer bij schout Brooshooft het antwoord op zijn brief ophalen.

Evenzo had hij op 5 Maart 1810, zogenaamd als zoon van Ary van der Ghiessen wonende in Molenaarsgraaf, een hypotheek op het land van zijn vader gevraagd, en hij kreeg toen driehonderd gulden van hypotheekverstrekker Arnold Willem Nicolaas van Tetst, in Dordrecht. Hij had bij die gelegenheid “een declaratoir van de secretaris van Molenaarsgraaf” bij zich waarin stond dat het land vrij en onbezwaard was. Hij tekende bij die gelegenheid met de valse naam “Louwerens van der Ghiesen”.

Op de 21^e herfstmaand 1810 luidde het vonnis (“in naam des keijzers”) dat hij zou worden gezeseld, en voor twaalf jaar verbannen zou zijn “uit het departement Maasland”.

Witteboorden criminaliteit was destijds zeldzaam, dat wil zeggen dat het weinig voorkwam in de criminele rol. Bastiaan was wel een hele slimme fraudeur. Het deed mij denken aan de vele slimme e-mails die wij tegenwoordig krijgen, zogenaamd van de ABN AMRO bank, met het doel om ons pincode en bankrekeningnummer te ontfutselen, zodat daarna onze bankrekening geplunderd kan worden.

Het koninkrijk Holland werd in 1810 plotseling een ingelijfde provincie van het keizerrijk Frankrijk. De maanden werden, in navolging van de gewoonte in Frankrijk, benoemd met hun alternatieve namen zoals wij die tegenwoordig nog in almanakken tegenkomen. Dus April werd “grasmaand”, en September werd “herfstmaand.”

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Baljuw en Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, 1574 –1811 (1813), nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 85, dd. 14 September 1810. (Bladzijdennummering ontbreekt).

7.6. Pieter Stevense Stoker beroofd

Op 14 Maart 1808 stonden in Dordrecht terecht voor de Hoge Vierschaar van Zuid-Holland Pieter Kemp, 50 jaar oud, geboren in Dordrecht en wonende in Hendrik Ido Ambacht, zakkendrager van beroep, en Cornelis de Vormer, 30 jaar oud, geboren onder Sandelingen Ambacht, en wonende in Dordrecht, arbeider.

Op 13 Maart werd buiten de Vuilpoort van Dordrecht, op weg naar 's Gravendeel, Pieter Stevense Stoker van wat armzalige muntjes beroofd. Dat kwam zo.

In de herberg van Bastiaan van der Burg in Zwijndrecht zat op zondag 13 Maart 1808 Pieter Stevense Stoker uit 's Gravendeel, die vertelde dienst te willen nemen in het leger. Maar ja, waar moet je dan zijn, vroeg Pieter Stoker. Wel, Pieter Kemp wist waar het wervingsbureau was, en hij bood Pieter Stoker aan hem de weg te wijzen naar *“waar dienst gegeven werd.”* Ze zwalkten samen van herberg naar herberg, er werd op kosten van Pieter Stoker stevig ingenomen. Bij de Vuilpoort ontmoetten ze ook Cornelis de Vormer. Over het wervingsbureau werd niet meer gesproken. Samen gingen de drie naar de Mijl, en in de herberg “De laatste stuiver” mocht Pieter Stoker voor de laatste keer weer het gelag betalen.

Pieter Stoker wilde daarna wel eens naar huis, want het was laat. Hij zwalkte aangeschoten verder, van de Mijl langs de weg naar het 's Gravendeels veer. Pieter Kemp en Cornelis de Vormer achtervolgden hem, en beroofden hem van zijn resterende geld. Dat viel tegen, de buit bedroeg voor elk van hen maar *“elf stuyvers min een duit.”*

Pieter Kemp en Cornelis de Vormer werden elk voor zestien jaar verbannen uit de provincies Noord en Zuid Holland. Op 16 April 1808 werd het vonnis uitgevoerd.

Er bestond een systeem van dienstplicht met loting. Maar men kon in die tijd ook vrijwillig dienst nemen in het leger van Napoleon, of in het leger van het koninkrijk Holland. Wat kan de reden zijn geweest dat Pieter Stevense Stoker dienst wilde nemen? Misschien had hij liefdesverdriet. We zullen het nooit weten.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Baljuw en Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, 1574 –1811 (1813), nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 85, dd. 14 Maart, 15 en 16 April 1808. (Bladzijdennummering ontbreekt).

Oude straatlantaarn.

8. Psychiatrie

8.1. Suïcide en een democratisch pleidooi

Op het dorp 's Gravendeel overleed op 24 April 1644 "Steven Aertsz van Gils, overleden, in syn leven linde wever * ende ingesetene op Sgravendeel" ten gevolge van suïcide.

"... op saterdach savont lesleden, wesende den 24^e deser lopende maent april, hem vergrepen heeft in syn eygen huijs boven aen een balck een touw vast te maecken onder met een toegaende strick ende hem daer inne te begeven, daertoe opgericht synde een stoel daer op hy gestaen, soo schepenen evidentelyck gebleecken es, ende hem selven soodanigh (heeft) gestraft datter eyntelyk de doot is naer gevolght. Alles twelcke sijn saecke van seer quaden gevolge ..."

De eis was: *"... dat het doode lichaem sal werden gegraven, onder den dorpel door ende op een horde gesleept, ter plaetse daer men gewoon es Justitie te doen, ende aldaer gestelt is een mick **, anderen ten exempel, mitsgaders alle syne goederen geconfisqueert ten proffijte van den meer gemelte hare overichheijt."*

Dus het lijk moest door een onder de dorpel van het huis door gegraven gat uit het huis worden gesleept, en daarna op een geïmproviseerde brancard naar het galgenveld in Strijen worden gebracht, om daar als afschrikwekkend voorbeeld te blijven liggen.

Maar schout en schepenen van 's Gravendeel pleitten voor Steven. Ze meldden aan de hoge vierschaar dat hij bekend stond als een persoon *"... ter goeden naem ende faem, ook een lithmaete van de gemeijnte christi ... dat het de zelve schepenen gelieve te prefereren ... dat ten minste het doot lichaem door haer ... mochte werden gebracht ter aerde met alsulcke ordre ..."*

Welnu, de hoge vierschaar volgde dit verzoek van schout en schepenen van 's Gravendeel. Er mocht worden begraven, maar *"verstaende dat het doode lichaem inden nacht op den eenen off den anderen houck vant kerckhoff ... sal mogen werden begraven."*

Dus Steven mocht worden begraven, maar hij wel kreeg een soort "ezelsbegravenis." En zijn bezit werd door de baljuw van de hoge vierschaar geconfisqueerd, dat spreekt.

Niet alleen in vroeger tijd werd suïcide gezien als een verboden handeling, maar ook tot voor kort stond suïcide nog in het wetboek van strafrecht als een criminele daad benoemd. Schout en schepenen van het dorp 's Gravendeel namen het voor Steven op. Het was een brave man, verklaarden zij. Dat pleidooi is te interpreteren als een vroege vorm van democratie.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Hoge Vierschaar land van Strijen (Vroeger genoemd "hooge vierschaer der heerlyckheijt van Strijen"), nummer toegang 3.03.08.184, inventarisnummer 1, dd. 26 April 1644, blz. 26.

* Linnenwever

** Tot bespotting

8.2. Een kleptomaan

Op 28 Januari 1774 stond in Dordrecht voor de Hoge Vierschaar van Zuid-Holland terecht Adriaantje Hendriks Deventer, geboren te Giessendam. Ze zei 17 jaar te zijn, maar ze was (volgens de ouders) 19 jaar oud, en ze woonde nog bij haar ouders onder Giessendam.

Ze had een voorliefde voor het stelen van textiel, verkocht dit niet, maar verborg het in huis.

Eerst stal ze takkenbossen en struiken, bestemd voor brandhout, van de werven (tuinen) onder Giessendam. Maar *“... sedert twee jaar is (ze) overgegaan tot het plegen van andere dieverijen. Bij Willem de Jongh twee hemden, twee hoofddoeken, een dobbelstenen neusdoek op den blyk (van de bleek, het grasveld waarop het wasgoed lag te drogen). Een half jaar geleden bij Teunis van Buuren twee neusdoeken. Twee maanden geleden onder Sliedrecht een neusdoek, een linde muts, ... een wollen sloof .... Drie weken terug van Willem de Jongh drie vrouwe hembden die buitendijks te drogen hingen, en bij schipper Dirk de Rover onder Hardinxvelt een paar houten klompen, 12 dagen geleden bij Marigje Vonk op Papendrecht een gestreepte broek en hemdrok, mede buitendijks hangende.”*

Wat deed zij met al die kleding? Ze verklaarde zelf dat veel kleding werd gedragen door haarzelf, door haar moeder en haar aangehuwde moeder (stiefmoeder) Sijgje. Maar haar ouders ontkenden dit. Ook zou Adriaantje textiel volgens eigen zeggen hebben verkocht aan Anna Kraas, wonend aan het Wiel onder Sliedrecht. Maar ook deze ontkende ooit kleding van Adriaantje te hebben ontvangen, en zij had ook nooit geld gegeven aan Adriaantje. Tenslotte werd bij huiszoeking al die gestolen kleding bij Adriaantje thuis verstopt teruggevonden.

Haar ouders zeggen dat *“... zy van jongs af zig heeft begeven tot het ontvreemden van eens anders goederen ... ,waar tegen (Adriaantje) ter verontschuldiging van hare gepleegde misdrijven heeft bygebracht, dat hare ouders haar altoos tot stelen gedwongen te hebben ... dat zij van hare ouders met slagen zeer is mishandelt, en toen zy van huis was gejaagt, en langs den dijk gelopen hat, wel eens honger hat geleden en dat zij dan uit noot moest stelen.”*

Vader en aangehuwde moeder (stiefmoeder?) verklaarden dat *“zy dikwyls was weggelopen, en dat ze door vader met slagen is gekastijd, egter zonder dat zij daarvan eenig letsel heeft behouden. ... Vader heeft te kennen gegeven haar te hebben gekastyt wegens haar slegt gedrag.”*

Baljuw en schepenen van de hoge vierschaar overwogen op 4 Februari 1774 het volgende. *“(Het) is daar uit genoegzaam evident, dat de gepleegde dieverijen niet zo zeer aan noodwendig gebrek alswel aan de ondeugenden aart van haar zijn toe te schryven ...”*

Op 4 Februari 1774 werd Adriaantje “binnenskamers geselsd.” Ook werd ze veroordeeld tot het betalen van de kosten van het proces.

Tegenwoordig zou Adriaantje vanwege ziekelijke diefstal (kleptomanie) en ziekelijk liegen (mythomanie) naar de psychiater worden verwezen. Het zijn psychiatrische ziektebeelden. In de pruijktijd vonden ouders en schepenen het wel merkwaardig dat er was gestolen zonder dat Adriaantje daar financieel wijzer van was geworden, maar men kwam toch niet verder dan dat het te wijten was aan “de ondeugende aart van haar.” De psychiatrie als wetenschap moest nog worden ontdekt.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Baljuw en Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, 1574 –1811 (1813), nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 76, dd. 28 Januari en 4 Februari 1774. (Bladzijdennummering ontbreekt).

8.3. Ontoerekeningsvatbaar.

Het betrof Johannis Nederloff, zoon van Kommer Jansz Nederloff en Annigje Bastiaans de Jonge, allen wonende onder Niemantsvriend*.

Johannis werd op 24 November 1769 ingesloten omdat hij op 18 November zijn vader met een mes had gestoken waaraan Kommer op 23 November was overleden. Johannis was geestesziek.

Johannis werd “by nauwkeurig examen bevonden niet reden magtig, maar van alle verstand en begrip geheel ontbloot was, en hun Edelbachtbaren voorts overtuigende gebleeken is, uit eene verklaring, door de vijff gebroeders en agt gebuuren en goede bekenden ... alsmede door de dienstmeid van Annigje Bastiaans de Jonge, weduwe van Kommer Jansz Nederloff, moeder van ... Johannis Nederloff, opden eersten December daar aan volgende voor (de baljuw en schepenen) gepasseert en beedigt ...”

Zij verklaarden “...dat Johannis .... zedert eenige jaren met zinneloosheid is bezogt geworden. Zodanig dat denzelven zig zoo in gedaante, daaden als houding geheel en al, als een volslaagen dwaas vertoonde ...”

Baljuw en schepenen verklaarden dat Johannis niet zou worden berecht (Immers, de doodslag diende te worden beschouwd als ongeval). *“Zoo hebben (baljuw en schepenen) gedeclareert niet voornemens te zyn .... eenige crimineele actie te intentieren.”*

Er werd *“na rijpe deliberatiën”* besloten Johannis *“... te confirmeeren in het Krankzinnig en Beter Huijs binnen de Stat Dordrecht, zonder dat dezelve ooit uit dit zyn confinement zal mogen werden ontslagen of geligt dan nadat vooraf daar toe consent van Bailliuw en mannen van dezen Hove en Hoge Vierschaar zal zyn verzogt en verkregen.*

En zal deze inde criminele Rolle van den Heer Bailliuw worden geregistreert.”

Het is voor het eerst dat ik een rechterlijke machtiging tegenkom, een verklaring van ontoerekeningsvatbaarheid waarbij een patiënt op bevel werd ingesloten in een psychiatrisch ziekenhuis. De ontoerekeningsvatbaarheid werd onderbouwd door beëdigde verklaringen van familie, dienstbode en bureu.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Baljuw en Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, 1574 –1811 (1813), nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 75, dd. 24 November 1769. (Bladzijdennummering ontbreekt).

* Niemantsvriend was een buurtschap ten westen van Sliedrecht.

8.4. Moord en psychiatrie

Op 18 November 1803 stonden terecht in Dordrecht voor de Hoge Vierschaar van Zuid-Holland Grietje Groeneweg, 26 jaar, geboren en wonende in West Barendrecht,

en haar moeder Maria Leenheer, 56 of 57 jaar oud, geboren te Strevelshoek, huisvrouw van Arie Groeneweg. Ze hadden samen twee voldragen kinderen van Grietje na de geboorte omgebracht.

Grietje was, nadat ze als dienstmeisje in Rhoon, en later in Rotterdam, zwanger was geraakt, zowel in het November 1799 als in Mei 1803 in het ouderlijk huis bevallen. De burens en familie wisten niets van de zwangerschappen, en bij de bevallingen was alleen haar moeder Maria aanwezig geweest. De kinderen overleden, de eerste door het onbedekt in de vrieskou te laten liggen, de tweede door het kind te smoren. Daarna begroeven beide vrouwen samen de kinderen in de tuin naast het huis. Op 2 December 1803 luidde voor beide vrouwen het vonnis dat zij zouden worden gewurgd, een voor dat misdrijf destijds gebruikelijke straf. Als laatste religieuze troost werden op 6 December beide vrouwen, op de avond voordat het vonnis zou worden uitgevoerd, in hun cellen bezocht door de predikanten Kooten en Stronck. Ze hadden beide vrouwen proberen te troosten, maar *“... werd met zeer veel bevreemding ontwaar op welke eene onbeschaamde, en niet met de waarheid alzints strijdende wyze ... dat zij van het pleegen van dodelijke kindermoorden onschuldig waren ...”* Kortom, de vrouwen, die aanvankelijk de door de feiten bewezen moorden hadden bekend en daar ook tijdens verhoren details aan hadden toegevoegd die alleen aan de daders bekend waren geweest, ontkenden nu die moorden hebben gedaan. Het maakte op de predikanten een dermate diepe indruk dat zij nog diezelfde avond met hun verklaring naar de baljuw gingen. Hun vraag was of de vrouwen die moorden echt hadden gepleegd. Kon er geen sprake zijn van een rechterlijke dwaling?

Welnu, de hoge vierschaar heeft daarna alle getuigen nog eens gehoord, nam hier uitgebreid de tijd voor, heeft waarschijnlijk overleg gevoerd met andere juristen en artsen, maar bleef bij hun conclusie. Echter, baljuw en schepenen voelden intuïtief aan dat er toch wel iets bijzonders met de vrouwen aan de hand moest zijn. Op 17 Oktober 1804 luidde het vonnis dat beide vrouwen zouden worden gezeseld en gebrandmerkt, met voor Maria veertig jaar tuchthuis, en voor Grietje zeventig jaar tuchthuis. En na afloop van de tuchthuisstraf voor beiden levenslange verbanning uit de provincies Noord en Zuid Holland, dat spreekt.

Het was voor de hoge vierschaar een niet op te lossen raadsel. Hoe kunnen verdachten die eerst bewezen moorden hadden bekend en hun verklaringen hadden aangevuld met bijzonderheden die uitsluitend aan de daders bekend konden zijn, daarna zo hardnekkig ontkennen? Freud heeft dit beschreven in zijn “afweermecanismen”. Als een begane daad strijdig is met het schuldgevoel van degene die de misdaad uitvoert, dan wordt de daad verdrongen. Dit gebeurt om de geest weer in staat te stellen om met het intrapsychisch conflict verder te kunnen leven. Bij extreme verdringing weet de dader oprecht niet meer wat hij of zij heeft gedaan. Het toepassen van een afweermecanisme heeft overigens wel een prijs. De met schuld beladen emotie komt voortaan in symboolvorm tot uiting. Wat je zou verwachten, wat ontbreekt aan het verslag, is dat moeder en dochter bijvoorbeeld bovendien psychisch blind of verlamd zouden zijn geworden.

Grietje en Maria hadden samen in een hel geleefd. Het schuldgevoel was hen teveel geworden. Het verhaal is psychiatrie uit het boekje.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Baljuw en Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, 1574 –1811 (1813), nummer toegang 3.03.08.224,

inventarisnummer 84, dd. 18 November en 6 December 1803, en 17, 24 en 26 Oktober 1804. (Bladzijdennummering ontbreekt).

8.5. De pyromaan

Op 25 Maart 1800 stond terecht voor de Hoge Vierschaar van Zuid-Holland Soetje Heijnoort, huisvrouw van Pieter Rijsdijk, 39 jaar oud, geboren en wonende aan de Singel bij de kerk te Ridderkerk, een arbeidster in het vlas. Haar werd brandstichting ten laste gelegd, waarbij zij haar burens, Willem Bijvank en Sier (Cier) van Affairen, daar vals van had beschuldigd.

Op 26 Oktober 1799 had Soetje brand gesticht in de schuur van buurman Willem Bijvank, *“staande achter zyn wooning op het cingel aldaar.”* Schuur en inhoud waren geheel verbrand, plus de er naast staande schuur van Wouter Bravenboer, met hooi, vlas en granen.

Op 17 Februari 1800 stichtte zij brand in het schuurtje vol bolkaf achter de woning van Pieter Gout, de klapperman, ook weer aan de Singel. Willem Bijvank vond de dag erop achter zijn huis, dicht bij dat afgebrande schuurtje, *“... een gevonkte kool leggende op een wolle lap, welke al eenigszints verbrand was. Dat de goede gemeente van Ridderkerk alzo bespeurende dat geen ongeluk maar moedewil de oorzaak geweest zij van den brand ... ten alles sterkste haar verlangen aan de municipaliteit ... heeft te kennen gegeven, opdat niets gespaard wierd ten eijnde de schuldige aan deeze verregaande misdaden ontdekt ... wierde ...”* Op verzoek van de municipaliteit (schout en schepenen van Ridderkerk) kwamen leden van de hoge vierschaar al de volgende dag, 19 Februari, naar Ridderkerk. Juist op dat moment brak er brand uit op zolder van Sier van Affairen, ook weer aan de Singel. Omdat alle branden waren ontstaan bij vier naast elkaar staande woningen, werden Soetje Heijnoort, Willem Bijvank, en Sier van Affairen met diens vrouw Aaltje Brouwer mee naar Dordrecht, *“in civiele bewaren genomen”*, om te worden verhoord.

“Cier van Affairen en zynen ... huisvrouw, dadelyk van haar innocentie en onschuld doende blijken ... terwijl Willem Bijvank door (Soetje) meer en meer wierde suspect gemaakt, en eyndelyk dadelyk door (haar) wierdt beschuldigt, haar tot het perpetreeren der misdaden aangezegt, verleijd, ja door bedreijging gedwongen te hebben ...”

Soetje bekende dus dat zij alle drie de branden had aangestoken, *“... dat zy gloeiende aschen met vuur daar in zoude hebben opgeschept, in een test gedaan, en daar mede na de schuur van ... Willem Bijvank gegaan zynde ...”* Willem Bijvank zou, volgens Soetje, ruzie hebben gehad met buurman Wouter Bravenboer. Daarom zou Willem haar de opdracht hebben gegeven, het maakte hem niet uit dat ook zijn schuur zou afbranden omdat de inhoud van zijn schuur (een voorraad vlas) al aan buurman Bravenboer was verkocht. Soetje zou van Willem twee Zeeuwse rijksdaalders hebben gekregen als beloning.

Ze had op 19 Februari met aan een stok gebonden brandende zwavelstokjes via een gat in de muur van de zolder van haar huis de rietmatten op de zolder van Sier van Affairen in brand gestoken.

Kortom, Soetje bekende dus het stichten van alle drie de branden, zij het dan verricht op aandringen van buurman Willem Bijvank.

Op dit punt aangekomen werd haar door de hoge vierschaar duidelijk gemaakt dat het voor de strafmaat niets uitmaakte of zij het in opdracht dan wel op eigen initiatief had gedaan.

Daarop bekende ze dat ze haar burens vals had beschuldigd *“... met voorneemen om daardoor onschuldigen ... te doen suspecteren ... en alzoo in den kerker te helpen ... dat alles om daardoor waare het moogelyk de door haar gevreesst werdende doodstraff te ontduijken.”* En dat zij *“... om geene andere reeden tot deze brandstigting gehad heeft, dan om in het confuse oogenblik van den brand, te steelen van de goederen, die den bekommerden ingezeetenen als dan poogen door de vlugt voor zig te bergen en in veijligheyd te brengen ...”*

Het vonnis, uitgevoerd op 4 April 1800, was dat zij *“... aldaar in het openbaar ten afschrik van andere aan eene daartoe opgerichte paal, en met een bordt boven haar hoofdt waarop met grooten lettren staat Brandstigtster en valsche beschuldigster, te worden gewurgt en geblaakt datter de doot na volgt.”*

Op dezelfde dag dat het vonnis werd uitgevoerd werd Willem Bijvank gerehabiliteerd. Hij had ten onrechte vastgezet en was onder tortuur (scherp examen) verhoord. Hij ontving een officiële verklaring van de Hoge Vierschaar *“... dat hy puur, suiver en onschuldig ... en vrygesprooken is...”* Deze mededeling zou ook nog in Ridderkerk *“... door de Hoge vierschaar bij openbaar klokkegeslag werden afgekondigt ...”*

Bij brandstichting werd destijds nooit iemand van pyromanie werd verdacht. Dus van brandstichting als intrapsychische dranghandeling. De psychiatrie moest nog worden uitgevonden. Als motief werd meestal bedreiging en chantage, of materieel gewin door roof tijdens de paniek vermeld.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Baljuw en Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, 1574 –1811 (1813), nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 83, dd. 31 Maart en 4 April 1800. (Bladzijdennummering ontbreekt).

8.6. Verslaafd aan de drank.

Op 21 Augustus 1793 stond in Dordrecht voor landloperij en bedelen terecht voor de Hoge Vierschaar van Zuid-Holland Leendert Degeling, 44 jaar oud, geboren te Hoogvliet, gewoond hebbende in Oud Beijerland, en later weer in Hoogvliet. Leendert had in Oud Beijerland als timmerman zijn eigen bedrijfje plus een kaarsenmakerij met winkel gehad, en hij verdiende daarmee destijds goed zijn brood. Indien hij had opgepast met drinken had hij *“... een eerlik bestaan voor hem en zyn vrouw en kinderen zoude kunnen hebben en vinden.”* Maar Leendert was drankverslaafd, en hij en zijn gezin vervielen tot armoede. Met als gevolg dat Leendert dakloos werd, en inmiddels een zwervend bestaan leidde en bedelde. De overweging van de hoge vierschaar was als volgt. *“Zyns ... voorwenden dat zyn ongeluk is dat hy aan den drank is verslaaft geweest, maar dat hy zig hoopt te beteren.”* Welnu, daar geloofde de hoge vierschaar duidelijk niet in. Landlopen en bedelen zijn *“... misdaden, de weg baanende tot dieverijen, en huisbraak (inbreken) en allerhande geweldenaryen ...”*

Het vonnis luidde dat Leendert achttien maanden zou worden opgesloten in een tuchthuis, en daarna voor vijftwintig jaar zou worden verbannen uit het gebied van de hoge vierschaar.

Het is mij onbekend hoe het met Leendert en zijn gezin verder is gegaan. Laten we ons realiseren dat er nog geen hulpverlening met een luisterend oor plus financiële ondersteuning van het getroffen gezin door een sociale dienst bestonden. De harde werkelijkheid van dat moment was dat “Den werkman die een dronckart is / en sal niet ryck worden ...”

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Baljuw en Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, 1574 –1811 (1813), nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 80, dd. 21 Augustus 1793, blz. 15 verso, 16 en 16 verso.

8.7. Geestelijke bijstand

Op 9 Juni 1657 hoorde Jan Hendricx alias Jan de Brabander, 22 jaar oud, geboren bij Antwerpen, zijn vonnis aan voor de “hooge vierschaer der heerlyckheijt van Strijen”. Hij zou op 14 Juni worden geexecuteerd vanwege vele inbraken en brandstichting.

Hij deed aan inbraken in groepsverband, was mogelijk vaak de initiatiefnemer. Gestolen goederen werden, slim gepland, ver van de plaats van inbraak bij een lombart (bank van lening) “beleend” en niet opgehaald, bij voorbeeld in Gouda, Middelburg, Arnemuiden, Rotterdam, Bergen op Zoom. Inmiddels was Jan al eerder uit Utrecht verbannen, “...en tot Haestrecht in besloote camer gegeeselt is geweest, het welck hem van vorder quaedt doen wel hadde behooren te hebben doen affstaen, egter is int selve voortgegaen ...echter van quaet tot erger gaende ende in sijn godtloos leven volherdende heeft sigh selven sooverre vergeten ...”

De inbrekersgroep kocht vorige zomer in Heerjansdam “een halff vierdendeel bos poeyer” (kruit) om brand te stichten. Aan Jan werd gevraagd waarom hij de boerderij aan de Zinkweg bij Oud Beijerland met voorbedachten rade in de brand stak. Wel, zei hij, hij dacht er zijn maat een plezier mee te doen, “...omdat ...die op den huijsman gepyckeert was heeft (hij) helpen doen.”

De laatste misdaad rekende de hoge vierschaar hem streng aan. Maar tijdens zijn verhoor zei Jan dat hij zijn vader zo graag nog eenmaal wilde spreken, want hij was acht jaar eerder, toen hij veertien jaar was, (waarschijnlijk zonder afscheid te nemen) van huis gegaan. Hiermee raakte hij kennelijk een tere snaar in het gemoed van de baljuw. Want op 1 Juni schreef de baljuw een brief aan de vader van Jan. De baljuw schreef:

“Aen de vader van Jan de Brabander, de heer Hendrik Daemsz, hovenier woonende buiten de Sint Joris porte tot Antwerpen.

Alsoo Jan Heyndricxsz , geboren tot Antwerpen, out ontrent 22 jaren ... te wesen u soon, ende ontrent acht jaren geleden van huijs gescheijden te sijn ....

Sulcx dat lichtelik geen ander uijtcompste ter saecke van de voorschreven delicten hier te sien, in sijn persoon, als de doot, waeromme wy vader sijne versoucke wel hebben willig adverteren ende met eenen bekent maecken dat hy seer genegen is om vader in persoon noch eens te mogen spreecken ... Bevelen vader in Godes protectie. Gegeven in Strijen ende gelegen ontrent de stadt Dordrecht in Hollant , desen 1 Juni 1657.”

Helaas heeft Jan waarschijnlijk niet meer met zijn vader kunnen spreken. Mogelijk kreeg de baljuw bericht dat de vader inmiddels al was overleden? Hoe dan ook, de baljuw moest hem op 9 Juni zijn vonnis aanzeggen, maar had kennelijk medelijden

met de knul. De baljuw besliste dat hij de vijf dagen tot aan zijn executie continu geestelijke bijstand van een dominee uit het district zou krijgen.

“... naerdat hem door de heere bailjiu op 9 juni ... de doot was aengeseijt, ende daernaer op de propositie (van de baljuw) ... dat men den patient tot versterckinge van 't saligmaecker gelooff sal laten onderwijsen nacht en dagh door de respectieve predicanten onder de hooge vierschaer resorterende ten syne als in ... occasie gebruijckelijcken, ende dat op de gyselcaemer van den raedthuijse alhier blyvende den patient bewaert door twee dienaers vanden Justitie geboeyt aen handen ende voeten tot dat den ... patient ter executie sal werden gestelt ...”

Vijf dagen lang, dag en nacht, bijstand verlenen was natuurlijk niet door één predikant op te brengen. Dus dominee Nieuwstadt van Strijen verzocht zijn collega's uit het werkgebied van de hoge vierschaar om hem te komen helpen. De dominees Cantiu * van Klaaswaal en Romeins van Cillaarshoek hielpen hem. Zij wisselden elkaar af als was het een estafette.

Op 9 Juni was het vonnis uitgesproken. De eis was *“... opt galgevelt aldaer levendigh verbrandt ...”* Maar het vonnis van de schepenen was milder. *“... op het galgevelt der hooger verschaer van Strijen omme aldaer anderen ten exemple aen een pael geworght te werden, ende sijn lichaem voorts tot pulver met een viere verbrandt, blijven syn gerampte tot een spectaeckel aende pael staande ...”* Het vonnis werd op 14 Juni 1657 uitgevoerd.

De baljuw begreep uit het verzoek van Jan om zijn vader nog eenmaal te mogen spreken dat Jan met een vertrouwd iemand wilde praten over zijn leven. Bij gebrek aan vader hoopte de baljuw er een andere mouw aan te passen. Er bestond nog geen begeleiding van een psychiatrische dienst. Het viel me op dat de misdadiger ineens “patiënt” werd genoemd. Het woord werd tweemaal gebruikt, dus het kan geen verschrijving zijn geweest.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Hoge Vierschaar land van Strijen (Vroeger genoemd “hooge vierschaer der heerlyckheijt van Strijen”), nummer toegang 3.03.08.184, inventarisnummer 1, dd. 9 Juni 1657. (Bladzijdennummering ontbreekt).

* Bedoeld is dominee Petrus Winandsz Canzius, predikant 1643 tot 1665 op Klaaswaal.

8.8. “Fragiliteit sijner hersenen”

Op 28 Oktober 1660 stond in het dorp Strijen voor de hoge vierschaar terecht Jan Jacobsz, 58 jaar oud, *“geboren te Collem in Vrieslant ontrent Dockum ... Seyt dat sijn vrouw overleefft (overleden) is, ende een soon te hebben die naer Oostindien gevaren is.”*

Jan viel op omdat hij in Strijen zoekend over een erf bij het stadhuis liep. Men dacht met een dief te maken te hebben.

“Zegt een tijt langh tot Harlinge gewoont te hebben, ... hem geneert te hebben * met ter zee varen ... De laeste reyse op Groenlande ** gevaren te hebben, en vandaer door het verongelucken van sijn schip in een Engels schip gebracht, en in Engeland gearriveert te syn, ende in over acht dagen te Antwerpen gecomen te sijn, vandaer hier over, om soo voorts naer Rotterdam te gaen. Ende voorts syn reijse vorderende,

seght dat hij tot Zevenberge gecomen synde, aengeroepen werd van twee veenboeren die hem met brandewijn en andere dranck beschoncken (ge)maeckt, soo dat hij een verkeerde wegh genomen heeft, naer thuys vanden bailju, meenende naer Rotterdam te gaen, ende dat het gene geschiedt was door dien veenboeren, ...” De hoge vierschaar had hem verdacht van bedelarij en diefstal, maar de man maakte een goeiige, domme indruk. Ze veroordeelden hem dan ook niet, maar overwogen dat “*vermits de fragiliteit sijner hersenen, soo werdt denselven belast ende geordonneert hem voortaan ... de vierschaer te ruymen om sijn voorgenomen wegh te vorderen.*”

Dus hij werd aangespoord om snel naar huis te gaan.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Hoge Vierschaar land van Strijen (Vroeger genoemd “hooge vierschaer der heerlyckheijt van Strijen”), nummer toegang 3.03.08.184, inventarisnummer 1, dd. 28 Oktober 1660. (Bladzijdennummering ontbreekt).

* Generen = in zijn onderhoud voorzien.

** De “Groenlandvaart” = walvisvaart. Het jagen op walvissen was, met kleine sloepen en hand-harpoenen, een hachelijke bezigheid.

Een oude kan, zoals voor drinkwater in de cellen zal zijn gebruikt.

9. Huwelijk en gezin

9.1. Geen boterbriefje

Er is een tijd geweest dat er wel eens getrouwd werd zonder dat dit werd opgeschreven. Katholieke geestelijken in de middeleeuwen waren niet allen de schrijfkunst machtig. Bovendien waren, nadat Dordrecht in het jaar 1572 koos voor de prins én de reformatie, veel Katholieke geestelijken gevlucht.

Maar met de getuigen die bij het huwelijk aanwezig waren geweest viel later alsnog een verklaring te verkrijgen.

Willem Corneliszoon Praem, schrijnwerker, inwoner van Dordrecht, vroeg voor schout en schepenen zo'n verklaring op 21 Februari 1574.

Zijn buren, Matthys Meuszoon en Jacob Meuszoon, verklaarden dat hij toch echt getrouwd was.

“Matthys .... en Jacob ... oudt omtrent 47 jaeren, ... beyde inwoonend poerters deesz stede, (verklaren) dat sy ... zyn gebuijren van (Willem) alhyer, ende aen den selven van joncx op goede kennisse gehad hebben, en zulcx henluyden wel kennelyk ende warachtich is dat (Willem) binnen deser stede yemanden oyt solempneel getrouwt ofte wettige huysvrouwe es hebbende.

Verclaeren voerts dat binnen deeser stede alle die capellanen ende pastoren verlopen zyn, ende zulcx eghene attestatie daer van en connen geven.”

Dus Willem was wel degelijk getrouwd, maar er was in 1574 geen pastoor of kapelaan die dit kon bevestigen omdat katholieke geestelijken na 1572 allen uit Dordrecht waren weggevlucht.

De naam van de echtgenote van Willem Corneliszoon Praem werd niet genoemd.

Bron.

Erfgoedcentrum Diep. Oud Rechterlijk Archief Dordrecht, toegang nummer 9, inventaris boek 710, dd. 21 Augustus 1574, akte 58, fol 43.

9.2. Bigamie in de zestiende eeuw.

Alblasserdam, in het jaar 1577. Adriaen Adriaenszoon Buys trouwde met Toenken Adriaensdochter, weduwe van Pieter Lenertsz. Beiden woonden in Alblasserdam. Alle familie en vrienden waren bij het huwelijk aanwezig.

Daarna ging er iets mis. Adriaen werd kennelijk verliefd op een ander. Binnen twee jaar na zijn huwelijk, op “korsavond” (kerstavond) van het jaar 1578, trouwde Adriaen in het geheim in Dordrecht met een andere Alblassersdamse schone, Anneken Adriaensdochter. Het huwelijk werd in Dordrecht ingezegend door een katholieke priester (“een paep”), meester Euwout Aertsz. Dit gebeurde “*heymelick ende zonder enige voergaande kerckgeboden ofte klockgeslach...*”. Het was aan het begin van de tachtigjarige oorlog een turbulente tijd, ook op kerkelijk erf. Dordrecht was sinds 1572 “de nye lere” toegedaan, katholieke priesters moesten hun parochianen clandestien de sacramenten toedienen. Priesters zullen er in die tijd ongetwijfeld aan gewend zijn geweest dat zij de personalia van hun gelovigen niet konden controleren. Adriaen maakte daar gebruik van, hij viste in troebel water.

De bigamie werd toch ontdekt (er werd in het verslag niet vermeld hoe), en de zaak kwam in 1579 voor “de Hoge Vierschaar van Zuidt-Hollant”, die zitting hield in

Dordrecht. Aan Adriaan werd ten laste gelegd dat hij *“binnen den tijt van twee jaeren hem vervordert hadde te trouwen ende beslapen twee huysvrouwen, noch beyde in levende lyve zijnde”*.

Op 7 Oktober 1579 werd er gevonnist. Adriaen stond een half uur op het schavot ten schande, omdat hij *“desrespecte en cleynachtinge van den egten state .... betoont, ... zynde een instelling en ordonnantie Godes...”* Hierbij werd opgemerkt dat dit gebeurde om een voorbeeld te stellen, om anderen die ook bigamie overwogen daarvan af te houden.

Hem werd verboden om nog contact te hebben (*“zich te onthouden van bywoninge ende conversatie”*) met Anneken Adriaensdochter tenzij hij eerst van zijn eerste vrouw, Toenken Adriaensdochter *“wettelyck sal sijn geabsolveerd ende gescheyden”*. Een en ander heeft niet geholpen, want op 24 Februari 1580 werd hij weer veroordeeld, ditmaal omdat hij zijn eerste vrouw, Toenken Adriaensdochter, met een stok had bedreigd, waarschijnlijk omdat ze hem confronteerde met het feit dat hij Anneken Adriaensdochter bleef ontmoeten. Er werd vastgesteld dat hij gewoon verder was gegaan met zijn omgang met Anneken, en na zijn veroordeling minstens tweemaal met haar had geslapen. Adriaen werd wederom op het schavot tentoon gesteld, en nu levenslang verbannen uit het gebied van de Hoge Vierschaar van Zuid Holland.

Kennelijk hebben mensen in die tijd het delict als dermate ernstig ervaren dat de zaak niet werd behandeld door de schout en schepenen van het eigen dorp (de “lage vierschaar” van schout en schepenen van Alblasserdam), maar dat de zaak werd gemeld bij de Hoge Vierschaar.

Men was gewend aan tweede en derde huwelijken, zoals vaak voorkwam na het sterven in het kraambed van een vorige vrouw. Vandaar dat hier met nadruk werd gesteld dat het delict inhield *“twee huysvrouwen noch beyde in levende lyve zijnde”*. In de Doop Trouw en Begraafboeken (DTB) van Alblasserdam is over Adriaen Adriaenssoon Buijs, Thoenken Adriaensdochter en Anneken Adriaensdochter niets te vinden omdat die gegevens pas vanaf medio zeventiende eeuw zijn bewaard gebleven. We weten dus niet hoe het hen is vergaan.

Hoe kijken wij aan tegen het delict? Ik lees er nooit over in kranten. Bigamie kon plaatsvinden binnen een plan om zich op snode wijze van een erfenis meester te maken. Mogelijk is het wat uit de mode geraakt omdat het geen geld meer oplevert. Immers, er is tegenwoordig een scherpe controle op testamenten.

Bigamie uit liefde? Het is denkbaar dat het voorwerp van een tweede liefde blijft vragen om te komen tot een officieel huwelijk, en dat een partner dan grijpt naar de mogelijkheid van bigamie door een huwelijk in Las Vegas of Gretna Green, in de hoop dat zijn nieuwe vriendin geen verdere vragen zal stellen en dat het niet door familie zal worden ontdekt.

Mensen met het mohammedaanse geloof zullen bij dit verhaal mogelijk verwonderd zijn. Hoezo probleem?

In Nederland geldt dat degene die een huwelijk aangaat en verzwijgt reeds getrouwd te zijn, een gevangenisstraf kan krijgen van maximaal 6 jaar. Als de nieuwe partner er wel van weet, is deze mede strafbaar met een gevangenisstraf van ten hoogste 4 jaar. Als de nieuwe partner te goeder trouw is, wordt deze niet gestraft (door de rechterlijke macht).

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Baljuw en Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, 1574 –1811 (1813), nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 70, dd. 7 Oktober 1579 en 24 Februari 1580. (bladzijdennummering ontbreekt).

9.3. Emoties rond een doop

Op 10 Januari 1724 stond voor de Hoge Vierschaar van Zuid-Holland in Dordrecht terecht Jan Wallaert, wonende in Sprang. Hij mishandelde en bedreigde zijn vrouw. Zijn vrouw was bij het incident in November 1723 zes dagen eerder bevallen. Ze was gereformeerd, en ze had, kennelijk zonder dat haar man daarvan op de hoogte was, zojuist hun kind laten dopen in de gereformeerde kerk. Maar Jan was katholiek. Hij ging door het lint toen hij er van hoorde. *“... onder schrikkelijke vloecken en sweeren, (haar) uijt derselver huijs te jaegen ende te stooten ... Sweerende ... van sijn vrouw de neck te sullen omdraeijen soo (zij) niet en quam toe te laten, dat de kinderen met hem inde roomse kerk gingen ...”*

Het mes waarmee hij dreigde werd door omstanders van hem afgepakt.

Het was in Brabant in die tijd niet altijd pais en vree op kerkelijk erf, en gemengde huwelijken waren er zeldzaam. Officieel was na de verovering van Brabant op de Spanjaarden de gereformeerde religie de voorgeschreven godsdienst, en werden de rooms katholieke kerken onteigend om er protestantse kerken van te maken. Maar de bevolking was voor het grootste deel katholiek. Katholieken voelden zich vaak achtergesteld. Emoties liepen soms hoog op.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Baljuw en Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, 1574 –1811 (1813), nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 111, dd. 10 Januari 1724. Blz. 128 verso en 129.

9.4. Gratis drinken

Op 1 Juli 1593 stond in Dordrecht voor het Gerecht Aerien Aertsz van Breeda, 21 jaar oud. Hij bedelde, en was de vorige dag stomdronken bedelende aangehouden in de stad.

Schout en schepenen vroegen hem *“... waer hy hem soo droncken hadde gedroncken.”* Want drank kostte ook toen immers geld, méér dan een bedelaar kon betalen.

Nou, vertelde Aerien, hij kreeg in Sliedrecht op een doopfeest gratis veel drank, en later die dag, op weg naar Dordrecht, kreeg hij ook nog eens te drinken op een feestje in Papendrecht.

“... uuyt Slydrecht alwaer een kint gedoopt wert, ende creeg daer soo veel te drincken dat se hem droncken maekten. Vandaer mede in Papendrecht daer men hem mede wat gaff, ende quam alsoo droncken in deese stadt.”

Doopfeesten werden met zeer veel genodigden uitbundig gevierd, dermate dat er zelfs gastheren aan failliet gingen. Een in het feestende gezelschap verdwaalde zwerver zal niet zijn opgevallen.

Bron.

Erfgoedcentrum Diep. (Voorheen Gemeentearchief Dordrecht). Oud Rechterlijk Archief Dordrecht. Gerecht van Dordrecht 1450 – 1811, nummer toegang 9, inventarisnummer 167, dd. 1 Juli 1593, fol. 20.

9.5. Een sympathiek eenvoudig echtpaar.

Op 1 December 1766 stonden terecht in Dordrecht voor de Hoge Vierschaar van Zuid-Holland Anthony Jansse, alias Toon den Braber, oud ongeveer 31 jaar, geboren te Katwijk in het land van Cuijk, en Jannigje de Ronde, 24 jaar oud, geboren te Meerdervoort (Zwijndrecht).

Ze woonden in Meerdervoort **. In Augustus 1765 kwamen ze bij de schout van Meerdervoort met het verzoek om te mogen trouwen. Dat werd geweigerd omdat Jannigje nog niet meerderjarig was *, en omdat Toon rooms katholiek was. Toch besloten ze daarna te gaan samenwonen, en wel ten huize van de vader van Jannigje. Inmiddels had op 1 December 1766 het stel een baby van vijf maanden oud.

Het waren simpele zielen. Ze verklaarden voor de Hoge Vierschaar niet geweten te hebben dat zij niet mochten samenwonen. Hun eenvoud imponeerde ook de schepenen, er werd dan ook verklaard dat er “... *geenzints met een strafbaar opzet*” was gehandeld. Het vonnis was dan ook het bevel om tot aan het trouwen even geen seksuele relatie te hebben, en te trouwen zodra Jannigje 25 Jaar oud zou worden. Er werd later vermeld dat hen ook op 2 Maart 1767 nog eens was aangezegd dat ze nog niet konden trouwen.

Maar op 11 Juli 1767 stonden ze toch weer voor baljuw en schepenen van de Hoge Vierschaar (abusievelijk werd hier in het verslag als jaar 1768 vermeld). Want in Juni 1767 had Anthony toch

“... *ongepermitteerde en ergerlyke samenlevingh met zekere Jannigje de Ronde ...*”

Anthony vertelde dat hij die keer dronken was. Evenwel, Jannigje was er wederom zwanger van geworden. De schepenen toonden met het doopboek in de hand aan dat Jannigje pas in Oktober 1767 vijftienvijf jaar zou worden. En pas dan zou er getrouwd kunnen worden.

Jannigje verklaarde dat ze in Juni echt niet wist dat ze nog geen 25 jaar oud was omdat “... *op den 24 november 1766 haar ouderdom abusivelyk heeft opgegeven dog waar van zy door het nasien van het doopregister nader onderrigt zoude zyn geworden.*”

Het paar kreeg als straf twee weken cel in het raadhuis van Dordrecht op water en brood. Ieder in zijn eigen cel, wel te verstaan.

Hoe het met het simpele echtpaar is verder gegaan vermeldt het boek niet.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Baljuw en Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, 1574 –1811 (1813), nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 75, dd. 1 December 1766, en 11 Juli 1767 (abusievelijk werd als jaar 1768 geschreven). (Bladzijdennummering ontbreekt).

* Meerderjarig werd iemand met 25 jaar. Tot dat moment moesten ouders hun toestemming geven tot het aangaan van een huwelijk. En dat was kennelijk hier niet het geval, omdat Toon katholiek was.

** Meerdervoort was een buurtschap in Zwijndrecht dicht bij waar nu de tunnel ligt. Destijds was het een zelfstandig dorp met een eigen schout.

9.6. Wat was destijds “goed gedrag”?

Geloofsverschil tussen beide families van een echtpaar was door de eeuwen heen vaak reden van veel verdriet. Maar in onderstaand verhaal resulteerde het bovendien in verbanning van het gezin.

De echtelieden die op 14 December 1744 voor de Hoge Vierschaar van Zuid-Holland in Dordrecht terechtstonden waren Bastiaan van Mook en Anna Boelaert, beiden geboren en vóór hun huwelijk gewoond hebbende in Raamsdonk.

Bastiaan was gereformeerd opgevoed, en Anna was rooms katholiek. In 1740 betrokken ze buiten medeweten van de ouders van Bastiaan naar Meerssen bij Maastricht, waar ze katholiek trouwden.

In 1744 was Bastiaan 26 jaar oud. Hem werd verweten dat hij nog minderjarig was toen hij in 1740 trouwde zonder toestemming van zijn ouders. Hij was toen 22 jaar oud.* Dat huwelijk was volgens Hollands recht ongeldig omdat zijn ouders destijds tegen het huwelijk waren.

“.... ofschoon zyne ouders altoos waren geweest vande gereformeerde religie, en hy ... in de gereformeerde kerke te Raamsdonk gedoopt, ende in deselve religie opgevoet ende onderwesen was ... Omme met haer inde roomsche kerk te gaen, ende ook naderhant met er daad tot de roomsche religie was overgegaan. Niettegenstaande (dat) syn ... ouders vele middelen .... hadden aangewent om hem van het veranderen van religie af te houden. Dat hy ... in den jare 1740 ... met ... Anna Boelaert was vertrokken naer het dorp Meersse** onder Brabant, alwaer sy (soo hy gevange voorgeeft) te samen wel waren getrouwt ... en geen toestemming daer toe (van zijn ouders) te hebben kunnen erlangen, alsmede dat hy ... de huwelyks gebode wel naer Raamsdonk hadde gesonden, maer dat men die niet hadde willen afroepen ....”

Mogelijk woonden Bastiaan en Anna in 1744 nog in Meerssen. Ze hadden inmiddels twee kinderen, geboren in 1742 en 1743. En zo nu en dan kwamen ze (waarschijnlijk voor familiebezoek) naar Raamsdonk.

Inmiddels waren ze tijdens dergelijke bezoeken tweemaal door schout en schepenen uit Raamsdonk weggestuurd omdat hun huwelijk volgens de wet niet geldig was. Volgens de kleine lettertjes van de wet leefden ze dus “in hoererij.”

Echter, dit vormde voor Bastiaan en Anna geen beletsel om toch weer een keer op bezoek te komen. Dit vergriep werd door de schout van Raamsdonk hoog opgenomen. Tijdens dat familiebezoek werden ze gevangen genomen en naar Dordrecht getransporteerd om berecht te worden door de Hoge Vierschaar van Zuid Holland.

Ze werden op 14 December 1744 beiden verbannen uit Zuid Holland voor de periode van tien jaar, omdat zij “... sonder een wettig huwelyk ..., hebben gecontrarieert om weg te moeten gaan (uit Raamsdonk).”

Er werd verwezen naar een verordening van 1 April 1580. Waarin staat dat mensen die in hoererij leven dienen te worden verbannen.

Het vonnis klinkt ons bizar in de oren. Er is inmiddels wel iets veranderd. De juridische en sociale waarde van het huwelijksbootje is inmiddels enigszins aan slijtage onderhevig. Maar in de pruijktijd was een huwelijk dat voldeed aan de juridische voorwaarden nog een noodzakelijk onderdeel van “goed gedrag”.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Baljuw en Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, 1574 –1811 (1813), nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 74, dd. 14 December 1744. (Bladzijdennummering ontbreekt).

* “meerderjarig” werd iemand in die tijd voor de wet pas met 25 jaar. Voordat iemand vijfentwintig jaar was, was voor een huwelijk toestemming van de ouders nodig.

** Meerssen ligt Noordoostelijk van Maastricht, tussen Rothe, Bunde en Ulestraten in Limburg.

9.7. Zonder vrouw gaat het niet.

Op 30 Juni 1779 stond in Dordrecht terecht voor de Hoge Vierschaar van Zuid-Holland “Robert Sterk, 38 a 39 jaar oud, geboren te Middelburg, nu enige tijd in Puttershoek.” Hij was tuinman van beroep.

Hem werd *“een dubbel overspel”* ten laste gelegd.

Robert woonde in zijn jeugd in Middelburg en trouwde daar met Soeta van Doorn. Maar in 1769 was hij van Soeta “van tafel, bed, goederen en zamenleving gescheiden.”

Sedert 1771 leidde hij een zwervend bestaan, verbleef meestal in Amsterdam. Daar had hij kennis gekregen aan Hendrikje de Meij, vroedvrouw van beroep. Pas later hoorde hij dat ze al getrouwd was, en wel met ene Warnar Dapper, eveneens wonende te Amsterdam. Maar kennelijk was Warnar Dapper al enige tijd buiten beeld.

Robert en Hendrikje verhuisden samen eerst naar Bleiswijk, en later naar Puttershoek. Daar kon Hendrikje als vroedvrouw praktiseren. Robert leefde samen met Hendrikje, en hij nam voor het gemak de naam aan van Warnar Dapper. De huurcedulle in Puttershoek ondertekende hij ook met “Warnar Dapper”.

Er werd ontdekt dat hij niet Warnar Dapper was. Er werd vooral zwaar getild aan zijn “dubbele overspel.” Robert verklaarde dat hij

“... zonder vrouw niet zijn konde, en dat hy begreep dat het beter was het maar met één vrouw te houden dan bij verscheide te lopen, en dat hij nooit geweten nog kunnen bedenken heeft dat er in t gebruiken van dien naam van Warnar Dapper enig kwaat stak ...”

Wij zouden het met Robert eens zijn geweest, en hem waarschijnlijk samen met zijn vroedvrouw veel geluk hebben toegewenst. Maar daar dacht de hoge vierschaar toch anders over. Op 9 Juli 1779 werd Robert voor vijftig jaar verbannen uit Holland en Westvriesland. *

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Baljuw en Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, 1574 –1811 (1813), nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 76, dd. 30 Juni 1779. (Bladzijdennummering ontbreekt).

* Uit Noord- en Zuidholland.

9.8. Jaloers?

In 1722 procedeerde voor de Hoge Vierschaar van Zuid-Holland Jan Cornelisse Palsen, wonende in Giessenoudekerk. Hij had op 9 Februari 1722 Neeltje Quakernack geslagen en bedreigd.

Neeltje Quakernack was dienstmeisje bij Arnoldus van Os, en ze was zojuist in ondertrouw gegaan met Pieter Janse Vermeulen. Jan Palsen had dit gelezen of gehoord, werd kwaad, liep onuitgenodigd het huis van Arnoldus van Os binnen, en zei tegen Neeltje:

“Jouw duivelse hont, wat legje, en praat tegen Bartruijen ... gevende haar een slag in het aangesigt ... en vorders heeft gesegt: Jou blixems hoertje gaat uyt myn ogen of ik sal jouw onder myn voeten trappen ... Vrouwmens, haal jouw man ...”

Inmiddels waren bij het rumoer een aantal burens komen toelopen, en ze hielden Jan inmiddels vast zodat Neeltje kon weggelopen. Ze was gewond.

“In ontsteltenisse is (ze) van een stoell neergesegen, en wel een quartier uurs in onmagt heeft gelegen ... en daar van eenige dagen het bedde heeft gehouden ...”

Niet iedere jalouse of afgewezen minnaar reageert zo heftig. Jan had het kennelijk erg te pakken. Dat kon dus niet. Een en ander leidde tot een klacht voor de hoge vierschaar.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Baljuw en Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, 1574 –1811 (1813), nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 111, dd. 9 Maart 1722. Blz. 12 verso.

Een echtpaar, man en vrouw, in de cel. Wel in aparte cellen, dat spreekt voor zich.

10. Overspel en zo.

10.1. Overspel?

Boudewijn Clepanus, bakker op Puttershoek, probeerde in 1728, toen zijn eigen vrouw in het kraambed lag, een weduwe te versieren.

Het betrof Angenietje van der Vlies.

Boudewijn ging naar haar huis, en *“...deselve heeft (haar) om den hals gevat, en getragt te persuaderen om met haar te hebben vleeschelijke conversatie, dat ... Angenietje hetselve hebbende geweiigert, (en Boudewijn) tegens deselve hadde gesegt “sus, sus, ik sal u thien ducats geven, aldat daer van komt sal ik houden.”*

Maar Angenietje zei: *“Woud gij een weduwe met twee kinderen in ’t verdriet brengen, ik ben en sit genoeg in ’t verdriet.”* Er werd juist op dat moment buiten tegen het venster geklopt, zodat Angenietje werd gered door de bel.

Later die dag riep Boudewijn haar bij zich, toen ze tussen zeven en acht uur langs de bakkerij kwam. Hij vroeg haar in zijn schuur te komen. Daar probeerde hij het weer, *“... maar door de tegenstant van Angenietje niet hebbende konnen reusseren ...”* is het ook toen niet gebeurd.

Angenietje bleef kennelijk op Boudewijn diepe indruk maken. Want twaalf weken voor Kerst 1731 kwam Boudewijn ’s morgens vroeg het achterhuis van Angenietje in, en *“... hadde de selve aangevat, en tegens de gront gelegd, en aldaer met haar hadde gehadt vleeschelijke conversatie.”*

Hij heeft haar verkracht, zouden we nu zeggen.

Daar werd Angenietje zwanger van, en ze meldde dat aan Boudewijn twee weken voor Pasen 1732. Maar nu tapte Boudewijn uit een ander vaatje. Hij zei: *“Gij moet nu in de kraem, ik sal u vijff en twintig gulden geven om uw kraam uijt te roeijen, maer dan moet gij een briefje van uw hant geven en noemen een ander tot vader ...”*

Welnu, dat weigerde Angenietje.

Het vonnis, uitgesproken op 3 Oktober 1732, was dat *“Hij heeft zijn trouw te buyten gegaan, en sich schuldich gemaect aan de grauvelycke sonde van overspel ....”*

Hij wordt *“... eerloos en meynedig”* verklaard, en *“is vervallen van sijn officie.”*

Boudewijn zou met roeden worden geseseld, en voor twintig jaar verbannen. Ook werd er een boete geëist van vierhonderd gulden (als genoegdoening voor Angenietje?). Boudewijn was een bemiddeld man, hij heeft dan ook een advocaat, meester Caesteker. Over een en ander werd verder geprocedeerd.

Het doet ons vreemd aan dat over de verkrachting verder niet werd gesproken, maar dat alleen het overspel werd benoemd. Kennelijk was men in die tijd heel wat agressie in seksuele relaties gewend?

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Baljuw en Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, 1574 –1811 (1813), nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 72, dd. 29 Sept 1732, fol 38, 38v, en 39, en dd. 3 Oktober 1732. (Bladzijdennummering ontbreekt).

10.2. Overspel als misdaad

Op 3 December 1792 stond in Dordrecht terecht voor de Hoge Vierschaar van Zuid-Holland Pietertje den Boer, 21 jaar oud, geboren en wonende onder Hendrik Ido Ambacht. Ze was ongehuwd en werkte in de zoutkeet.

Haar werd overspel ten laste gelegd.

Op 24 Oktober 1792 beviel ze van een tweeling. Beide kinderen overleden korte tijd na de geboorte. Tijdens de bevalling vertelde ze de vroedvrouw dat Aart Staak de vader was. Ook Aart Staak woonde onder H I Ambacht. Maar deze ontkende de vader te zijn. Hij was een getrouwd man.

Pietertje vertelde het volgende. Op een avond kwam ze Aart Staak tegen terwijl ze een boodschap deed. Aart, *“die haar verzogt heeft, eens met hem mede te gaan, dat zy met denzelve tot aan een zekere schuur gekomen zynde, ... heeft gezegt dat hy haar ... eens moest naijen. Dat zy zulks niet willende toelaten, Aart Staak haar al verder heeft gezegt dat zy ’t maar doen moest ..., dat zy ... er eindelijk toe gekomen is ...”*

De overweging van de Baljuw was interessant.

Volgens “het eeuwig Edict van 1 april 1580” was hier sprake van overspel, want Pietertje wist dat Aart Staak een getrouwd man was. Dat ze dus *“... zig aan overspel ... heeft schuldig gemaakt. Een misdaat welke in een lant van goede Politie en Justitie ten strengsten behoort te werden gestraft ...”*

Op 10 December 1792 volgde het vonnis *“... omme gedurende den tijd van zes eerstkomende dagen inde gevangnisse op den Raathuijze der Stat Dordrecht met water en broot te werden gespyzigt.”*

Er spoelde in de moderne zeventiger jaren een echtscheidingsgolf over Nederland. Veertig procent van de volwassen bevolking heeft sindsdien in het kielzog van echtscheidingen en buitenechtelijke relaties een tweede of derde relatie. Hoe kijken wij vanuit dit perspectief aan tegen “de misdaad van overspel, welke in een lant van goede Politie en Justitie ten strengsten behoort te werden gestraft” ?

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Baljuw en Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, 1574 –1811 (1813), nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 79, dd. 3 en 10 December 1792. Blz. 135 en verso, 136.

10.3. Verliefd

Op 7 Augustus 1767 stonden in Dordrecht voor de Hoge Vierschaar van Zuid-Holland terecht Jan van Dijk, 50 jaar oud, en Cornelia van Hal, 28 jaar oud, beiden geboren en wonende in Oost IJsselmonde.

Het gebeurde in Oost IJsselmonde. Jan van Dijk was sinds twaalf jaar netjes getrouwd, en het echtpaar had één kind. De naam van zijn vrouw werd niet vermeld in de akte.

Vier jaar tevoren, dus in 1763, kwam Cornelia van Hal in het gezin als dienstbode. Jan werd verliefd op de dienstbode, en, dat kon niet uitblijven, in 1764 kwam het product van hun relatie ter wereld. Het kindje werd uitbesteed bij iemand in Rotterdam, waar het na drie maanden overleed. Recent, op 16 Mei 1767, beviel

Cornelia weer van een kindje. Dat was kennelijk de druppel die de emmer deed overlopen. De zaak werd aanhangig gemaakt bij de hoge vierschaar. De hoge vierschaar veroordeelde hen beiden voor overspel. Jan betaalde achthonderd gulden boete (destijds een enorm bedrag, daar kocht je een huis voor), en hij werd voor vijftig jaar verbannen uit het gebied van de hoge vierschaar. Cornelia moest twee weken doorbrengen in een cel op het raadhuis in Dordrecht, op water en brood.

Voor een verliefdheid moest je destijds wat over hebben.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Baljuw en Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, 1574 –1811 (1813), nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 75, dd. 7 Augustus 1767. (Bladzijdennummering ontbreekt).

10.4. Misbruik pupil

Op 31 Oktober 1763 stond in Dordrecht terecht voor de Hoge Vierschaar van Zuid-Holland Leendert Cornelisse Rollois, wonende in Berkenwoude *, gehuwd met Marringje Huybertse de Jong. De leeftijd van Leendert staat er niet bij vermeld. Hij had een seksuele relatie met een minderjarig pleegkind dat op haar twaalfde jaar bij hen in de kost was gedaan. Het pleegkind, Annigje Leendertse Christiaanse, was zeven jaar eerder bij hen uitbesteed door de diaconie van Lekkerkerk.

Annigje, in 1763 inmiddels 18 of 19 jaar oud, was als gevolg van de relatie met Leendert in Augustus 1762 bevallen van een gezonde zoon.

“Leendert heeft sig niet ontsien omme gedurende de tyd met deselve eenige rysen vleeselyk te converseren ... Van welk kint hy overtuygt is de vader te zyn. ... En vermits den gedaegde daardoor sig schuldig heeft gemaakt aan de misdaat van overspel, hetwelk agtervolgens de wette van den landen behoort te werden gestraft ....”

Hem werd een boete opgelegd van vierhonderd gulden. Maar ja, Leendert was een arm man, dus betalen van die boete zat er niet in. Daarop werd besloten dat als alternatieve straf zou worden opgelegd *“in plaatse van de betaling .... (in een cel) op den raadhuize deser stad Dordrecht gedurende den tijd van veertien daagen met water en brood gespijzigt te werden ...”*

Het was voor het eerst dat ik las over een paar weken celstraf als alternatief voor het betalen van een boete.

Hoe het verder is gegaan met het gezin van Leendert en Marringje, samen met hun pupil Annigje plus haar welgeschapen zoon vermeldt het boek niet.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Baljuw en Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, 1574 –1811 (1813), nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 75, dd. 31 Oktober 1763. (Bladzijdennummering ontbreekt).

* Berkenwoude is een buurtschap in de Krimpenerwaard bij Ouwkerk aan de IJssel.

10.5. Een overijverige dominee.

Het gebeurde op dinsdagmiddag 8 December 1744, ten huize van kleermaker Wessel Disseling in Oost IJsselmonde.

Neeltie van Mulm, vrouw van de kleermaker, had tevoren bij haar man geklaagd dat dominee Lambertus Evenhuijs zijn handen niet thuis kon houden, dat dominee .... *“iterative aentastingen tot het plegen van oneerlykheyt aan haer hadde gedaen.”*

De kleermaker probeerde samen met een paar getuigen dominee op heterdaad te betrappen, en dat lukte.

Op 8 December 1744 zat hij op wacht op zolder, samen met zijn knechten Harmen de Vos en Dirck Tuijnts.

Dominee kwam door de achterdeur het huis in. Hij ontmoette Neeltje beneden.

Dominee deed de deur tussen voorhuis en achterhuis dicht, hij wilde duidelijk geen pottenkijkers, en hij nam haar mee de trap op naar de slaapkamer, de bedstede in.

Daarop kwam de kleermaker met zijn knechts van zolder naar beneden, de slaapkamer binnen, en de kleermaker schoof de gordijnen open met: *“Jou schelm, nu hebbe ik u.”* Neeltie was samen met dominee in de bedstede. Neeltie lag achterover, en dominee was *“..... met bijde handen besig voor aen zyn broeck.”*

Dominee probeerde zich uit de situatie te redden met *“Swijgt stil, ik sal u gelt geven.”*

Hij bood twintig gulden per jaar, wilde tot een vergelijk komen. De volgende dag nodigde hij de kleermaker met de twee getuigen zelfs uit, en onder het genot van geserveerde koekjes en wijn bood hij hen al vierhonderd gulden, mits de kleermaker en de getuigen er het zwijgen toe zouden doen. Maar de kleermaker diende een klacht in. Op 26 Juli 1745 kwam de zaak voor.

Voor de hoge vierschaar vertelde ook dominee op 26 Juli 1745 zijn versie van het gebeurde. Neeltie zou hem in huis hebben gevraagd om mee naar boven te gaan, waar ze hem naar de bedstede bracht. Dominee werd door haar bij de arm gevat, en viel in de bedstede, waar zij *“... gesegt soude hebben: “domine kom by mij.”*

Kortom, volgens de dominee wou ze wel. Om dit misverstand uit te praten zou hij de kleermaker met getuigen hebben uitgenodigd. *“... te dien teyde .... in allen schyn van vriendschap de pypen en wijn binnengebragt en geschoncken, en met de personen gedroncken heeft....”*

De hoge vierschaar trapte hier niet in. Zij formuleerde op 26 Juli 1745 als voorlopige aanklacht dat dominee *“...sig hadde schuldig gemaect, tenminste aan het tenteren van het plegen van overspel met een anders huysvrouw.”*

Er werd gedurende bijna vijf jaar op in totaal zesendertig dagen geprocedeerd, waarbij dominee Lambertus Evenhuijs op achttien van de zesendertig dagen persoonlijk op de zittingen in Dordrecht aanwezig moest zijn. Er werden naast kleermaker Wessel Disseling en zijn vrouw en knechts nog negentien andere getuigen gehoord.

Dominee werd op 11 Mei 1750 schuldig bevonden, en veroordeeld tot duizend gulden boete (destijds een bedrag waarvan een riant huis kon worden gekocht) ten bate van de diaconie armen van Oost IJsselmonde, plus betaling van de kosten van het proces. En ook dit bedrag zal niet gering zijn geweest. De te ruime taakopvatting van zijn pastorale plichten heeft hem een fortuin gekost.

Dit proces moet indertijd de gemoederen hevig in beroering hebben gebracht. Het vormde voer voor buurtroddel in de pruikentijd: Kijk, dominee rijdt van huis. Waar moet hij al zo vroeg naar toe? O, hij zal wel weer naar het raadhuis van Dordrecht moeten. O, weet je dat nog niet? Ik vertel het je, het is een pikant verhaal ....

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Baljuw en Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, 1574 –1811 (1813), nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 74, dd. 26 Juli 1745 (begin proces met formulering van de klacht), en (vonnis) op 11 Mei 1750. Vervolgzittingen van de hoge vierschaar: 8 Oktober 1745, 28 Maart, 16 Mei, 20 Juni, 11 en 25 Juli, 5 September, 3 Oktober, 5 en 19 December 1746, 21 Februari, 13 Maart, 29 Mei, 12 Juni, 3 en 17 Juli, 4 en 25 September 1747, 8 en 15 Juli 1748, 7 Juli, 22 September, 6 Oktober, 14, 17, 18, 19, 20, 22, 25, 27, 28 en 29 November, 15 December 1749, 23 Maart en 11 Mei 1750. Tijdens alle zittingen van de jaren 1749 en 1750 was dominee in persoon aanwezig.

10.6. Afzien.

Op 27 Januari 1786 stond in Dordrecht voor de Hoge Vierschaar van Zuid-Holland terecht Elsje Holst, 26 jaar oud, geboren en wonende in Zwijndrecht onder H I Ambacht, "... voor de kost werkende in de (zout)keet, en haring en bokking verkopende."

Elsje was, zeventien jaar oud, in 1776 in Zwijndrecht getrouwd met Pieter Verkerk, en reeds in 1779 van hem "... voor dezen Hove wettig gescheiden van Tafel, bed, bywoning en goederen." Omdat, naar zij verklaarde, "... dat zy tegens haar zin, met haren man getrouwt geweest zynde, en ongenoegen met dezelve gehat hebbende, daardoor op een slegten weg zoude zyn geraakt."

Pieter Verkerk was een varensgezel die in 1778 voor lange tijd met een schip uit Dordrecht wegvoer. Al in die tijd kreeg ze een relatie met een andere inwoner van Zwijndrecht, Huibert Blok, een getrouwde man, en die vóór de rechtszaak in 1786 inmiddels al was overleden. De relatie met Huibert was ongeveer vier jaar voor zijn dood al uitgeraakt. Elsje kreeg twee kinderen van Huibert, een kind dat vier jaar oud was gestorven, en een kind dat twee jaar oud stierf. Beide kinderen waren in Zwijndrecht begraven. Omstreeks 1783 kreeg Elsje kennis aan Steven de Ruyter, wonende onder H I Ambacht. Van Steven kreeg ze twee kinderen. Eén werd in 1784 geboren, en was vier weken oud overleden. Het andere kind van Steven kreeg ze kort tevoren, op 9 Januari 1786, "... twelk nog leeft en nog niet gedoopt is ..."

Elsje vond dat het met haar relaties nogal meeviel, ze zegt "... dat zy nimmer met imant anders als (met) ... Huibert Blok en Steven de Ruyter overspel heeft bedreven."

Op 10 Februari 1786 werd Elsje wegens overspel voor tien jaar verbannen uit het gebied van de hoge vierschaar.

Maar op 5 Februari van het daarop volgende jaar, 1787, stond zij toch weer voor de hoge vierschaar. Nadat ze een poos, verbannen, in logementen in Amsterdam en Middelburg had gewoond, kwam ze toch weer terug naar Zwijndrecht. Dat mocht natuurlijk niet. Maar Elsje "... versoect medelyden."

Op 19 Februari 1787 was haar vonnis veertien dagen celstraf in het stadhuis van Dordrecht, op water en brood, en daarna elf jaar verbanning. Dit was een voor die tijd mild vonnis.

De eis was zes jaar tuchthuis geweest, dus de hoge vierschaar had, getuige het feit dat de schepenen de eis van de baljuw niet volgden, duidelijk medelijden met haar.

Het leven van onze voorouders ging niet over rozen. Ook deze geschiedenis getuigt daarvan. Er stond geen sociale dienst en hulpverlening klaar voor gescheiden

vrouwen. Nu was Elsje niet kinderachtig, ze verdiende zelf haar brood. Maar met 26 jaar had ze al drie relaties gehad, waarvan er één met een man met waarschijnlijk losse handjes, en één met een inmiddels overleden man. Van haar vier kinderen waren er op het moment van verhoor al drie overleden. Dan werd ze ook nog eens voor tien jaar verbannen. Ze was dus ook haar baan kwijt. En hoe moest ze, in den vreemde, voor haar enig overgebleven kind zorgen? Dat noemen we “afzien”.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Baljuw en Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, 1574 –1811 (1813), nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 78, dd. 27 Januari en 10 Februari 1786, en 5 en 19 Februari 1787. (Bladzijdennummering ontbreekt).

10.7. Een simpele ziel.

Op 9 Oktober 1750 stond in Dordrecht voor de Hoge Vierschaar van Zuid Holland terecht Jannigje Kool, huisvrouw van Jacobus Nijg, geboren en wonende onder Alblas, “oud zo zij zegt acht en twintig of negen en twintig jaaren.”

Ze werd beschuldigd van “hoerery” omdat ze sinds een jaar een relatie had met Cornelis Vinkhuijsen, “toen ongehuwd”, die bij haar logeerde. Ze werd zwanger van hem, en beviel in 1750.

Zeven jaar eerder was zij met Jacobus Nijg in Sluis in Vlaanderen getrouwd, voordat Jacobus met een schip van de VOC naar Indië zou varen. Haar man was echter nog steeds niet teruggekomen. Er was ook geen officieel bericht van hem ontvangen. Jannigje geloofde dat haar man onderweg of in Indië was overleden omdat dit haar was verteld door twee andere schepelingen van de VOC. Maar de VOC kon haar vermoeden niet bevestigen.

“... doch dat zij ... egter sulcx op de boeken van de Oostindische compagnie niet gesien had, ofte eenige andere tijding van het overlijden ... ontfangen had, dan alleenlijk dat omtrent een jaer geleden zeker persoon wonagtig te Delft, en genaemt Gerrit, die uijt Oostindien was gekomen, aen haer ... soude hebben gesejt dat ... haren man doodt was. Als mede dat seker ander Oostindien vaerder wiens naem sij ... segt niet te kennen, dog die met haer ... man soude sijn uytgevaren op hetselfde schip, aen haer ... soude hebben gesejt dat hy niet anders dogt alsdat haer .... man doodt was, omdat hy hem soo siekelyk en geheel uijtgemergelt (achter)gelaten had ...”

Voor de simpele Jannigje was dit voldoende, ze voelde zich weduwe. En zij begon een relatie met haar kostganger.

Jannigje had daarna met de hulp van de schout van Alblas een brief aan “de Oostindische Camer te Delft” geschreven met het verzoek om een maendbrief (een uitkering? voorschot?) te krijgen. Maar omdat de VOC niet wist of haar man dood was of nog leefde, kon haar nog geen uitkering worden toegekend.

Kortom, uit bittere armoede stal zij groente en bonen uit de moestuinen van burens. In de nacht van 17 Augustus 1750 werd ze samen met Merrigje Pieters Jonker betrapt bij het bonen plukken in de tuin van Tijs Ariensz de Jong onder Alblas. Met bovendien een voorschot vol met dertig appels, geraapt van het erf van Lena Klootwijk.

Aan verzachtende omstandigheden geloofde men destijds nog niet. Ook werd geen rekening gehouden met het feit dat Jannigje een simpele ziel was. Op 9 Oktober 1750 volgde meteen het vonnis. Ze werd voor twaalf jaar verbannen uit Zuid Holland.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Baljuw en Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, 1574 –1811 (1813), nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 74, dd. 9 Oktober 1750. (Bladzijdennummering ontbreekt).

10.8. Nóg een simpele ziel

Op 20 Augustus 1753 stond in Dordrecht voor de Hoge Vierschaar van Zuid Holland terecht Anthonetta van Oorschoot, geboren in Bezouwen, 38 of 39 jaar oud. Teunis de Ruijter, wonende in Waspik in de Langstraat, had een ernstig zieke vrouw die inmiddels vóór April 1753 was overleden. Anthonetta was werkzaam, mogelijk als huishoudelijke hulp, in dit gezin. Teunis en Anthonetta kregen tijdens de ziekte van de vrouw van Teunis een relatie, en op 1 April 1753 werd daaruit een kindje geboren. Op 20 Augustus bleek zij al weer zwanger van Teunis te zijn. De Hoge Vierschaar constateerde dat Teunis en Anthonetta gedurende tien maanden *“in hoerery geleefd”* hadden.

Anthonetta had al vier kinderen van verschillende vaders. Ze wist niet precies de namen van de vaders, en ook de leeftijden van de kinderen had zij niet onthouden. Het oudste kind was van ene Emmer Janszoon, wonende in Sprang Capelle. Het tweede kind was van Jacob van Malsum, wonende in Waspik. Het derde kind had als vader ene Gerrit, *“... doch wiens toenaem of waer vandaan denselven is, zy ... segt niet te weten.”*

Het vierde kind was verwekt *“by eenen schipper genaamt Jan, doch wiens toenaem sy ... segt aan haer onbekent te zijn.”*

Goed. Het leven was voor de simpele Anthonetta nooit aardig geweest, mag worden vermoed. Op 25 Juli 1753 stal ze in de hof van Matthijs de Smit tot Waspik *“eenige wortelen ... omdat zij ... groten honger (had), ende in geen twee dagen gegeten had.”*

De hoge vierschaar vond dit een slecht excuus. Oneerlijke mensen hebben immers altijd wel een smoesje klaar: *“... twelke het nooit aan prentzen van honger ofte iets anders kan ontbreken om diergelyke hunne dieveryen ... te verschonen.”*

Anthonetta werd op 20 Augustus 1753 voor vijftig jaar verbannen uit Zuid Holland. Hoe het haar met haar vijf en een half kind verder vergaan is, vertelt het verslag niet. Waarschijnlijk werd zij opgenomen in een rondzwerfende groep bedelaars, en zo nu en dan weer ergens opgepakt voor landloperij, gezeseld, en opnieuw verbannen.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Baljuw en Hoge-Vierschaar van Zuid Holland, 1574 –1811 (1813), nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 75, dd. 20 Augustus 1753. (Bladzijdennummering ontbreekt).

10.9. “Sodomie”.

Het betrof Huig Klein en Jacob Goethart, wonende onder Krimpen aan de IJssel. Ze werden in 1774 verdacht van “sodomie”, dus het praktiseren van homoseksueel gedrag. De Hoge Vierschaar van Zuid-Holland riep hen via een gerechtsbode viermaal op om zich te melden, en wel mondeling op 20 Juni 1774, en driemaal schriftelijk, op 18 Juli, 12 September en 31 Oktober 1774. Maar tevergeefs, zij verschenen niet voor de hoge vierschaar, de mannen bleken met de noorderzon vertrokken te zijn.

Er werd vermeld dat zij *“... clandestinelijk, zonder en tegen alle apparenten redenen, ... verlaten hebben hunne professien, diensten, kostwinnings, huishoudingen en woningen onder den ambagte van Krimpen aan den IJssel, en zig daardoor moettwillens ten uittersten hebben verdagt gemaakt ... na dit clandestin vertrek wereldkundig en het voorwerp van dagelijkse discoursen is geworden ...”* Dus de hoge vierschaar merkte op dat ze juist daardoor het onderwerp van roddel waren geworden.

Op 20 Maart 1775 werd er een verslag van het gebeurde volgens getuigen gemaakt. *“Vermits hy (Jacob Goethart) zig zedert de maant Maart 1774, omtrent welke tyd ... de misdaad van sodomie ... is rugtbaar geworden; en ... (hij) zonder redenen heeft geabsenteert* (hij is niet naar de zitting van de hoge vierschaar gekomen). *En mitsdien by drie onderscheidene edictalen citatien gedagvaard zynde geworden, om reden te geven van zijne zoo suspecte absentie, int geheel niet, ’t zij zelve of by procureur is gecompareert* (hij kwam zelf niet, en stuurde ook geen procureur, zaakgelastigde).

Op poene van zwaarder straffe zo hy bestaan mochte , tegens bovengemelde placcaat en vorenstaande ontzegging weder in deze provincie te komen ...”

Ze werden beiden bij verstek levenslang verbannen.

Het vonnis werd beschreven op 20 Maart 1775, “en gepronuncieert den 22 meij 1775”.

Wij leven in een eeuw van tolerantie en seksuele vrijheid. Bovenstaande akte doet beseffen dat nog niet zo lang geleden “sodomie” een halsmisdaad was. De hoge vierschaar refereerde aan “het placcaat van 21 Juli 1730, en opgevolgde resolutie van 27 Juli 1764”. Ik kom in de verslagen van de Hoge Vierschaar van Zuid Holland tussen 1720 en 1791 maar zes gevallen van “sodomie” tegen. Dus er is reden om te veronderstellen dat er meestal een oogje werd dichtgedaan. Maar het betekent ook dat homoseksuelen niet met hun geaardheid te koop liepen. Medio 1650 zijn er in Amsterdam nog enige homoseksuelen geworgd omdat de koning van Zweden dreigde de handelsbetrekkingen met Amsterdam, waar homoseksualiteit werd getolereerd, op te schorten.* Rond 1730 begon er n.a.v. “het placcaat van 21 juli 1730” in heel Nederland een heksenjacht op homoseksuelen, met tientallen executies als gevolg **. De schrik zal er sindsdien in het hele land wel goed ingezeten hebben. Want bij alle zes in het archief van de hoge vierschaar van Zuid-Holland vermelde gevallen werd gevonnist bij verstek. De slachtoffers wisten wat hen te wachten stond, en waren gevluucht.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Baljuw en Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, 1574 –1811 (1813), nummer toegang 3.03.08.224,

inventarisnummer 76, dd. 20 Juni , 18 Juli, 12 September, en 31 Oktober 1774, en 20 Februari, 20 Maart en 22 Mei 1775. (Bladzijdennummering ontbreekt).

* Geert Mak beschrijft dit in "De engel van Amsterdam".

** Paul Brood, en anderen. Het vaderlandse geschiedenisboek. Uitgave van het Nationaal archief, en Waanders Uitgevers Zwolle, vijfde druk, 2009. p.164.

10.10. Lesbisch? En wat dan nog?

De Hoge Vierschaar van Zuid-Holland vaardigde op 23 Augustus 1799 een bevel tot aanhouding uit tegen Antonetta Elders en Grietje Zwaan, *"twee ... vrouwspersoonen; ter zake van de onnatuurlyke vuyligheden door hun, en met elkaar gepleegt."*

Het betrof *"Antonetta Elders, door de wandeling genaamt Antonet, zig laast onthouden hebbende onder Dubbeldam, dan voor enigen tijd bij Adriaan van der Ree te Zwijndrecht te huis gelegen hebbende ... en van Grietie Zwaan, huisvrouw van Job Holst, wonende te Zwyndrecht."*

Het is voor het eerst dat ik een lesbische relatie in het archief van de hoge vierschaar vond omschreven. Kennelijk waren de twee vrouwen samen met de noorderzon vertrokken. En begrijpelijk, want "sodomie" werd na 1730 nog met executie bestraft *, en het valt te veronderstellen dat dit risico evenzo voor een lesbische relatie gold. Het doet ons bizar aan dat een lesbische relatie destijds zoveel stof deed opwaaien. Het is wederom een verademing in onze moderne tijd te mogen leven.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Baljuw en Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, 1574 –1811 (1813), nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 83, dd. 23 Augustus 1799. (Bladzijdennummering ontbreekt).

* Paul Brood, en anderen. Het vaderlandse geschiedenisboek. Uitgave van het Nationaal archief, en Waanders Uitgevers Zwolle, vijfde druk, 2009. p.164.

Rond 1730 begon er n.a.v. "het placcaat van 21 juli 1730" in heel Nederland een heksenjacht op homoseksuelen, met tientallen executies als gevolg. De schrik zal er sindsdien in het hele land wel goed ingezet hebben. Want bij alle zes in het archief van de hoge vierschaar van Zuid-Holland tussen 1720 en 1791 vermelde gevallen van homoseksualiteit werd gevonnist bij verstek. De slachtoffers wisten wat hen te wachten stond, en waren gevluht.

Wat mensen in vroeger tijd al niet voor liefde over hadden.

11. Huiselijk geweld en seksuele intimidatie

11.1. In haar hemd op straat

Lyevijin die sagher was verliefd. Hij stond op 6 Juli 1452 voor het Gerecht van Dordrecht omdat hij, waarschijnlijk bezopen, onuitgenodigd het huis waar zijn geliefde verbleef binnendrong door de deur in te rammen. Waarna hij de vrouw een oneerbaar voorstel deed. Zij was daar bezig met oppassen bij een stervende vrouw. Ze schrok er dermate van dat ze in haar hemd de straat op vluchtte.

“Omdat hy bij nacht een vrouwtgen haer doer op gestoten heeft, ende overhaelde se met veel onstandelike* worde, ende jaghede deze in haer hemdt uut hare huuse ...”

Het zou tegenwoordig huisvredebreuk met aanranding heten.

Lyevijin (Lieven) moest 22 stenen geven als boete. Boetes bestonden vaak uit een aantal stenen, waarschijnlijk bestemd voor verbetering van de stadsmuur.

Bron.

Diep Erfgoedcentrum Dordrecht. (Voorheen Gemeentearchief Dordrecht). Oud Rechterlijk Archief Dordrecht. Gerecht van Dordrecht 1450 – 1811, nummer toegang 9, inventarisnummer 166, dd. 6 Juli 1452, blz. 3.

* Onstandelik = brutaal, grof

11.2. “Een seer insolvent mensch.”

Op 1 Maart 1723 stond voor de Hoge Vierschaar van Zuid-Holland in Dordrecht terecht Evert Rheeda, wonende in Ouwerkerk op den IJssel. Hij mishandelde stelselmatig zijn vrouw. Maar het was een bemiddeld man, dus hij mocht procederen. De baljuw begint met te stellen *“... dat den gedaegde is een seer insolvent mensch en overgegevene booswicht ...”* Veroordelingen hadden tevoren niet geleid tot gedragsverbetering, maar *“... tot meerder, en nog erger insolentie en geweldenarije uijt te spatten, daar in bestaende dat den gedaegde nog soo onlanx getrouwt sijnde, genoegsaem van den beginne van sijn huwelijck heeft konnen gelusten sijne huijsvrouw op een seer ongehoorde wijze te mishandelen, te slaan, te drijven den hals aff te snijden, ’t hart af te steeken en met het hair voor den schout sijn deur te slepen ...”*

Op een dag in Oktober 1722 vluchtte zijn vrouw voor hem, en ze overnachtte in het huis van Pietertje Pieters op Ouwerkerk. Waar Evert de volgende dag uit woede “de middendeur aan stukken gebroken” had.

“Op zondag 13 December 1722, des namiddags onder de predicatie, ... zyn vrouw publijckelijck op den dijk bij ofte voor de kerk van Ouwerkerk weder ... hadde mishandelt ende geslagen, en vervolgens daar door sodanig een rumoer en ravot op ’s heeren strate hadde gemaakt ... dat den predikant van Ouwerkerk genootsaakt was geworden met spreken op te houden, om te verneemen na d’oorzaak waardoor de godsdienst op die wijze wierde gestoort ...”

Mensen uit de kerk en uit de buurt waren niet in staat Evert tegen te houden. Toen de predikant later met hem probeerde te praten kapte Evert dat af met: *“bemoeye maer met je preekstoel.”*

Nadat hij zijn vrouw op een dag in Januari 1723 met haar halsketting had proberen te wurgen terwijl zij samen als gasten op een bruiloft aanwezig waren, vluchtte zijn vrouw het huis van Damis Tijssen Belois binnen. 's Nachts gooide Evert daar de ruiten in.

Evert mocht procederen, en tot een vonnis van een lijfstraf of tuchthuis is het kennelijk ook die keer niet gekomen.

Tegenwoordig plakken we er een psychiatrisch etiket op, zoiets als “een borderline personality.” Maar de onmacht waarmee de burgers van Ouwkerk aan den IJssel dit destijds moesten aanzien moet ons eveneens bekend voorkomen. Er bestaan nog steeds geen brave-knullia tabletten.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Baljuw en Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, 1574 –1811 (1813), nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 111, dd. 1 Maart 1723. Blz. 80 verso en 81.

11.3. Huiselijk geweld in de pruikentijd.

De aangeklaagde, Jacobus van Osch, meestersmid van Alblasserdam, was in 1742 *“in de veertig jaar oud”*. Hij was geboren in Leerdam.

Hij mishandelde bij een echtelijke ruzie op een nacht in 1740 weer eens zijn vrouw Annegie. Ze schreeuwde luid. De buurt werd er wakker van, men vreesde dat hij haar zwaar lichamelijk letsel zou toebrengen. Daarom besloot de schout van Alblasserdam, Leendert Peijl, zich met de ruzie te bemoeien. Hij vroeg binnen gelaten te worden. Maar de smid wilde niet opendoen. Daarop besloot de schout om de deur te laten forceren.

De vrouw van de smid, Annegie, vluchtte daarop weg. *“... uijt syn gevangs handen was verlost, de vlugt uijt haer hujs hadde genomen, ende een geheelen nagt en dach buyten was gebleven, gelijk op andere teijden verscheyde nagten mede was gebeurt.”*

Er wordt in het proces van de Hoge Vierschaar vermeld dat de smid vaak alleen langs de straat *“... liep te vloeken en te drijven, en ... (tegen muren) schrappen met een bloot mes.”* Hij intimideerde anderen, zijn medemensen voelden zich bij hem niet veilig.

Na dit incident hield de smid een grief tegen de schout.

“... Dat (de smid) sedert dit voorval op den (schout) misnoegt en boos was geweest, ende vervolgens dat hy op maandag synde geweest den 19 den november deses jaers 1742 sig niet ontsien hadde van op de publieke straat ...” (de schout te bedreigen met een mes).

Niet het mishandelen van zijn vrouw was een delict, maar wel het op straat bedreigen van de schout. Kennelijk was men binnen echtelijke relaties aan enig geweld gewend.

Het vonnis, uitgesproken op 26 November 1742, was dat de smid een boete moest betalen *“van zestig pont tegen veertig groten het pont.”* Dat was een groot bedrag in die tijd.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Baljuw en Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, 1574 –1811 (1813), nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 73, dd. 26 November 1742. (Bladzijdennummering ontbreekt).

11.4. Hij voelde zich afgewezen.

Op 25 Maart 1748 stond in Dordrecht terecht voor de Hoge Vierschaar van Zuid Holland, Pleun Hoogvliet, 26 a 27 jaar oud, geboren en wonende op Puttershoek. Hij was dief en inbreker. Zijn eerste inbraak pleegde hij in 1738 bij mensen van wie hij wist dat ze naar de kerk waren. Hij bleek ook een kort lontje te hebben. In 1746 molesteerde hij een diender (politieagent), perste zelfs de schout geld af, en verwondde zijn oom. Maar op twee zaken werd tijdens de zitting meer uitgebreid ingegaan.

In 1744 of 1745 was hij op een zondagmiddag in de herberg van Arij Knecht op Putterhoek. Daar trof hij *“... een sekere vrouws persoon, zijnde een liedjeszangster, denwelcke aldaer bier gedronken en een pijp tabak gerookt hadde. Dat deselve vrouwspersoon , soo door haar vuijle praat, als door haar gedurig knicken en wenken te kennen gegeven hebbende dat zij een hoer was, hy ... daardoor in zijn gedagten hadde gekregen om haar te volgen, ende daaromme op haar zeggen, dat zij na S´gravendeel moest gaan, tegens haar hadde gezegt: “Dan gaan wy saamen, ik moet ook naar S´gravendeel toe.” Ende zulks met oogmerk om met haar vleeschelyke ommegang te hebben.”*

Pleun vertelde dat ze buiten de kroeg overeenkwamen om een wip te maken, en hij zou haar er toen al voor betaald hebben.

“Vervolgens gekomen zynde by het weegje naar het molentje van het Hoeksche Nieuwlandt , hy haar hadde gesegt dat hy haar een nader padt zoude brengen (dat hij een kortere weg naar ´s Gravendeel wist). Dat zij daar op dit weegje in gegaan zijnde. Dog dat de selve vrouwspersoon ..... het bedongen en reets ontfange hoereloon aan hem ... wederom gegeven, ende zulks (de overeengekomen wip) geweigert hadde. Dat hy haar alsdoen evenwel aangevat, en op den grondt gegoyt hadde .... Ende dat (zij) zig daarop zoo veel als zij konde verweerende, zylieden te samen aan ´t worstelen waren geraakt, (dermate, dat zij daardoor) in de vliet was geraakt en ... zy aan de andere kant van de Vliet opgekomen, en vervolgens het kaatje langs voorby den molen heen naar Puttershoek ... gevlugt was, latende aan de overzijde van de Vliet ... haar mandtje met liedeboekjes staan.”

Het was in deze geschiedenis zeer onwaarschijnlijk dat dit een vrouw was die “wel wou”. Pleun werd dus beschreven als een onbetrouwbare bruid.

Zijn ouders waren ook bang van hem. Hij had in het ouderlijk huis al vaak wat kapotgeslagen, en *“zyn ouders meermalen gedreigt te slaan.... Slaande veel goed aan stucken, zoodanig dat ... zyn moeder voor (zijn) vloeken en tieren bang zynde, uyt haar huys was gevlugt, maar (dat hij) ook zyn vader eens met een stoel gegoijt, en wel meer tot vegtens toe rusie met denselven gehadt (had), seggende ´t zelve door den dronck (het kwam van de drank), en “omdat zyne ouders meer van zyn broeder als van hem hielden.”*

Op 24 Mei 1748 werd hij gevonnist. Hij werd gezeseld, gebrandmerkt, en voor zeventig jaar opgesloten in een tuchthuis (een gevangenis met dwangarbeid).

Pleun was niet geliefd, dat is zeker.

Kennelijk had hij zelfs de schout van Putterhoek, evenals zijn familie, jarenlang geïntimideerd. Totdat zijn familie een officiële klacht indiende, en Pleun als gevangene in Dordrecht tijdens de verhoren het een en ander aan molest en inbraken bekende.

Hij ging de fout in als hij zich affectief afgewezen voelde. Daarop werd door de hoge vierschaar in het verslag uitvoerig ingegaan. Kennelijk hebben baljuw en schepenen van de hoge vierschaar dit verband intuïtief beseft, een knap staaltje in een tijd waarin psychologie als wetenschap nog moest worden uitgevonden.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Baljuw en Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, 1574 –1811 (1813), nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer boek 74, dd. 25 Maart (verslag) en 24 Mei 1748 (vonnis).

11.5. Bikkelhard

Op 9 Juli 1759 stond in Dordrecht voor de Hoge Vierschaar van Zuid-Holland terecht Pieter Ariensz van Gilde, geboren onder Mijnsheerenland, en wonende onder Heinenoord, “oud zo hij zegt over de 77 jaren”. Uit het verhaal valt op te maken dat hij boer of boerenknecht was.

Op dinsdagavond 19 Juni kwam zijn vrouw terug van het melken. Ze was ziek. Ze werd door twee buurvrouwen ondersteund. Pieter schopte haar en stootte haar met zijn knie “... met bijvoeging: *ik sal uw wel doen loopen.*” In huis gekomen wilde zijn vrouw naar bed gaan, ze voelde zich nog steeds niet goed. “*Voor de bedtplank staande is ze over zijde gevallen met t hoofd tegens de muur, op een stoof en voetbank ...*” De boer zag het gebeuren, maar hielp haar niet. “... *dat, indien hy hadde toegeschoten, hy seer ligtelyk syne huisvrouw soude hebben kunnen ophouden, en voor de ... sware val bewaren, dog dat hy ... sulx niet had willen doen ...*” De buurvrouwen waren er bij aanwezig geweest.

Op 22 Juni kwam een dienaar van justitie aan huis, waarschijnlijk om hem persoonlijk een dagvaarding te brengen. Pieter liet die niet binnen, en stak hem zelfs met een riek toen deze de deur van de schuur forceerde.

Het vonnis, uitgesproken op 13 Juli 1759, is levenslange opsluiting in een tuchthuis. Vanwege “... *verfoeijlyke mishandelingen en onbetamelyk versuym van desselfs huysvrouw, maar daarenboven dat hy ... voorbedagtelyk met violentie en gewapenderhand (de gerechtsbode) heeft geresisteert ...*”

Waarschijnlijk is hier wel sprake geweest van een natuurlijk overlijden, veroorzaakt door een hartinfarct of een beroerte.

Maar het gedrag van de boer werd door de bureu en de hoge vierschaar beleefd als onmenselijk en bikkelhard.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Baljuw en Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, 1574 –1811 (1813), nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 75, dd. 9 Juli en (vonnis) 13 Juli 1759. (Bladzijdennummering ontbreekt).

11.6. Een boze “ex.”

Hendrik Lauwrense, 56 jaar, geboren in Zwijndrecht, wonend in Hendrik Ido Ambacht, arbeider, gescheiden van Geertje Nijdings, stond op 7 Maart 1796 in Dordrecht voor de Hoge Vierschaar van Zuid-Holland omdat hij op 24 Februari met een bezopen kop weer eens bij zijn ex-vrouw alle ruiten had ingeslagen.

Dat hij *“... weder verscheide glaasen zoo ingeslagen als ingegooijt heeft, zynde ... boven de deur op den dijk vijf glaasen, binnen in de agterkeuke vier glasen, en boven op de zolder drie glasen. ... Dat hy niet weet of hy de glaasen boven de deur met een waterpot, en die op zolder met een rammelasse * uitgegooit heeft, dog dat het wel mogelijk is wyl hy dronken geweest is ... dat hy de glaasen inde agterkeuke met zyn vuisten heeft ingeslagen ...”* (En dat hij gezegd had): *“zy hebben nog enig geld van mij, en als dat niet terug komt, zal ik het huis gelyk met de grond aff* (met de grond gelijkmaken).”

Hij was al eerder opgepakt voor hetzelfde, maar toen werd hij met een vaderlijke vermaning weer vrijgelaten.

Op 7 Maart 1796 werd hij veroordeeld tot acht dagen cel op water en brood op de zolder van het stadhuis van Dordrecht, plus tien jaar verbanning uit het gebied van de hoge vierschaar.

Edoch, op 11 Oktober 1799 stond Hendrik Lauwrense, inmiddels zestig jaar oud, weer voor de hoge vierschaar, want hij was ondanks zijn verbanning uit Zuid-Holland Zuid toch weer in Zwijndrecht gesignaleerd, en hij werd daar op 10 Oktober aangehouden. Interessant was dat hij gedurende zijn verbanning in Papendrecht had gewoond **. Hij was daar tuinman van beroep. Papendrecht viel niet onder het district “Zuid-Holland”. Vandaar dat hij “even” naar Zwijndrecht kon komen. Het beviel de hoge vierschaar niet *“dat hij zijn bannissement had overtreden.”* Op 11 December 1799 luidde het vonnis zes jaar opsluiting in een tuchthuis. Vanwege goed gedrag kwam hij in 1802 vervroegd vrij uit het tuchthuis in Gouda. Daarna was hij, bleek later, meestal bij zijn “aangehuwde kinderen” in Hendrik Ido Ambacht en Zwijndrecht.

Helaas, helaas, op 21 Januari 1803 stond Hendrik weer voor de hoge vierschaar. Ditmaal *“... ter zake van de baldadigheeden door hem ... aan en ten huize van de weduwe van Huig Huizer te Meerdervoort gepleegt ...”* Hendrik maakte opnieuw ruzie met een vrouw, nadat hij tien dagen voor haar had gewerkt. Op zaterdag 15 Januari sloeg hij de weduwe, en bedreigde haar met een mes.

Op 11 Februari luidde het vonnis dat hij tien jaar zou worden ingesloten in een tuchthuis, met vervolgens levenslange verbanning uit geheel Holland. Inmiddels was Hendrik 65 jaar oud.

Er zijn mensen die het nooit leren.

In het kielzog van de vele echtscheidingen in onze tijd vallen eveneens veel “exen” na de echtscheiding hun vroegere partners in dronken toestand lastig. Vaak krijgen ze bij recidive een straatverbod. De verbanning uit het gebied van Zuid-Holland Zuid was het oude equivalent van het straatverbod.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Baljuw en Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, 1574 –1811 (1813), nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 81, dd. 7 Maart 1796, blz. 95 t/m 96 verso. En inventarisnummer

83, dd. 11 Oktober en 11 December 1799. 21 Januari, 7 en 11 Februari 1803.
(bladzijdennummering ontbreekt).

* Een rammelasse was een ramenasknol, een destijds veel gegeten groente, knollen van vaak meer dan een kilo.

** Papendrecht was een zelfstandige hoge heerlijkheid, dus als je verbannen was uit het gebied van de Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, dan mocht je in Papendrecht wonen.

11.7. Ontoerekeningsvatbaar door drank?

Op 9 Oktober 1775 stond in Dordrecht voor de Hoge Vierschaar van Zuid-Holland terecht James Boijd, matroos op het Engelse schip The Rabbit van kapitein Frazier, dat voor 's Gravendeel in de Kil lag *. Hij had een vrouw verkracht.

Het schip The Rabbit lag *“in de jurisdictie van de bailliuw vanden landen van Strijen”* **, dus werd er eerst in overleg met die baljuw besloten dat de Hoge Vierschaar van Zuid-Holland de zaak zou behandelen. Want het misdrijf had plaatsgevonden tussen de Mijl en Wieldrecht op het eiland van Dordrecht, dus in de jurisdictie van de hoge vierschaar van Zuid-Holland.

James Boijd was 31 jaar oud, *“geboren in Peyswort in Nordhumberlant, woonagtig te Shilds in Nordhumberland, hebbende een vrouw en twee kinderen.”*

James werd ervan beschuldigd dat hij op 17 September 1775 een vrouw verkracht had. Hij ontkende het niet, maar zei dat hij zó bezopen was geweest dat hij er zich niets van kon herinneren. Alle getuigen bevestigden dat hij dronken was geweest. Het overtuigde de vierschaar. *“... terwyl, in aanmerking van de circumstantien, de Heer Requirant (de baljuw, als eiser) geoordeelt heeft, te moeten afzien van het ... scherper examen (een verhoor onder marteling). (Hier is sprake van) defect van confessie. ... nogtans de misdaat ... is van dien aart en importantie ... dat de gevangene niet behoorde te blyven ongestraft.”*

Het gebeurde op zondag 17 September 1775. Het schip lag in de Kil voor 's Gravendeel. Vier mensen, de stuurman, de timmerman, en twee matrozen, gingen passagieren in Dordrecht. Eén van de matrozen was James Boijd. Ze kwamen *“tussen ligt en duijster”* weer uit Dordrecht terug, lopend langs de dijk richting 's Gravendeel.

James was behoorlijk dronken. Hij raakte zijn gezelschap kwijt. Langs de dijk ontmoette hij *“een getrouwde burgervrouw, in Dordrecht woonachtig, die twee jonge kinderen heeft, omtrent het Hek nabij de stoep van de binnenweg van 's Gravendeel op Dordrecht”* ***

James zei wat tegen haar wat ze niet verstond, *“... waarna hy haar om den hals gevat en gesoent heeft, dog op 't schreeuwen ter harer ontkoming gedaan, haar heeft losgelaten.”*

Maar James komt haar weer achterna, *“... haar gevat heeft om 't lijf, en met haar van den dijk is afgerolt, dan dat (de vrouw) worstelende en tegenspartelende, wederom boven op den dijk is gekomen ... dat (James) vervolgens bij herhaling vijf of sesmalen (haar) telkens weder heeft aangevat, en met haar van boven naar beneden den dijk is afgerolt ... en haar daar (met) oneerlike aantastingen heeft tragten te overweldigen tot het plegen van vleeschelijke conversatie (seks). Hij heeft gefloten, en daarop een tweede Engelsman, zynde geweest de ... stuurman ... welke (James) tot tweemaal toe van haar heeft afgetrokken ... en heeft geroepen met hem mee naar boord te gaan. (Maar dat hij) de vrouw weer achterna gegaan is,*

en kwaataardig en verwoet werdende, (de vrouw, die) afgemat zynde, ... door geweld en in haar weerwil (seks met haar) heeft gepleegd, ondertusschen zyne hand op haar mont gezet hebbende, om haar het schreeuwen te beletten. (Dat hij) het meeste gedeelte van hare klederen aan stukken of van haar lijf gescheurt en getrokken hat." Er kwam een rytuig met mensen langs de dijk aangereden, en de vrouw riep om hulp. Waarop James wegluchtte.

Goed. James werd gearresteerd, en hij verbleef negen maanden lang, tot aan zijn straf op 14 Juni 1776, in een cel op het raadhuis in Dordrecht.

Hij kreeg een advocaat en ook een tolk toegewezen. Op 30 Oktober 1775 werd hem ten laste gelegd het plegen van "... delicten van het schenden der veiligheid van de publieke wegen, mitsgaders aan vrouwekracht en dubbel overspel ..."

Op 4 December beschreef zijn advocaat "... de erkende dronkenschap en zinneloosheid van den gedetineerde." De advocaat pleitte dat de (geëiste) doodstraf, en zelfs lijfstraf, in dit geval zinloos zou zijn omdat James er zich immers toch niets meer van kon herinneren, en stelde voor om James gewoon vrij te laten.

Er werden getuigen gehoord.

Op 3 Juni 1776 werd pas gevonnist, en wel dat James met een strop om de hals onder de galg zou worden gezeseld en gebrandmerkt, en daarna levenslang zou worden verbannen uit het gebied van de hoge vierschaar. Op 14 Juni 1776 werd dit vonnis uitgevoerd.

Het was voor het eerst dat er binnen de hoge vierschaar langdurig gediscussieerd werd over hoe bezopen een mens moest zijn om niet meer te weten wat hij deed. En zo ja, was je dan ook verminderd toerekeningsvatbaar? En ja, kon zo iemand dan bij een ernstig misdrijf ongestraft blijven?

Nu wordt dit genoemd "voorwaardelijke opzet": Dronkenschap verontschuldigt tegenwoordig een aangeklaagde niet, want hij had kunnen weten dat in geval van dronkenschap het risico op een uitglijder reëel is. Bijvoorbeeld in het moderne geval van met een dronken kop het doodrijden van een voetganger.

Het doet ons bizar aan dat "het schenden der veiligheid der publieke wegen", dus het bedreigen van de openbare veiligheid, als delict eerst werd genoemd, en daarna pas de verkrachting.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Baljuw en Hoge Vierschaar van Zuid Holland, 1574 –1811 (1813), nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 76, dd. 9 Oktober, 30 Oktober, en 4 December 1775, 5 Februari, 3 en 14 Juni 1776. (Bladzijdennummering ontbreekt).

* Zeeschepen konden in de Kil varende door hun grotere diepgang vaak Dordrecht niet bereiken vanwege de Crabbe, een zandbank in de Kil ter hoogte van de aftakking van de Oude Maas. Dus werd dan de lading in de Kil vóór 's Gravendeel overgeladen in kleine schepen die de lading landinwaarts verder brachten.

** "De Hoge Vierschaar van den lande van Strijen" had het zuidelijk deel van de Hoeksewaard als jurisdictiegebied. Het was een relic uit de tijd van vóór de Sint Elisabethsvloed, toen dit het graafschap Strijen was dat zich uitstrekte tot Oosterhout.

*** Deze weg is waarschijnlijk Reeweg Zuid geweest. Het was de oude veerweg.

11.8. Travestie.

Op 3 December 1782 stond in Dordrecht terecht voor de Hoge Vierschaar van Zuid-Holland "Anna Maria Everts, bijgenaamd de kwee, 29 jaar oud, geboren in Steenbergen". Vanwege bedelen werd zij levenslang verbannen.

Interessant was dat zij "... 't sedert een geruijmen tijd heeft gekleed gegaan in mansklederen, en wel ... ontrent een jaar lang in zwarte klederen, maar anders in blauwe klederen, (en ook) een korten tijd in een rood pak ...". Ze verklaarde dat ze zich als man kleepte om zich te beschermen tegen aanranden, zoals haar dat destijds in Steenbergen bijna was overkomen. Dat zij destijds "uijt vrees voor een mans persoon, die haar had willen vervoeren, uit Steenbergen getrokken zijnde ...". Maar dat het gekleed gaan als man méér voor haar moet hebben betekend bleek uit de volgende gebeurtenis.

"Dat zij ... omtrent vijf jaaren geleden zich als een manspersoon, in mans klederen, in dienst begeven heeft om voor matroos na Oost- Indiën te vaaren, te Rotterdam zonder geopenbaard te hebben dat zy ... een vrouwspersoon was, overgebracht is op het Oostindisch schip de Dankbaarheid, en aldaar twaalf dagen aan boord is geweest ... 't welk (dat ze een vrouw was) nogtans eindelyk uit de fijnheid in haar stem ... door den corporaal van 't schip is ontdekt, en aan den captein is te kennen gegeven ..."

Travestie is waarschijnlijk al eeuwenoud, maar ik kom het in dit archief voor het eerst tegen. Het speelde overigens geen rol bij de veroordeling.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Baljuw en Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, 1574 –1811 (1813), nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 77, dd. 3 December 1782. (Bladzijdennummering ontbreekt).

Een mishandeld weesmeisje dat van huis wegliep.
(Zie hoofdstuk 16.9, Assepoester in de zestiende eeuw).

12. Hanggroepjongeren

12.1. Hanggroepjongeren in de middeleeuwen

Op 17 Juni 1451 stonden voor schout en schepenen van Dordrecht drie hanggroepjongeren van de Rietdijk. *“Jan Pietersz die men noemt den bonten hont, Dirc Boydens opte Rietdyck, ende Aert Lems.”*

Ze haalden veel streken uit op de Rietdijk. Onder meer hadden ze de stenensjouwers van de Rotterdamse steeg dermate gepest dat die hun werk hadden moeten onderbreken.

“... hebben veel onstands * bedreven opte Ryediik, ende hebben arbeyders die om haer loen steendragen opten Rotterdamssche steghe moynesse ** ende verdriet angedaen, (zo) dat sij haer werck van vreesse laten moste.”

Jan Pietersz en Aert Lems hadden ook ruzie gezocht met twee kooplui uit Den Briel die hier voor het eerst in de stad kwamen. Ze vroegen, al scheldend, onder meer aan de kooplui of ze Hoeks of Kabeljauw waren. De kooplui waren daarvan dermate geschrokken dat ze weer terug naar huis waren gegaan.

“... hebben met onstade * aerlike worden hen gevraecht weder sij hoeck off cabbelyauu (waren).”

Iemand vragen of hij Hoecks of Cabbeljauw was? Wij kunnen dat ons niet voorstellen. Het was wreed wat die jongelui deden. Tijdens de hoekse en kabeljauwse twisten, een burgeroorlog onder gravin Jacoba van Beijeren, die geduurd had tot 1433, waren veel mensen omgekomen. Hoeksen in een Kabeljauwse stad werden afgemaakt, en omgekeerd. De angst voor geweld en terreur zat in 1451 nog goed in.

Bron.

Diep Erfgoedcentrum Dordrecht. (Voorheen Gemeentearchief Dordrecht). Oud Rechterlijk Archief Dordrecht. Gerecht van Dordrecht 1450 – 1811, nummer toegang 9, inventarisnummer 166, dd. 17 Juni 1451, blz 1 verso.

* Onstands = brutaal, met grof geweld

** Moynesse = zorgen (wij kennen het nog in het woord vermoeiend)

12.2. Vernielingen door hanggroepjongeren in 1633

Op 13 September 1633 stond een hanggroepjongere uit de Mookhoek voor de “Hooge vierschaer der heerlyckheijt van Strijen”. Hij had samen met vrienden na pasen ´s nachts in dronken toestand eigendommen van een boer vernield.

Als getuigen werden op 9 Mei 1633 Hendrick Aerts Craeyesteijn, 26 jaar oud, en Aryen Aryensz Vogelaer, 32 jaar oud, wonende in de Mookhoek, verhoord. De hanggroep, bestaande uit Arien Corssen, Cornelis Coijman, Bastiaen Aryenssoon en Jan Aryensz Crayesteijn, kwam na een oproep voor verhoor op 13 Mei niet opdagen. Op dinsdag 13 September 1633 werd tegen Cornelis Coijman, wonende in de Mookhoek, de eis geformuleerd.

In de nacht tussen tweede en derde paasdag voorleden hadden Cornelis Coijman (Koyman) samen met zijn vrienden Hendrik Aryensz, Aryen Corssen, Bastiaen Aryensz, en Jan Aryensz Craeyesteijn, zitten drinken in de herberg van Stoffel

Stoffelsz, waard in “de Prins”, op ’s Gravendeel. Toen ze daarna naar huis liepen vernielden zij eerst op ’s Gravendeel bij het huis van Arijen Foppen een heining en een bank. Daarna liepen ze het dorp uit, tot aan de hofstede van meester Dirck vanden Burgh. Bij de pachter van de hofstede hadden zij “... *de viskorff kapotgesneden, de waterstoup afgebroken, de hang van de poort met een polderboom crom te breecken ... en de brugge voor de werff aff te breecken.*” Men mocht procederen.

Tegenwoordig zijn het voornamelijk bushokjes die we ’s morgens met ingeslagen ruiten aantreffen als aandenken aan een nachtelijke activiteit van “hanggroepjongeren”. Grensverleggend gedrag van ontluikende adolescenten is door de eeuwen heen ongeveer hetzelfde geweest.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Hoge Vierschaar land van Strijen (Vroeger genoemd “hooge vierschaer der heerlyckheit van Strijen”), nummer toegang 3.03.08.184, inventarisnummer 1, dd. 9 en 13 Mei, en 13 September 1633. (Bladzijdennummering ontbreekt).

12.3. Smoesjes

Op 5 Maart 1657 stond voor de “*hooge vierschaer der heerlyckheit van Strijen*” terecht Willem Jansz Mastenbroek, veertien jaar oud, geboren onder de jurisdictie van het dorp Strijen.

Hij moest zich verantwoorden voor allerlei vervelende incidenten die mogelijk nu onder puberaal klierig gedrag zouden vallen. Als een echte puber ontkende hij alles. “*Seght Annetgie Cornelisse niet oneerbaar aengetast te hebben, maer speelenswijs haer bijden arm heeft vast gehouden.*”

Ontkent dat hij den persoon van Cornelis Bastiaensz Snaeyers met eenige quaet voorneming in de goedt gesneden heeft, maer alleenlyck dat het onhouwersieuren (per ongeluk) in sijn goet geraeckt is door het snyden van een houttie daer hy ... mede stoutig speelde.

Ontkent oock dat hy noeyt voorgegeve heeft ofte intentie gehad (heeft) omme den predicant des savonts int uijtgaen vande kerck met een kandelaer te werpen.

Ontkent oock sonder kennisse met syn mannelyckheit in de kerck bloot gestaen te hebben: noch daer toe geen intentie gehad heeft.”

Er werd diezelfde dag gevonnist. Willem werd voor twaalf jaren verbannen uit het district van de hoge vierschaar.

Tegenwoordig zou er Jeugdzorg plus een kinderpsychiater aan te pas komen. In die tijd werd kennelijk gehoopt dat de jongen, als hij voor langere tijd gedwongen uit logeren ging bij familie die ver weg woonde, zijn leven zou beteren. Misschien werkte dat ook wel, in ieder geval was de jongen in staat om elders met een schone lei te beginnen.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Hoge Vierschaar land van Strijen (Vroeger genoemd “hooge vierschaer der heerlyckheit

van Strijen”), nummer toegang 3.03.08.184, inventarisnummer 1, dd. 5 Maart 1657. (Bladzijdennummering ontbreekt).

12.4. Recalcitrante pubers?

Op 9 Februari 1722 stonden twee minderjarigen terecht in Dordrecht voor de Hoge Vierschaar van Zuid-Holland. Hendrik Pieterse, samen met zijn moeder Anna Hendriks als voogdes. En Pieter Anthonisse van Balen, samen met zijn vader Anthony van Balen als voogd. Zij hadden zonder aanleiding twee veerlui mishandeld. Het gebeurde op kerstavond 25 December 1721, om elf uur, bij het veer van Dordrecht naar Zwijndrecht. Vanaf de kade bij de Blauwpoort in Dordrecht riep Hendrik Pieterse naar de Zwijndrechtse kant aan de veerlui *“Haal over, haal over.”* Jan Arien van Dalen, Pieter Janse Smith en Jan Willemse Dwarswaart, dienstdoende bedienden van het veer, voeren naar de Dordtse kant, *“... om de menschen selfs op soo ongelegen tijd te gerieven, en over te halen ...”*

Welnu, ze namen bij de Blauwpoort Hendrik Pieterse en Pieter van Balen in hun schuit, en voeren terug naar Zwijndrecht. Onderweg, toen over de betaling van het overzetten met het veer werd gesproken, *“... dat Jan ... onderwegen om de vragt sprekende, een seer impudent en brutaall antwoord ... hadde bekomen, seggende “Wel die het nu niet en hat, die souje het vant lyff moeten halen”* (van een kale kikker kun je geen veren plukken, zouden wij nu zeggen), maar de jongens *... eindelijk hadden beloofd, ... ijder voor vragt te sullen geven, een kan bier ...* (Toen zij) *Aan de westsyde van ’t hooft van Swyndregt aan de timmerwerff waren aan lant gekomen, dat (Hendrik en Pieter) aldaar het slop door (waren) vooruytgegaan tot op de straat van Swijndregt blyvende omden hoek van ’t selve slop agter de muer staan, dat ... Jan Ariense van Dalen, geen quaad verwagende, ... (door Hendrik) in plaatse van die menschen voor haar dienst te bedanken, en de beloofde kanne bier te geve, hij ... Jan aldaar seer onverwagt was opt lyff gevallen, attaquerende denselve met een mes ... een snede in sijn aangesigt heeft toegebracht ...”*

Evenzo werd Jan Willemse Dwarswaart aangevallen door Pieter van Balen, en met diens mes aan zijn hoofd verwond.

Er werd geprocedeerd.

De moeder van Hendrik Pieterse werd veroordeeld tot het betalen (aan Jan van Dalen) van zestig pond vlaams (360 gulden, destijds een enorm bedrag), en de vader van Pieter Anthonisse van Balen moest dertig pond vlaams betalen aan de verwonde Jan Dwarswaart. En beide voogden dienden de kosten van het proces te betalen.

“Grensverleggend gedrag” van een paar adolescenten? Het ging wel erg ver.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Baljuw en Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, 1574 –1811 (1813), nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 111, dd. 9 Februari 1722. Blz. 9 t/m 10 verso.

Een overzetveer in vroeger tijd. Het betrof meestal een reepont, een veerpont die aan een touw van de ene kant naar de andere werd getrokken.

13. Ongevallen

13.1. Een verdronken kind in 1570

Schipper Jan Dircxzoon van Woensdrecht meldde voor schout en schepenen van Dordrecht op 14 Oktober 1570 een ongeval, een verdrinking. Het slachtoffer was Jan Jansz alias Janskint ook van Woensdrecht, die bemanningslid bij hem op het schip was.

Het was die dag ´s middags een gezellig samenzijn van schippers in de herberg van "Aecht in de bijlen" in de Spuistraat. Daar waren aanwezig behalve Jan Dircxz en Jan Jansz alias Janskint, beiden uit Woensdrecht, ook Cornelis Jacob Bartelsz, en Bartel Jacob Bartelsz, 40 en 33 jaar oud, beiden schippers van Roosendaal, en Pier Aeriaen Noris, wonende in Woensdrecht, 35 jaar oud.

Na afloop gingen ze met roeibootjes terug naar hun schepen die op stroom lagen voor de ingang van de Nieuwe haven.

Jan Dircxz en Jan Jansz alias Janskint gingen *".... naer seeckeren (roei)boot die aldaer lach, aen de Nyen kaede buyten de poorte van tnyen werck. Zynde zylieden in den boot getreden ... , ende een weynich (van de kade) op t stroom gevaren zynde, heeft (Jan Dircxz) geseyt tot acht ofte thien reysen toe tegens ... Janskint (die welcke nyet stille en zat ende een weynich bijden drancke was) "Jan, zit doch stille om godswille oft wy sullen metten boot omvallen." En ... tselve nyet latende ende opstaende was, is Janskint op d´een zyde van den boot gevallen ende zulcx dat den zelve boot geheel omgeslagen vallende, zylieden gelyckelyck onder den boot int water. Doende elck zyn neersticheyt om wederom zijn lijve te bergen ende aen lant te comen."*

Janskint werd niet meer gevonden. De schippers zagen hem niet meer boven water komen, zodat ze hem niet meer konden vinden.

"...dat zylieden .... Janskint noyt boven water gezien hebben gehadt om hem zyn lijf mede te bergen ende te salveren, ende zulcx den zelve aldaer verdroncken en gestorven is wiens ziele God genaedich zy."

Tot voor vijftig jaar was het niet ongebruikelijk dat schippers niet konden zwemmen. Waarschijnlijk was Janskint een adolescent met grensverleggend gedrag, zouden we nu zeggen. Schipper Jan Dircxz zal er tegen opgezien hebben in Woensdrecht bij de ouders van Janskint thuis te komen met dit bericht. Mogelijk hielp een afschrift van deze akte hem daarbij.

Bron.

Erfgoedcentrum Diep. Oud Rechterlijk Archief Dordrecht, toegang nummer 9, inventaris nummer boek 709, dd. 14 Oktober 1570, fol. 119verso en 120.

13.2. Verdrinken op het platteland

Er verdronken ook in de Hoeksewaard in de oude tijd nogal wat kinderen, toen nog nagenoeg niemand zwemmen kon en er nog geen veiligheidsvoorschriften bestonden.

Kennelijk vonden schout en schepenen van het dorp Strijen dat het onderzoek van de verdronken kinderen ("het schouwen") een taak van de hoge vierschaar was.

Later werd deze taak gedelegeerd aan een chirurgijn die in opdracht van de baljuw onderzoek deed.

Op 11 April 1642 schouwden de schepenen van de hoge vierschaar het lijk van een verdronken kind in Strijen.

“Adriaen van Strijen, stadhouder van de heer Baljuw vanden lande van Strijen, Cleys Adriaensz van Driel en Andries Claesz van Strijen, schepenen aen den hoogen vierschaer van Strijen, (hebben) gevisiteert het doode lichaem van Cornelis Jansz, soontgen van Jan Cornelis Duymelaer, out ontrent anderhalf jaer, dat in den sloot voor de deur van Bastiaentgen Dirken verdroncken was (ten) tijde dat de moeder van tselve kint haar broot van den oven haelde. Ende tselve, soo syluyden verclaerden, door ordre van den schout uyt het water hadde gehaelt, ende inde wiegh bevonden gans gaeff ende ongemortificeert.”

Op 6 April 1646 schouwden de schepenen

“... het doode lichaem van Willem Jansz, soontgen van Jan Cornelis Slooter, out vier jaren, dat byde waterstap by syn huijs in de sloot verdroncken was dewyle de moeder was melcken ...”

Op 22 November 1647 werd geschouwd

“... het doode lichaem van Arijen IJsaacsz, out ontrent drie jaren, soontgen van Isaack Pietersz, woonende inden Houck van den Nieuwendijck vanden Strijenschen polder ende van het Lemmen landeken, dat op den 20^e deser aldaer overdycx in de sloot verdroncken was, syn gaeff en ongeschent.”

De ouders hadden het druk met het verdienen van hun dagelijks brood.

Kinderopvang was er destijds nog niet. En sloten waren er in overvloed.

De schepenen letten bij de schouw er ook op of het lichaam “gaeff en ongeschent” was, dus of er geen sprake was van moord of seksueel misbruik.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Hoge Vierschaar land van Strijen (Vroeger genoemd “hooge vierschaer der heerlyckheijt van Strijen”), nummer toegang 3.03.08.184, inventarisnummer 1, dd. 11 April 1642, 11 Mei 1646, en 22 November 1647. Blz. 18, 40 en 95 verso.

13.3. Doodgeschoten

Cornelis Leendertsz van Es, pachtboer, wonend op de hofstede van Paulus Helmont in Nieuw Bonaventura, verwondde op dinsdagavond 10 Januari 1668 zijn vrouw met een gewerschot. Ze overleed op 13 Januari aan haar verwonding.

“... met een geladen roer, synde een snaphaen, binnenshuijs zyn huysvrouw Maeycken Pieters soodanigh boven aen de rechter dije inde leeghst parthije van de heup heeft geschoten ...”

Het zal wel een ongeval zijn geweest, mogelijk terwijl Cornelis na de jacht zijn jachtgeweer aan het schoonmaken was. Maar het verslag vermeldt dit niet.

Een dodelijk ongeval met een geweer doet modern aan.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Hoge Vierschaar land van Strijen (Vroeger genoemd “hooge vierschaer der heerlyckheit van Strijen”), nummer toegang 3.03.08.184, inventarisnummer 2, 27 Januari 1668, fol. 11 verso en 12.

13.4. “Een tinne kan” als wapen

Op 28 Maart 1645 stond in Strijen terecht voor de hoge vierschaar Jan Cornelisz Hoeijmaeijer, 32 jaar oud, geboren in Strijen.

Hij had in de kroeg een vrouw doodgegooid met een tinnen bierkan. Eerst was hij in paniek gevluht, maar hij meldde zich.

Jan was al een poos het paadje kwijt, was waarschijnlijk dagelijks bezopen en had dan kennelijk een kwade dronk. Hij luisterde niet naar goede raad.

“... dat (hij) sich vervordert heeft van tijt tot tijt een quaet optimael ende moetwillich leven te leyden, ende daerdoor, soo nu so dan, verscheyden persoonen seer swaere ende periculeusch heeft gequetst, ... die door godes genaede miraculeusch ende buijten apparentie sijn gecureert ..., uytgesondert nu laetstelyk Arjaentgen Willemsdochter ... echter alle de voorverhaelte moetwilligh niet geacht hebbende, oock niet geleth ofte ter harten genomen te hebben de serieusse ende beleesen recommandatie van de ... schepenen, maer alles in de wint geslagen, ende bij maniere van seggen met den voet getreden ....”

Hij had in Oktober 1644 Arjaentgen Willemsdochter, huisvrouw van Jan Hendricxz

“... met het worpen van een tinne kan, op den rechter syde van haer voorhoofd (geraakt), (en dit) heeft geinfligeert seeckere quetsure, naer welcke ... Arjaentgen Willemsdochter onlancx daer naer deser werelt es comen te overlijden ...”

Het vonnis luidde dat hij gedurende vijftig jaar werd verbannen uit het district van de hoge vierschaar, *“... en ´t selve te ruymen binnen s´daeghs sonneschijn.”* (Dus hij diende het district van de hoge vierschaar binnen één dag, vóór zonsondergang, verlaten te hebben).

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Hoge Vierschaar land van Strijen (Vroeger genoemd “hooge vierschaer der heerlyckheit van Strijen”), nummer toegang 3.03.08.184, inventarisnummer 1, dd. 28 Maart 1645. Blz. 31 verso, 32 en 32 verso.

13.5. De veiligheid van het scheepvaartverkeer

Het betrof schipper Simon Breur, 33 jaar oud, geboren aan de Kinderdijk, en op het moment van het verhaal wonende in Hellevoetsluis. Hij voer op 7 Januari 1735 met Cornelis Brants, metselaarsknecht (ook wonende in Hellevoetsluis), “bij de Baars aan de Kinderdijk”. Waarschijnlijk was De Baars een kroeg aan de dijk waar schippers aanlegden.

Ze zagen een aangemeerd open schip met een “vleugeltje” van 3 – 4 voet (een tweeslippige wimpel als windvaan in de top van de grote mast, van een meter lang), en een vlaggenstokje. Dit stalen ze. Maar ze werden op heterdaad betrapt door de schipper van het aangemeerde schip, en men achtervolgde de dieven. De bestolen schipper en zijn knecht probeerden Simon met een scheepshaak om zijn rug te

vangen, maar hij stootte zich van hun schip af met een boom (stok). Daarop schoot de schippersknecht met een pistool (“snaphaan”) op Simon. Deze raakte gewond, werd gegrepen en aan de dienders overgedragen. Hij stierf later die dag in zijn cel op het raadhuis van Dordrecht aan de verwonding, nadat hij nog wel was verhoord en had bekend.

De Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, in Dordrecht, vonniste op 14 Januari 1735.

Het vonnis was merkwaardig.

Simon Breur had “... *sig niet alleen schuldig gemaakt aan vuijle dieverij, ..., en vervolgens de rust van de scheepvaart ende veiligheid van de rivier ten uijterste is gestoort .... Weshalve ... volgens het regt en de placaten deser landen een seer sware straff aan den lijve hadde moeten werden* (toegepast) *indien hy in zyne detentie niet was komen te overlijden...*”

Het lijk werd alsnog op het schavot opgehangen, “... ten spiegel en exempel van anderen”.

Het is voor het eerst dat ik iets in de oude archieven lees over veiligheid van het scheepvaartverkeer.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Baljuw en Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, 1574 –1811 (1813), nummer toegang 3.03.08.224, inventaris nummer 72, dd. 14 Januari 1735, fol 77v, 78 en 78v.

13.6. Een vergissing

Zacharias Scholt, van beroep gaarder * in Sprang, deed op 18 September 1782 mee aan een jachtpartij. Hij schoot per ongeluk een collega van het jachtgezelschap dood, in de veronderstelling dat hij op een haas schoot. Het slachtoffer was Jan van Dijk, mede inwoner van Sprang.

Zacharias, die “... *op de jagt was, en naar een haas schoot, de persoon van wijlen Jan van Dijk ... zodanig heeft getroffen en gewont, dat die aanstonts, zonder enige spraak of teken van kennis te geven, is nedergefallen en gestorven.*”

Daarna was Zacharias kennelijk de kluts kwijt, want hij vluchtte en hield zich twaalf dagen later nóg verborgen (“*zig ter bovengemelde zake hebbende weggepakt.*”). Hij werd opgeroepen voor een zitting van de hoge vierschaar. “... *voor zoverre hij te bekomen mogte zyn, en anderzints dagvaarding in persoon, by edicte.*”

Hoe het uiteindelijk Zacharias is vergaan vermeldt de geschiedenis niet. Dat Zacharias zich verborgen hield was natuurlijk dom. Het was immers dood door ongeval, dus er zal met de familie van het slachtoffer uiteindelijk wel een bedrag als schadeloosstelling zijn overeengekomen.

Er is wel enig verschil tussen een haas en een mens. Mogelijk was Zacharias erg bijziende?

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Baljuw en Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, 1574 –1811 (1813), nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 77, dd. 30 September 1782. (Bladzijdennummering ontbreekt).

* Een gaarder was een belasting ambtenaar.

Een beurtschipper.

14. De prijs van “Oranje boven.”

14.1. De prijs van “Oranje boven” in de pruikentijd.

Op 18 December 1786 stond in Dordrecht terecht voor de Hoge Vierschaar van Zuid-Holland Pleuntje Multum, 18 jaar oud, geboren te Giessendam en aldaar wonende, bij haar vader thuis.

Er werd haar ten laste gelegd dat zij enkele malen “*oranje boven*” had gezongen. “... dat zy ... heeft getragt voor te wenden, in onnozelheit wel lietjes gezongen heeft, daarvan oranje in kwam, maar dat ... zij dat niet meer gedaan zoude hebben zedert den schout haar dit door haar vader heeft laten verbieden. En dat zij ook wel oranje boven heeft gezegt.” (onderstreping door de secretaris van de hoge vierschaar). Dit misdrijf vond plaats op maandag 1 december 1786. *Pleuntje was “... in den agtermiddag tusschen Giessendam en de Wijngaardse kade.”* Daar zag ze “... de Hussaren, welke (zij) horende zingen van Oranje, (dat ze) gesegt heeft “Ja, ’t is oranje boven.” Dog dat zy ... geen reden van dat telkens roepen of zeggen van Oranje boven kon geven; dat het wel meer geroepen wiert te Giessendam, en dat zij niet wist dat daar zo veel kwaad in stak, ... en dat zy ’t nog maar zonder nadenken heeft gedaan ...”

Wie denkt dat dit een stukje humor was, wordt uit de droom geholpen door de eis van de baljuw (twee jaar opsluiting in een tuchthuis), en het uiteindelijke vonnis. Op 8 Januari 1787 werd Pleuntje veroordeeld tot zes dagen opsluiting in een cel op het stadhuis van Dordrecht, op water en brood.

Het waren in de republiek der Nederlanden rond 1786 verwarrende tijden. De tegenstelling tussen patriotten en prinsgezinden zorgde bijna voor een burgeroorlog. De hoge vierschaar bestond zoals meer bestuurscolleges voornamelijk uit patriotten. De prinsgezinden werden door de patriottische overheid gezien als onruststokers.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Baljuw en Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, 1574 –1811 (1813), nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 78, dd. 18 December 1786 en 6 Januari 1787. (Bladzijdennummering ontbreekt).

14.2. De prijs van “Oranje boven” in bezettingstijd

Willem Mullem, inwoner van Giessendam, waarschijnlijk de vader van de in 1786 voor hetzelfde misdrijf veroordeelde Pleuntje Multum, werd op 5 Juni 1799 gezocht, “... voor zoover hy te bekoomen zal zyn ... omdat dezelve zig niet ontsien heeft om op zaterdag den 1 en junij 1799 des middags op den publieken dyk te Giessendam ... onderscheydene keeren te roepen Oranjen booven” (Onderstreping door de secretaris van de hoge vierschaar).

Welnu, Willem bleek met de noorderzon vertrokken te zijn, want er werd melding gemaakt van het feit dat hij ondanks oproepen niet voor de hoge vierschaar verscheen op 21 Juni, 15 Juli, 19 Augustus en 9 September. Op 27 september 1799 werd hij bij verstek levenslang verbannen uit Holland, dus uit de provincies Noord en

Zuid Holland. En, werd er bij genoteerd, mocht hij ooit worden gepakt, dan zou hij worden gezeseld en gebrandmerkt, en er zou hem een aanvullende opsluiting gedurende vijf jaar in een tuchthuis te wachten staan. Dit was een pittig vonnis. Wie grove willekeur vermoedt, overweeg ook het volgende. Er werd gerefereerd aan *“het decreet van 4 maart 1795, van de provisioneele Representante van het volk van Holland.”*

Overigens was Willem een ruwe bolster – blanke pit – figuur. In 1805 bleek hij toch weer, ondanks zijn verbanning, op Giessendam te wonen. In de herberg van Bleskensgraaf verwondde hij met een mes Cornelis Haagendijk, en in 1807 werd hij samen met twee vrienden, Cornelis Kampsteeg en Gerrit Duisseldorp, gezocht *“... wegens agressie en mishandeling van hunnen evennaasten op den publicquen weg.”* Willem werd wederom niet gevonden.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Baljuw en Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, 1574 –1811 (1813), nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 83, dd. 5 en 21 Juni, 15 Juli, 19 Augustus, 9 en 27 September 1799. En inventarisnummer 84, dd. 23 Augustus 1805, en 29 Mei 1807. (Bladzijdennummering ontbreekt).

14.3. De vlag op de kerktoren

Op 4 April 1785 stond in Dordrecht terecht voor de Hoge Vierschaar van Zuid-Holland Leendert van Wijngaarden, geboren en wonende in Nieuw Lekkerland. Hem werd verweten dat hij samen met anderen, ondanks het verbod van de schout, op 27 Januari 1785 de vlag had gehesen op de kerktoren van Nieuw Lekkerland.

Leendert was op woensdagavond 26 Januari bij de kerkdienst aanwezig. *“... en den openbaaren Godtsdienst bijgewoond te hebben, met oranje cocardes of strikken op hunnen hoeden, oftewel dat hy ... een geelagtig lintje op den hoed heeft gehad.”*

Na de kerkdienst hoorde hij in de kerk roepen: *“Morgen te neegen uuren moet de vlag op den toorn ...”* De schout waarschuwde dat de vlag niet mocht worden uitgestoken, *“... want dat er een placcaat tegen was, en dat die ’t deed, de gevolgen voor zijn rekening zoude hebben. ... Dat het geen tijd was om vlaggen op de torens te plaatsen, dat zulks gelegentheid zoude kunnen geven tot zaamenrottingen van volk ... Dat de souverain zulks by placcaat van den 16 mei 1784 strengelyk hadde verboden ...”*

Goed. Leendert van Wijngaarden stak toch op 27 Januari 1785 de vlag uit op de kerktoren, geholpen door onder meer Rafel Stam, Pieter Stam en Jan den Ouden, mede inwoners van Nieuw Lekkerland.

Later op de ochtend werd de vlag op last van de schout weer ingenomen door onder meer Jan Streefland, Cornelis Swart en Teunis Hagendijk.

Op 8 April 1785 volgde het vonnis. Leendert kreeg veertien dagen celstraf op water en brood in het stadhuis van Dordrecht, en hij werd voor zes jaar verbannen uit het gebied van Zuid-Holland Zuid.

Het doet ons absurd aan dat er in de pruijktijd dergelijke straffen werden gegeven voor het uitsteken van de vlag in een dorp. Maar door de tegenstelling van patriotten en prinsgezinden balanceerde Nederland op de rand van een burgeroorlog. Er was (de veelal patriottische) overheid alles aan gelegen om opstootjes te voorkómen. Ook

in Arkel en Hoornaar werden op 27 Januari 1785 vlaggen op de kerktorens gehesen. Op 24 Januari was er in Sliedrecht een rel geweest van oranjegezinden, en op 26 Januari eveneens in H I Ambacht. Dus het incident op 27 Januari 1785 in Nieuw Lekkerland stond niet op zichzelf.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Baljuw en Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, 1574 –1811 (1813), nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 78, dd. 4 en 8 April 1785. (Bladzijdennummering ontbreekt).

14.4. De opruier.

Op 8 Mei 1786 stond in Dordrecht terecht voor de Hoge Vierschaar van Zuid-Holland Cornelis de Bruin, “zo hij zegt: out naar gissing 28 jaren, geboren te Streefkerk, woonagtig te out Alblas, en van beroep een schoenmaker.”

Hem werd opruïing tot rellen ten laste gelegd.

Cornelis woonde in Oud Alblas, drie huizen af van de herberg van de weduwe Braanker. Cornelis stond op 23 April 1786, tegen de avond, op straat vóór zijn eigen huis.

Er kwam een groepje mede inwoners uit Oud Alblas voorbij, op weg naar de herberg, en wel Cornelis Lighaam, Gerrit Boom, Jan de Graaf, Jan Jacobsz Groenevelt en Hendrik Bos. Dit waren prinsgezinden. *“Ze hadden gele bloempjes op hun hoeden of in de handen, terwijl twee van hen gele of oranje dassen om den hals zouden hebben gehad.”*

Een Alblasserdams groepje patriotten, Job van Gelder, Johannes van der Bas en nog iemand, liepen eveneens langs, op weg naar de herberg. Dit groepje werd nagejouwd: *“Kees! * In je nest, kees! Daar gaan twee donderse kezen.”* Cornelis had een slaapmuts op. Hij zelf had daar gezegd, wijzend op de pluim op zijn slaapmuts: *Oranje boven! “... en dat hy dit gedaan heeft, alleen omdat de Alblasserdammers alle zondagen te out Alblas komen lopen, en zig dan uitgeven voor vrijheidszonen **; en die van Alblas kwamen uitdagen ...”*

Cornelis ging ook naar de herberg, achter beide groepjes aan. In de herberg werd door de prinsgezinde inwoners van Oud Alblas voorgesteld om op de gezondheid van de prins te drinken. Dat weigerden de Alblasserdammers. Cornelis dronk twee glazen wijn mee die hij kreeg aangeboden door de oranjegezinden. Men riep Oranje boven! En men zong *“oranje deuntjes.”* Hij riep hen toe: Mannen, volhouden! Maar, zei Cornelis later bij de hoge vierschaar, hij had echt niet de bedoeling gehad om mensen tegen elkaar op te hitsen.

Nadat Cornelis naar huis was gegaan, werden in de herberg de Alblasserdammers *“zeer veragtelik behandelt, gehoont en beledigt.”*

De hoge vierschaar dacht toch dat Cornelis de Bruin een opruier was, dat hij *“... verre van hem als een stil en vreedzaam ingezetene te gedragen, zig heeft schuldig gemaakt aan zulken bedrijf, als waardoor de algemene rust en eendragt ... dadelik te zijn gestoort, ...”*

Op 2 Juni 1786 vonniste de hoge vierschaar hem. Hij kreeg een half jaar tuchthuis, *“teneinde aldaar met zyne handen arbeid den kost te winnen.”*

Het was een roerige tijd, Nederland balanceerde op de rand van een burgeroorlog door onenigheid van patriotten en prinsgezinden. Het was de (voornamelijk

patriottische) overheid er dan ook alles aan gelegen om rellen te voorkómen. Zoals elders door de hoge vierschaar werd geformuleerd:

“... ’t geen veel ligt aanleiding konde geven tot het plegen van strikst verboden buitensporigheden ... en aankweeking van partijschappen, den lande en samenleving zo nadeelig ...”***

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Baljuw en Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, 1574 –1811 (1813), nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 78, dd. 8 Mei en 2 Juni 1786. (Bladzijdennummering ontbreekt).

* Patriotten werd uitgescholden voor “kezen”, naar hun voorman Kees de Gijzelaar.

Maar “kees” verwees ook, als scheldwoord, naar een keeshond. Zie Het vaderlandse geschiedenisboek, uitgave Nationaal archief, Waanders uitgeverij 2009, p. 175.

** “Vrijheidszonen” was de nette naam die patriotten zichzelf gaven.

*** Baljuw en Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, 1574 –1811 (1813), nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 78, dd. 5 en 17 Maart 1788.

14.5. Een verwarrende tijd.

Op 2 Maart 1785 stond in Dordrecht terecht voor de Hoge Vierschaar van Zuid-Holland Hendrik Huijzer, 36 jaar oud, wonend in Ridderkerk op de grens met de Oostendam, een “schipper van zand.”

Hem werd verstoring van de rust en orde ten laste gelegd.

Er zou op woensdag 26 Januari 1785 ’s middags om twee uur *“een loting van den derden man .... tot de wapen-oeffening te doen ...”* * plaatsvinden in Hendrik Ido Ambacht en op de Oostendam.

De loting zou gebeuren door de schout. Voordat de schout arriveerde waren er al veel mensen *“samengerot met oranje strikken en andere gecoleurde linten ... en van de vaartuigen van de schippers De Heer, Jan de Pe en Zegert Nouwen, vlaggen of vleugels woeijen.”* Er werden twee flessen sterke drank met gele linten ** erom leeggedronken. Er werd voor de grap al vrijwillig geëxcerceerd. Hendrik deed mee, droeg *“... een gieter aan een gele zwagtel”* waarop hij trommelde. Hendrik zegt dat hij dronken was, en de draagwijdte van het gebeuren niet besepte, er alleen maar een grap in zag.

De hoge vierschaar overwoog dat hij, naïef, had meegedaan om *“... de gestelden ordre en het heilzam oogmerk der overigheid tegen te gaan en te verijdelen, en de algemene rust te verstoren ...”*

Op 4 Maart werd vonnis gewezen. Hendrik kreeg acht dagen celstraf op het raadhuis in Dordrecht op water en brood, en werd voor drie jaren verbannen uit het gebied van Zuid-Holland.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Baljuw en Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, 1574 –1811 (1813), nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 78, dd. 2 en 4 Maart 1785. (Bladzijdennummering ontbreekt).

* Geldverslindende huurlegers zouden worden afgeschaft. De bedoeling was dat de eigen burgers voortaan als “weerbare mannen” zouden optreden. Door loting zouden er mensen worden aangewezen voor die taak. Maar prinsgezinden hadden het idee

dat dit een streek van de patriotten was, en verstoorden nogal eens dergelijke activiteiten van de patriotten. Zo ook hier.

** Oranjegezinden droegen naast oranje ook vaak iets met de kleur geel. De reden is me niet bekend.

14.6. Een oranje lint tijdens de Bataafse Vrijheid.

Op 16 April 1795 stond in Dordrecht terecht voor de Hoge Vierschaar van Zuid-Holland Teuntje Leendertsdochter van Dijk, 21 jaar oud, geboren in Papendrecht, als dienstmeisje wonende bij Cornelis Stijnis in Giessendam.

Haar werd ten laste gelegd het dragen van een oranje strikje.

Het misdrijf had plaats op maandagmorgen 23 Maart 1795, om elf uur 's morgens.

Ze veegde het paadje voor het huis van haar baas met een oranje strikje op haar jak gespeld. Bastiaan van Houwelingen, Arij Stolk en Teunis Hoornaar, mannen uit Hoornaar, passeerden het huis en zagen het. Bastiaan vroeg haar of ze nog oranje durfde dragen, er konden immers zo Franse soldaten langskomen. Teuntje zei lachend dat ze dan maar moesten komen. Ze had het oranje lint de dag tevoren in huis op de grond gevonden.

De overweging van de hoge vierschaar was *"... dat zy ... willens en weetens zig heeft schuldig gemaakt aan het dragen van oranje lindt, en alzoo aan beginselen welke den weg tot oproer baanen ..."*

Op 16 April luidde het vonnis dat ze zou worden gezeseld, en voor vijf jaar opgesloten in een tuchthuis. Vervolgens werd ze nog voor tien jaar verbannen. Op 17 April 1795 werd het vonnis uitgevoerd.

Wij vinden dit vonnis absurd. Maar Nederland was in Januari 1795 door de Fransen bezet. Het was *"het eerste jaar van de Bataafsche Vrijheit"*, en nieuwe bezems vegen schoon.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Baljuw en Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, 1574 –1811 (1813), nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 81, dd. 17 April 1795, blz. 6 verso, 7 en 7 verso.

14.7. Oranje boven bij het Vissertje.

Op 23 November 1795 stond in Dordrecht terecht voor de Hoge Vierschaar van Zuid-Holland Jannigje Barendrecht, huisvrouw van Jan van de Merwe van Dubbeldam. Ze *"... had op donderdag 6 Augustus 's avonds omtrent vijf uren, op de kade van de Buitenpolder, geleege by 't Vissertje, geroepen "Oranje boven."*

Jannigje werd al op 10 Augustus 1795 aangeklaagd, maar was driemaal, na een oproep, niet verschenen. Op 23 November raapte ze al haar moed bijeen, en kwam naar de zitting.

Het vonnis van de hoge vierschaar was acht dagen cel op water en brood, op de zolder van het stadhuis van Dordrecht.

Nederland in bezettingstijd. Sinds Januari 1795 was ons land bezet door een Frans leger. U ziet, ook toen al was het Vissertje in Dubbeldam een plaats waar mensen na

de dagtaak graag even heen wandelden. Voor een praatje over het weer, of voor gemopper op de politiek.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Baljuw en Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, 1574 –1811 (1813), nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 81, dd. 10 Augustus 1795, 2 en 23 November 1795, blz. 37 verso, 38 verso en 59.

14.8. Marigje Broeren

Marigje Broeren, wonende onder Crimpen op den IJssel, werd gezocht *“... terzake van de oproerige gesprekken door haar den 8 Julij (1795) laatstleeden 's morgens omtrent 8 uren, op den dijk, nabij de steenplaats van Pieter Centen Jongebreur gehouden, en het uitroepen van Vivat Oranje, Hoezee! meede te dier tijd en plaatze gedaan.”*

Marigje was kennelijk voortvluchtig, want ze kwam na een mondeling overgebracht verzoek niet opdagen. Op 13 Juli 1795 werd een bevel tot inhechtenisneming gegeven *“voor zoverre dezelve te bekomen zal weezen.”*

In Januari 1795 werd Nederland door een Frans leger bezet. Het roepen van Oranjegezinde leuzen en het dragen van oranje linten werd niet gewaardeerd tijdens *“het eerste jaar van de bataafse vrijheid.”* De minste straf was acht dagen cel op water en brood.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Baljuw en Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, 1574 –1811 (1813), nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 81, dd. 13 Juli 1795, blz.33 verso.

14.9. Verzet in bezettingstijd.

Nederland was bezet door een Frans leger. Op verzoek van *“het Committé van waakzaamheid der stad Dordrecht en vande Merwede”* vaardigde de Hoge Vierschaar van Zuid-Holland op 1 December 1795 een bevel tot aanhouding uit van Dinant Visser en Arij Prins, beiden wonende in Sliedrecht.

Omdat ze *“... de hand geleend hebben, en alzo behulpzaam zijn geweest, om Jan van Dam, Pieter Knieriem en David Smith, alle woonende te Dordrecht, te doen overgaan in het leeger ofte de verzameling van Troepes onder den Prince van orange aan den kant van Osnabrugge, Breemen, en elders plaatsgrijpende, waardoor van hetzelfde het vaderland, en overzulx de Ingezeetenen van hetzelfde schynen te weerden bedrijgt.”*

Dus er werden hier in door het Franse leger bezet gebied illegaal militairen geronseld voor de prins van Oranje.

Dinant Visser en Arij Prins werden kennelijk niet gevonden. Waarschijnlijk waren ze voortvluchtig. Op weg naar de prins?

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Baljuw en Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, 1574 –1811 (1813), nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 81, dd. 1 December 1795, blz. 61.

Puttershoek, huis aan de haven.

15. Oude gebruiken

15.1. De kerfstok

Op 10 Augustus 1571 klaagde een klant van een lakenkoopman voor schout en schepenen in Dordrecht over het bedrag dat zij nog aan de lakenkoopman schuldig was. Dit gepofte bedrag stond genoteerd op haar kerfstok bij de lakenkoopman, maar de lakenkoopman was haar kerfstok kwijt.

“...ende dat al op weekgelt te betalen naer vermoegen den kerfstock die zy getuyge daer af heeft. .... Dat zy getuyge terzelver tyden binnen den ... huysse (van de lakenkoopman) gesien heeft een booch met die versche kerfstocken daer haer getuygens kerfstock mede aen hing, om alle weeck (het) laecken te betalen ...”

Wij kennen de uitdrukking “iets op je kerfstok hebben” nog uitsluitend in overdrachtelijke zin. In de middeleeuwen was het een gewaarmerkt document dat zowel leverancier als klant kon herkennen. Vergeet niet dat in 1570 nog de helft van de mensen analfabeet was. Op de kerfstok van de klant, die de leverancier in zijn bezit had, konden zowel leverancier als klant aan de kerven zien wat er nog diende te worden afbetaald.

Een kerfstok met een aantal kerven was door de variatie in de gemaakte kerven een goed te herkennen, uniek document. Evenzo werd een papieren eigendomsbewijs (schriftelijk document) vaak doorstoken met een speld, ook met het doel om daardoor een uniek document te maken, en zo het document te vrijwaren van vervalsing.

Bron.

Erfgoedcentrum Diep. Oud Rechterlijk Archief Dordrecht, toegang nummer 9, inventaris nummer boek 709, dd. 10 Augustus 1571, fol. 243 verso en 244.

15.2. Kroegruzie met het licht uit

IJsbrant Willemse uit Bleskensgraaf meldde op 22 September 1570 aan schout en schepenen van Dordrecht een recent gepasseerde kroegruzie in Dordrecht waarbij de verlichting werd gedoofd. (1).

“..... dat sy met hen beyden vechtenderhand geworden zijn .... zoe dapperlyc naer malcanderen steecken .... met messen, ende voerts wierpen met stoelen ende anders dat zylieden vinden mochten. Zoe dattet licht uytgeworpen werde.”

Gevechten met messen waren in Dordrecht verboden. Sinds 29 Juni (Sint Pietersdag) 1332 was het verboden een mes op zak te hebben volgens het Handvest van graaf Willem van Henegouwen. *“Dat niemant eenige knyve draghe binnen haer stede .... ende anders dat sy haren knyven afleggen binnen Dordrecht.”* (2).

Daar werd door slimme boeven wat op gevonden. Ze doofden de kaarsen voordat ze met messen slachtoffers maakten. Dit voorkwam dat er lastige getuigen waren. Het doven van de verlichting bij een gevecht werd dan ook zwaar aangerekend als men dit iemand had zien doen:

“ Soo wie hebbende met yemanden eenich verschil, ofte merckende dat eenige andere verschil met malcanderen hebben, daerover de keerse uyt doen, de selfde sal verbeuren een boete van thien ponden tot veertich grooten ´t pont, ende

daerenboven arbitralijck werden gecorrigeert indien bevonden wert (dat als gevolg van het doven van de kaars) eenich ongeluc te sijn geschiet.” (3).

Tien pond was ongeveer vier kilo zilver, een fortuin in die dagen. Het bovenstaande verslag kon dus grote gevolgen hebben. Jammer genoeg staat er geen vervolg op deze geschiedenis in het schout en schepenboek.

Bron.

1. Oud Rechterlijk Archief van Dordrecht, toegang nummer 9, inventaris boek 709, dd. 22 September 1570, fol. 109 en 109 verso.
2. Corte beschrijvinghe mitsgaders handvesten, privilegien, costumen ende ordonnantien vanden lande van Zuid Hollandt. Boek, uitgave 1628. I van der Eijck. Fol.126.
3. Corte beschrijvinghe mitsgaders handvesten, privilegien, costumen ende ordonnantien vanden lande van Zuid Hollandt. Boek, uitgave 1628. I van der Eijck. Fol. 438.

15.3. “De steen moeten dragen”

Op 30 April 1659 werd door de *“hooge vierschaer der heerlyckheijt van Strijen”* wegens bedelen en diefstal gegeseld en verbannen Lauweris Pietersz van Brugge, 33 jaar oud, geboren in Urebeeck * boven Gent.

Hij vertelde *“dat hy over ontrent thien weecken geleden in Den Briel gevangen is geweest, alwaer hij om sijn gepleegde dieverije den steen heeft moeten dragen ...”*

Dat was een oude straf, nog daterend uit de middeleeuwen. Kennelijk was het de hele stad moeten rondragen van een zware steen in de zeventiende eeuw nog niet geheel in onbruik geraakt.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Hoge Vierschaar land van Strijen (Vroeger genoemd *“hooge vierschaer der heerlyckheijt van Strijen”*), nummer toegang 3.03.08.184, inventarisnummer boek 1, dd. 22 en 30 April 1659. (Bladzijdennummering ontbreekt).

* De plaats is op de kaart niet te vinden. De secretaris moet de naam fonetisch gespeld hebben opgeschreven.

15.4. Roddel moet je kunnen waarmaken

Op 17 April 1453 stond in Dordrecht voor schout en schepenen Bouwen Jacobssoen. Hij had met roddel de goede naam van een meisje besmeurd. Ze zou volgens de roddel een dievegge zijn.

Hij kon het voor *“scepenen ende raede”* niet waarmaken, en moest dan ook schriftelijk verklaren dat hij had gelogen.

“Omdat hij een jonghe maecht lelicheyte van diefferij overgeseit heeft, (bekende hij) ... in denselven brief den gueden luden vander stede logentael overgeseit heeft ende geschreven, ...”

Evenzo was op 3 Augustus 1453 Janneke Machielsdochter gedwongen om haar woorden terug te nemen. Ze had van een buurvrouw beweerd dat die vanwege haar vuile taalgebruik niet in hun nette buurt thuishoorde.

(Vanwege haar) "... onstandelijke woorden nyet waerdich te wesen in een guede buerte te wonen ..."

In dit opzicht is er niet veel veranderd. Geroddeld wordt er ook nu op grote schaal, en we genieten ervan. Roddelbladen hebben hun rubrieken "sleaze and dirt". En veel rectificaties lees je niet.

Bron.

Diep Erfgoedcentrum Dordrecht. (Voorheen Gemeentearchief Dordrecht). Oud Rechterlijk Archief Dordrecht. Gerecht van Dordrecht 1450 – 1811, nummer toegang 9, inventarisnummer 166, dd. 17 April 1453, blz 3, en dd. 3 Augustus 1453, fol. 3 verso.

15.5. Geloof in magie in de zestiende eeuw.

Op 30 November 1569 (jazeke, aan het begin van de tachtigjarige oorlog) werd door de schepenbank van Dordrecht ("de lage vierschaar") een wonderlijk verhaal genotuleerd.

Borchgen Gerritsdochter, inwoner van Dordrecht, meldde het volgende.

Rond half Augustus 1569 vroeg een zekere Anne Jansdochter vergeving aan Borchgen voor het feit dat zij haar tevoren had vervloekt, en (uit jaloezie?) daarbij had gewenst dat Borchgen een zwart kind mocht krijgen. Mogelijk is Anne na het doen van die wens ernstig ziek geworden, en opgenomen geweest in het ziekenhuis voor pestlijders. Want Anne had inmiddels in de kapel van het Heilig Geesthuis (het ziekenhuis voor pestlijders) op haar blote knieën God om vergeving gesmeekt.:

"Ick kenne dat ick u vervlouct hebbe, en ick begere vrientscap met u .... Ick hebbe in den kercke int geesthuys op mijn knijen gelegen ende gebeden dat God geen wraak over u kint doen en zoude overmits ick u vervlouct hadde (en toen heb gewenst) dat ghy een kint baeren zoude swart als een scoersteen."

Maar Borchgen ging hier niet in mee, ze hield de boot af.

"... twelck behoert de requirante, zeide: "Ick en begeer geen vriendscap met u te hebben."

Toen Anne, teleurgesteld, weggegaan was, zei Borchgen tegen de twee kennissen die bij dat gesprek aanwezig waren geweest:

"Zy mach mijn betoovert hebben, ick en begeer met haer geen vrientscap te houden".

Sijchen Jansdochter, die bij Borchgen in huis woonde, gaf haar gelijk, zei dat Anne een ruziezoeker was.

Haar kennissen, die bij het gesprek aanwezig waren geweest, Sijchen Claesdochter en Janneken Adriaensdochter, beiden 26 jaar oud, kwamen mee als getuigen.

Het is niet duidelijk welke functie dit verslag had. Mogelijk werd Anne Jans op grond hiervan beschuldigd van hekserij. Maar in het schout en schepenboek is geen vervolg van het verhaal te vinden.

Opmerkelijk is wel dat het "betoveren", iemand beladen met een vloek, in die tijd kennelijk vaker voorkwam want er werd over gesproken zoals wij spreken over een "haat – email" op Facebook. Een vervloeking werd kennelijk nog serieus genomen.

Het is na dit verhaal begrijpelijk dat in die tijd ouders van een kind dat gehandicapt ter wereld kwam zochten naar iemand die hen dit uit wraak of jaloezie had aangedaan, hen mogelijk had betoverd. Een minder populaire zonderling was snel gevonden. En heksen werden verbrand. Tot in de achttiende eeuw.

Bron.

Erfgoedcentrum Diep. Oud Rechterlijk Archief Dordrecht, toegang nummer 9, inventaris boek 709, dd. 30 November 1569, fol. 11.

15.6. Dat ontbrak nog aan hun geluk

Op 17 Juli 1675 stond voor de “hooge vierschaer der heerlyckheijt van Strijen” Trijntgie Pieters, 55 jaar oud, geboren in Amsterdam, van beroep koeienmelkster. Ze bedelde. Ze was op 13 Juli in hechtenis genomen omdat ze ook aan waarzeggerij deed.

“Seijt dat zij uyt het bloet hetwelcke Claesgie Geenen afgelaten* is, heeft konnen sien dat haer quale die sij iegenwoordigh onderhavigh is, haer aengecomen (is) door eenen lap ...

Gvraeght synde waer op wat wijse sij die kennisse ende wetenschappe bekomen heeft, sulcke en diergelycke dingen ... uijt het bloet te konnen sien.

Zeyt ... dat zy met een helm * ende met een paer hantschoenen geboren is. Zeyt dat haer helm vercoght is voor achthondert gulden, en de hantschoenen voor seve hondert gulden.

Zeijt een swarte hen genomen te hebben, daer sij het hart heeft uijtgehaelt, ende daer ene spelt met eenen naelt ingesteecken hebbende, ende hetselve in een nieuw pot te koocken hebbende geseth, om daer door de toveres te voorschijn te doen komen.

Welcke toveres sij seyt dat Styntgie Pierneeff is, ende dat sij wil en begeert dat Styntgien Pierneeff de persoon van Claesgie Geenen sal zegenen met dese woorde “Godt zegen je voor de lap die ick jouw gegeven hebben”. Ende dat tot drije werff toe.”

Zoveel onzin? Welnu, schout en schepenen werden er beroerd van. Misschien zou ze wat redelijker worden zonder drank, met alleen water en brood.

“Mannen ordonneren dat de gevange by provisie voordien tyt van thien dagen sal werden geseth te water ende broode ...”

Ze dreigden haar te zullen geselen en brandmerken als ze doorging met die onzin, maar Trijntgie, een eenvoudige ziel, zei dat dat dan maar moest. Maar of de vierschaar haar in “de gijselcamer “ misschien kon voorzien van een zwarte haan, een nieuwe pot, met spelden en naalden, water in de pot en een vuur om het water te koken. En ze zou het fijn vinden als er twee mensen van de vierschaar bij haar ritueel aanwezig zouden willen zijn.

Op 6 Augustus werd gevonnist.

Omdat ze *“... zich niet alleen vervordert heeft ... achterlande te loopen bedelen, en vervolgens haer te bemoeijen met waerseggerije ende ander vuylicheden ...”* werd ze levenslang verbannen uit het district.

Het is te merken dat hier in Holland inmiddels niet overal meer werd geloofd aan de realiteit van magie. Men zag daar vooral een verward vrouwspersoon staan. Maar de

behandeling van de zaak kostte wel kostbare tijd. “Dát ontbrak nog aan ons geluk” zullen ze tegen elkaar hebben gezegd.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Hoge Vierschaar land van Strijen (Vroeger genoemd “hooge vierschaer der heerlyckheit van Strijen”), nummer toegang 3.03.08.184, inventarisnummer 2, dd. 17 Juli en 6 Augustus 1675, fol. 27 verso en 28.

* “Bloet afgelaten”: De chirurgijn deed bij ziekte vaak een aderlating, er werd bloed afgetapt uit een arm. Dat bloed werd weggegooid. Men geloofde in de heilzame werking van aderlating.

** “Met de helm geboren zijn”, geboren zijn met de vruchtvliezen nog over het hoofd heen, werd eeuwenlang geassocieerd met helderziend zijn.

15.7. Kwakzalver

Op 18 Mei 1793 stond in Dordrecht terecht voor de Hoge Vierschaar van Zuid-Holland “Johan Oldenburg, 39 jaar, geboren in Helein, een dorp by Zolingen in ‘t Hannoversche * ... laatst schoolmeester in ‘t dorp Blenden *, nu zieken genezende.” Hij was “... zogenaamt, zynde een kwakzalver, (die) langs het lant loopt, en zedert vier of vijf jaaren, af en aan van Duitslant op dit land is gereist ... (Hij hield zich op) in de Krimpenerwaard, in Ouderkerk, Berkenwoude, met zalf of Balsem ... en zig bijzonder heeft opgehouden met jigt en kramp ... en zig naamt de Hoogduitsche kankermeester, welke de kanker zonder snijden, of enige bijtende middelen geneest.”

Johan werd al eerder, in 1789, op de kermis in Gouda gevangen genomen “... omdat hy aldaar te Gouda de bekeering gepreekt hadde, en de lieden uit bestwil hadde gewaarschouwt, en dat de zotte opschik (palmtakken, aan zijn kleding bevestigd) welke hy heeft aangenomen zyn Regt zo zyn zoude.” Kennelijk kregen in Gouda schout en schepenen de indruk met een zot van doen te hebben, want hij werd zonder proces zeven dagen, gedurende de tijd van de kermis, ingesloten, en bij zijn vrijlating werd zijn permissie ingehouden om op kermissen zijn kunsten en genezingen te vertonen.

Hij werd op 18 Mei 1793 door de hoge vierschaar veroordeeld als “landloper en bedrieger en vagabont”, en “volgens Placaat van 30 oktober 1789” levenslang verbannen uit het gebied van de hoge vierschaar. De palmtakken, die hij ook nu aan zijn kleding droeg, werden hem afgenomen.

Het was een kwakzalver. Immers, het betrof iemand die in het jaar 1793 beweerde kanker te kunnen genezen met behulp van zalf en kruiden. Over het inhoudelijke van zijn verhaal werd geen woord vuil gemaakt. Het zou in die tijd, met de primitieve officiële behandelmethoden van toen, onmogelijk zijn geweest om te bewijzen dat Johan een ondeugdelijke behandelaar was.

De hoge vierschaar veroordeelde hem dan ook als een bedrieger en een stelende zwerver (“vagabont”).

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Baljuw en Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, 1574 –1811 (1813), nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 80, dd. 18 Mei 1793, blz 4 en 4verso en 5.

* Bedoeld zijn waarschijnlijk de plaatsen Sulingen en Blender, tussen Bremen en Hannover.

15.8. Het recht van overpad

Op 29 Augustus 1766 werd door schout en schepenen (heemraden) van Nieuw Lekkerland een geding vermeld over het weigeren van het recht van overpad, en wel door Dirk Gerritsz den Ouden, zoon van Gerrit Ariënsz den Ouden. Hij weigerde op 6 Juli 1765 aan voerlui van een vracht hooi de doorgang over een brugje van zijn land over de wetering naar de Tiendweg. Het brugje, “de Nieubrug over de wetering” naar de Tiendweg, was door Dirk en Merrigje Gerritsz den Ouden die dag verwijderd of opgetrokken (“gesmackt”), waarschijnlijk om te worden gerepareerd. Aart Huijgen van de Graaff, Huyg Willems van de Graaff en diens schoonzonen Pieter Aartsz de Haan en Willem Jaspersz Stam konden met hun wagen met de vracht hooi niet passeren. Een van de voerlui, Pieter Aarts den Haan, werd zo boos dat hij Dirk Gerritsz den Ouden met een stok de wetering in duwde.

De vader van Dirk, Gerrit Ariënsz den Ouden, nam dat niet. Er volgde een geding voor schout en heemraden van het dorp, en hij voerde er zelfs een proces over voor de Hoge Vierschaar van Zuid Holland. Ik heb daar de afloop niet van kunnen vinden, maar hij zal zeker verloren hebben. Immers, het recht van overpad is een oud germaans recht. Het geldt onder alle omstandigheden, en het geldt ook nu nog. Dat werd hem dan ook door de schout te verstaan gegeven, maar Gerrit verweerde zich met de mededeling dat de voerlui toch niet van ver kwamen (*“zij kwamen toch niet uit Schoonhoven”*), en dat het toch mogelijk moest zijn dat zij binnen het dorp eens een andere route namen.

Gerrit Ariëns den Ouden was een hereboer in Nieuw Lekkerland.

Literatuur.

Erfgoedcentrum Diep. Het Oud Rechterlijk Archief van Nieuw Lekkerland. Dit gehele archief ligt sinds 2007 in het Stadsarchief Dordrecht. Toegangsnummer 698, inventarisnummer boek 26, akte dd. 29 Aug 1766. En inventarisnummer boek 1, akte dd. 9 Sept 1778.

15.9. Afgesproken sluitingstijden

Op 9 Maart 1722 stond in Dordrecht terecht voor de Hoge Vierschaar van Zuid-Holland Joris van Esch, herbergier in Molenaarsgraaf, vanwege “misbruijken van de sondagh, en andere heyligdagen.”

Vanaf 12 Januari 1722 was “in Holland en Westvriesland” een soort sluitingstijdenwet voor kroegen van kracht geworden.

“... gepubliceert en geaffigeert: geen herbergiers ten plattenlande, op een sondagh, mitsgaders boet, dank, vast, en bede ofte eenige andere heylige dagen sullen vermogen te tappen ... voor onder nog te tussen de predicatien, cathechisatien ende godsdiensten nemaer alleen den reysenden man mogen gerieven, en voorts

generalijk op alle dagen geen gelagen later ... dan tot negen uren des avonts in den winter, ende thien uren inden somer ...”

Dus de herberg moest voortaan gesloten zijn op zondagen, maar ook op allerlei bijzondere dagen zoals op dankdag voor het gewas en door de overheid uitgeschreven vastendagen. En na negen of tien uur ´s avonds geen vertier meer. Welnu, Joris tapte diezelfde zondag de twaalfde Januari wel, ook bij het uitgaan van de kerk. En zijn gasten maakten veel lawaai, op zaterdag 19 Februari zelfs tot twee uur ´s nachts.

Volgens de nieuwe wet was hij verplicht om aan de Hoge Vierschaar de namen van zijn gasten te noemen, want alle gasten kregen een forse boete.

Een recent krantenbericht vermeldde dat op verzoek van de burgers in Molenaarsgraaf de café´s voortaan op zondagen open mochten zijn. Dus zo vanzelfsprekend is daar het tappen op zondagen nog steeds niet.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Baljuw en Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, 1574 –1811 (1813), nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 111, dd. 9 Maart 1722, blz. 14 verso.

15.10. Kerkroof.

Op 22 December 1788 stond in Dordrecht voor de Hoge Vierschaar van Zuid-Holland terecht Willem de Groot, 30 jaar oud, geboren in Alblasserdam. Samen met Arij Koywijk had hij in Mei 1788 ingebroken in de kerk en het schoolhuis van Alblasserdam, en daar collectegeld plus avondmaalwijn gestolen.

Arij was kennelijk de meest lenige. Hij klom ´s nachts over het (lage) muurtje van “de oude kerk”, klom door een raam van de kerk naar binnen, zodat hij, in de kerk binnendoor via een deur naar het schoolgebouw lopend, van binnenuit de deur van het schoolgebouw kon opendoen. Arij liet Willem binnen via de deur van het schoolgebouw. Het schoolgebouw stond leeg omdat de vorige schoolmeester vertrokken was en er nog geen nieuwe schoolmeester was benoemd. In de kelder van het schoolgebouw vonden ze ook een voorraad avondmaalwijn (“wyn, voor het nagtmaal”). Hiervan dronken ze later, thuis gekomen bij Mie Pijl, of Mie Bolle, op de goede afloop.

Ze braken in de kerk het offerblok met een beitel en een handbijltje open. Het was een rechthoekig, gesloten kistje. Het offerblok zat vast *“op een bank in het hekkentje om de predikstoel. Willem ... denkt dat het wel ontrent breed was elf duimen , lang negentien, en hoog twaalf duimen.”*

Dus het was ongeveer dertig bij vijftig centimeter, en vijfendertig centimeter hoog. Het collectegeld bestond uit *“... een zeer grote party duiten.”* Er lagen onder de vele duiten * maar twee of drie stuivertjes (zilverstukjes) in het offerblok. De zak duiten laadde Willem op 17 Mei 1788 in zijn schuit, en bracht die naar Dordrecht. Dat bleek twee en veertig pond aan gewicht te zijn. Hij verkocht de duiten aan Hendrik Jonker, herbergier, wonende in de Palingstraat, tegen zestien stuivers het pond. (En kreeg er dus ongeveer drie en dertig gulden voor).

De inbrekers waren daarna voortvluchtig. Willem werd opgespoord in Vlissingen, en op 29 Augustus 1788 in het raadhuis van Dordrecht ingesloten.

Op 17 December 1788 werd Willem gevonnist. Hij werd gezeseld met een strop om de hals en gebrandmerkt, en kreeg vijftig jaar tuchthuis. Mocht hij daarna nog vrijkomen, dan zou hij levenslang verbannen zijn.

De hoge vierschaar kreeg Arij Kooijwijk niet te pakken. Op 2 Februari 1789 werd hij bij verstek levenslang verbannen. Maar het verhaal kreeg nog een vervolg. Arij Kooijwijk, inmiddels 29 jaar oud, bleek in 1797 in Oost IJsselmonde te wonen en werd daar op 19 Februari 1797 aangehouden. Immers, hij was in 1789 bij verstek uit dit gebied verbannen, mocht daar niet wonen. Op 22 Februari werd hij gevonnist. Hij werd op 26 Februari gezeseld en het vonnis van levenslange verbanning werd bekrachtigd.

Het stelen van geld uit een offerblok viel in de middeleeuwen onder heiligschennis, en werd met de dood bestraft.

In de achttiende eeuw werd diefstal uit een kerk nog duidelijk ervaren als heiligschennis. Er werd ook heel zwaar getild aan de diefstal van “de wyn voor het nagtmaal.” En de straf was dus niet mals.

Het stelen van collectegeld zou op onze generatie niet meer zoveel indruk maken. In 2011 kreeg in België de dader van een serie soortgelijke diefstallen twee jaar voorwaardelijk.

De inbrekers moesten veel moeite doen voor relatief weinig geld. Immers, wat was de winst, vergeleken met de opbrengst van bijvoorbeeld een juwelendiefstal?

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Baljuw en Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, 1574 –1811 (1813), nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 78, dd. 17 en 22 December 1788, en 2 Februari 1789. (Bladzijdennummering ontbreekt). En inventarisnummer 81, dd. 19, 22 en 26 Februari 1796. Blz. 87 t/m 89 verso.

* Een (koperen) duit had de waarde van een achtste (zilveren) stuiver. Om een idee te geven van de waarde: Van twee duiten (een oortje) kon een glas melk worden gekocht, of als voetganger met de veerpont worden overgevoerd.

15.11. “Lazarus”.

Op 9 Augustus 1782 stond in Dordrecht terecht voor de Hoge Vierschaar van Zuid-Holland “Lambrecht Tienen, in de wandeling genaamt de Lazarus, oud so hij zegt omtrent 25 jaren, geboren te ’s Hage.”

Hem werd ten laste gelegd dat hij niet alleen bedelde, naar ook stal en mensen bedreigde (“vagabondeerde”).

Lambrecht *“bedelde met de lazarusklep, omtrent den tijt van twaalf jaren, waartoe hy voor de derde maal een brief te Haarlem heeft bekomen, synde de laatste gegeven by schouwmeesteren van St Jacobs Capelle buiten Haarlem, voor den tyt van 4 jaren, in dato 7 october 1778, bij hem gedetineerde gevonden. Hy heeft als lazarus of leproos aalmoesen gevraagd in Dordrecht en op het platteland.”*

Er werd in herinnering gebracht dat hij zes jaar eerder in Dordrecht overlast veroorzaakte, waarna hij toen de stad was uitgezet.

Hij had de laatste tijd gedurende zes maanden in Den Haag, en vier maanden in Zeeland gebedeld. Op 9 Juli 1782 sloep hij in de Klundert bij een boer. Daarna kwam hij twee niet zulke fijne vrienden, Johannis Baptist Wallie en Jan Wondergem, tegen,

en liep met hen via het veer van Moerdijk naar Strijen-Sas, en vandaar over Strijen naar Heinenoord, waar werd overnacht bij een gemeenschappelijke vriend, Jan den Haring. Daar werden ze alle drie gearresteerd.

De hoge vierschaar geloofde niet in zijn goede bedoelingen. Op 30 Augustus 1782 vermeldde de hoge vierschaar "... dat (hij) onder den naam van lazarus of leproos, allerwegen heeft gevagabondeert en ... heeft gebedelt, en daarvan t zedert een geruimen tyt alleen zyn werk heeft gemaakt, ... en dus als een stoute en onbeschaamde kloeke vagabont en bedelaar is te considereren."

Hij werd binnenskamers gegeseld, en levenslang verbannen. Zijn pas om te mogen bedelen werd ingenomen.

Kennelijk was de Sint Jacobs Capelle in Haarlem een landelijk bekende organisatie die leproze bedelaars na een soort onderzoek door de schouwmeesters toestemming gaf om te bedelen met een houten klepper, en die hen daartoe iedere vier jaar na een soort onderzoek opnieuw een pas gaf. Indien Lambrecht twaalf jaar eerder inderdaad lepra zou hebben gehad, dan zou hij inmiddels al lang invalide zijn geweest. Of hij zou een der weinige lepra patiënten zijn geweest die inmiddels was genezen. Kortom, hij had geen lepra (meer). Deze "gezond verstand redenering" heeft de hoge vierschaar ook gevolgd.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Baljuw en Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, 1574 –1811 (1813), nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 77, dd. 9 Augustus 1782. (Bladzijdennummering ontbreekt).

15.12. Vreemde koopwaar

Op 5 Januari 1805 stond in Dordrecht terecht voor de Hoge Vierschaar van Zuid-Holland Pietertje Teelen, 31 jaar oud, naaister van beroep, geboren in Rotterdam en wonende in Sliedrecht, vrouw van Willem Slingeland, en eerder weduwe van Willem Sterk.

Wegens "... het ontvreemden van het lijkje van een kind van Corstiaan van Rees wonend te Sliedrecht, en getragt heeft, dat lijkje te verkoopen ..."

Ze had een babylijkje te koop aangeboden aan enkele chirurgijns.

Eind December 1804 stierf Aagtje, vrouw van Antonie van Zon. Ze zou op 31 December begraven worden. Pietertje Teelen had er gewaakt en opgepast. In de nacht van 26 op 27 December beviel de huisvrouw van Corstiaan van Rees van een dochtertje dat na enkele uren overleed. Welnu, Pietertje beloofde om de baby te begraven in het graf van Aagtje, en ze nam het lijkje met dat doel mee. Maar ze begroef het niet, maar bood het lijkje bij drie chirurgijns te koop aan. Bij de chirurgijn van Alblas, en bij twee chirurgijns in Alblasserdam. Echter, de chirurgijn van Alblas weigerde, en de chirurgijns van Alblasserdam waren beiden niet thuis. Een tegenvaller.

Op 25 Januari 1805 luidde het vonnis twee jaar verbanning uit het district van de hoge vierschaar.

Ons doet het hele verhaal bizar aan. In onze tijd is het nauwelijks mogelijk om een babylijkje te stelen. Echter, twee eeuwen terug was de zuigelingensterfte enorm. Er waren nog geen professionele begrafenisondernemingen. Het begraven van een

baby zal vaak een routineklus zijn geweest voor iemand die wel meer deze dienst aan bureu bewees. Welnu, Pietertje beloofde om de baby te begraven in het reeds gedolven graf van bovengenoemde Aagtje. Dat was kennelijk destijds een gebruikelijke gang van zaken. Daar behoefden toen ook geen getuigen bij aanwezig te zijn.

Wat voor waarde zou een babylijkje gehad kunnen hebben voor een chirurgijn? Het was in de achttiende eeuw onder gefortuneerde mensen gebruik geworden om een rariteitenkabinet aan te leggen, met daarin naast bijvoorbeeld uitheemse schelpen ook onder meer onvoldragen baby's op sterk water. Mogelijk zal het babylijkje als zodanig bedoeld zijn geweest.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Baljuw en Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, 1574 –1811 (1813), nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 84, dd. 5 Januari 1805. (Bladzijdennummering ontbreekt).

Een dorpsstraat in de Hoeksewaard.

16. Varia

16.1. De watergeuzen waren zeerovers.

De watergeuzen die op 1 April 1572 per ongeluk Den Briel veroverden waren zeerovers, zij kregen van Willem van Oranje een kaperbrief. De watergeuzen hadden Emden, in Noord-West Duitsland, als thuishaven gekozen.

Voor schippers waren de activiteiten van watergeuzen een bron van verwarring, want er bestond door die "kaapvaart" een groot grijs gebied van wat juridisch mocht of niet mocht. Zoals de volgende geschiedenis laat zien.

Henrick Hoofman, coepman van Amstelredam, en Thomas Zymons, 23 jaar, "*schipper .... naest God van zynen schepe genaempt "Den witten valck", van Norden, in het graefschap Emden*", meldten op 15 September 1571 aan schout en schepenen in Dordrecht het volgende.

Thomas Zymons zeilde twee dagen vóór Sinte Jacobsdag *** (dus op 23 Juli) uit Emden weg met bestemming Amsterdam, maar ontmoette even buiten Emden op de Eems "*.... Een vrijbeuterscip daer cappiteyn op was Bruijn van Utrecht.*"

De vrijbouter eiste inzage in de lastbrief en liet hem passeren. Maar later op de avond werd Thomas ingehaald door de kaper, die onder meer al zijn koper en wagenschot ("*twaaifhondert stucken cooper, vierhondert wagenschot **, en twaalf veezacken segge*") overlaadde in het schip van Dirck Cornelisse, schipper van Dordrecht.

Daarna zeilde het schip van Dirck Cornelisse (met aan boord nog drie vrijbouters van het kaperschip) weg naar het westen, en het kaperschip zeilde terug naar het oosten, dus terug naar Emden.

Kortom, schipper Dirck Cornelisse van Dordrecht werd beschuldigd van handjeklap spelen met de kapers. De stuurman van het schip van Dirck Cornelisse kwam aan schipper Thomas Zymons tijdens het overladen nog even zeggen dat hij eigenlijk niet wilde varen ("*dat het hem nyet aen en stont*"), maar Dirck had hem overgehaald om toch mee te varen, "*wy sullent wel maecken .... Ik zal u wel gelt op die hant geven.*"

De scheepskok op het schip van Dirck Cornelisse, Meynert Sytgets, bevestigde later dit verhaal.

Maar schipper Dirck Cornelisse verdedigde zich twaalf dagen later, op 27 September, in Dordrecht voor schout en schepenen, met als getuige ene Claes Claesz, 18 jaar, die zijn verhaal bevestigde.

Eerst legde de schipper uit dat hij in Emden van Pauwels backer een vracht had ingenomen om die naar Brouwaets * te brengen. Na het inladen in Emden zou hij eerst naar Nyencasteel (Newcastle in Engeland) varen om steenkool te halen, om die naar "Rouwaen (Rouaan in Frankrijk) te brengen. Pas daarna zouden de goederen uit Emden naar Brouwaets worden gebracht, en in Brouwaets * zou zout worden ingeladen.

Welnu, in de Eems bij Bornholm kwamen de vrijbouters, die inmiddels al met geweld een schipper uit Hamburg die medewerking weigerde zijn schip hadden afgenomen, bij hem aan boord. Die dwongen hem de goederen uit het schip van Thomas Zymons over te nemen. Daarna werd volgens plan naar Engeland gevaren. Maar de meevarende vrijbouters vernamen aldaar dat de geroofde goederen uit het schip van Thomas Zymons niet in Newcastle waren te verkopen. Daarom voeren ze naar "Yarmuiden ofte Leystert", waar het wagenschot ** en het claphout ** werden verkocht.

Daarna werd naar Goedereede in Holland gezeild, met het plan om bergloon voor het nog niet verkochte koper en de zakken zegge te eisen. Want schipper Dirck Cornelisse van Dordrecht bleef er bij dat hij mede slachtoffer van de vrijbuiters was geweest.

Maar ja, van wie valt in zo'n vreemde zaak bergloon te eisen?
En waar de drie meegevaren zeeroevers gebleven zijn vermeldde het verhaal niet.

Bron.

Erfgoedcentrum Diep. Oud Rechterlijk Archief Dordrecht, toegang nummer 9, inventaris nummer 709, dd. 15 September 1571, fol. 260 verso, 261, 269, en dd. 27 September 1571, fol. 275 verso, 276 en 276 verso.

* "Brouwaets" (Brouage, Bruwage, Bruwaets) was een kustplaats in Frankrijk in de buurt van La Rochelle, bekend vanwege zijn zoutwinning in die tijd. Het grove zout daarvandaan heette ook "brouaedse".

** "Wagenschot" waren mooie brede en lange eiken planken, die onder meer te gebruiken waren om meubels en wagens van te maken.

** "Claphout" was gekloofd eikenhout om duigen van tonnen van te maken (voor bier, wijn, boter en teer).

Woordenboek der Nederlandsche taal, onder redactie van J.W.Muller en A.Kluyver, 1908. derde deel, eerste stuk, p.1702 Bruwage.

*** Sint Jacobsdag, genoemd naar de apostel Jacobus, is 25 Juli.

16.2. Een pittige tante

Op 14 Februari 1593 stond voor het Gerecht van Dordrecht Anna Dircx, 30 jaar oud, geboren tot Hasselt in Overijssel. Ze had een paar pubers mishandeld.

Wel, ze had bij Betken die kaescoopster, wonende "achter aende Vesten", samen met vier andere vrouwen vier potten bier gedronken. Toen ze uit het huis weggingen "*... hebben een goeden deel jongers haer naer geropen "ghy hoeren, ghy verckens, men sal u ter Stadt uyt dryven."*

Ende werdende gram, nam (zij) eenen jonghen met den cop ende werp hem ter aerde, ende sloech hem, had hem onder den voeten, niet weetende wiens jongens het was."

Een meisje kwam haar vriendje te hulp. Maar dat had ze beter niet kunnen doen, want Anna vertelde

"... het meysken ter aerden geworpen te hebben deurdien sy haer slouch, seyt niet te weten dat se ... haer vast heeft gehouden, noch datter oock eenighe syn gecomen die een messe inde hant hadden om het haer aff ter snyden van de ... maecht, om (haar) alsoo uyt haers handen verlost te werden."

Later, 's avonds, was Anna in haar logement, en

"... lag ze inde venster met een stuck etens, hebbende een mes in de hant, ... datter een cuyper was die riep dat sy een hoere was ... (dat) sy alsoo uytgelopen, niet om yemant hinder te doen, maer om de jonghers vervaert te maecken."

Hoe zat dat met haar trouwbelofte? Want ze zou trouwen met een zekere "Claes Willems, wesende een messemaecker." Ze hadden nogal eens ruzie. Claes had haar in Maart 1592 met een hamer op het hoofd geslagen,

"... een sulcken wonde dat sy met een berrije thuys gedragen werdende, ... ende lach drie weecken te bedde ... ende is genesen met meester Jan ... ende heeft hem

gegeven 30 stuivers.” Wel zei ze voor het gerecht, “... dat Claes ... haer van de trouwbelofte quyt geschouden heeft.”

Ze had de publieke opinie tegen, waarschijnlijk eisten invloedrijke ouders van de hanggroepjongeren krachtig optreden van de overheid. Ze heeft zeven maanden in de cel op de zolder van het stadhuis gevangen gezeten. Ondanks alles hadden schout Adriaen van Blyenburgh en schepenen met haar te doen. Op 17 September 1593, , luidde het vonnis dat men

“... prefereren gratie ende bermherticheyt voor rigeur van Justitie ... verbannen uyt de stadt voor twee jaeren.”

Het was zoiets als een vrouwelijke karate-kid. Mogelijk zou ze het in onze tijd goed gedaan hebben in een worstelclub of als werknemer bij een beveiligingsbedrijf.

Bron.

Diep Erfgoedcentrum Dordrecht. (Voorheen Gemeentearchief Dordrecht). Oud Rechterlijk Archief Dordrecht. Gerecht van Dordrecht 1450 – 1811, nummer toegang 9, inventarisnummer 167, dd. 14 Februari, 17 en 21 September 1593, fol. 35 verso t/m 37 verso.

16.3. Een beroeps bedelaar

Op 30 Augustus 1595 stond voor het Gerecht van Dordrecht Jacques Watson, 26 jaar oud, geboren in Schotland, “verwer” van beroep. Hem was in een herberg in Rotterdam een koffer ontstolen. De dieven waren in Dordrecht voor iets anders opgepakt.

Zij verklaarden dat in de koffer nogal wat geld aanwezig bleek. Achtenzestig gulden, plus nog voor veertig gulden aan Duits geld. Dat had Jacques “verdiend” met bedelen. Hij was wel verver (lakenverver) van beroep, maar

“... deur dien hy niet wel sterck genoeg en was om het ambacht te doen, soo heeft hy gaen bedelen ...”

Een van de dieven, Geerit Verheyden van Antwerpen, verklaarde dat zijn collega, Hans Thonisz, vertelde *“this schant dat den Schotman bedelen gaet, hy heeft een sacxken met wit gelt*.* Seyt (dat) dit d’oorsaecke te syn dat ze hem dat hebben gestolen.”

In later tijd is “de beroepsbedelaar” uitvoerig beschreven. Maar ook in vroeger tijd bestonden er dus bedelaars die er ruim van konden leven. Want honderd carolus gulden was in die tijd een fortuin, er kon een bescheiden huisje van worden gekocht.

Bron.

Diep Erfgoedcentrum Dordrecht. (Voorheen Gemeentearchief Dordrecht). Oud Rechterlijk Archief Dordrecht. Gerecht van Dordrecht 1450 – 1811, nummer toegang 9, inventarisnummer 167, dd. 28 en 30 Augustus, en 2 September 1595, fol. 117, 134 t/m 135.

* Wit geld = zilver geld

16.4. De grondwerker

Op 20 Januari 1596 stond voor het Gerecht van Dordrecht Peer Permyrn, 30 jaar oud, geboren in Granchy bij Lyon. Hij had gebedeld.

Peer klaagde dat hij *“... geen ambachte te connen dan met der schoppen wercken, gelyck hy alhier aende fortificatie heeft gebracht den tyt van drie weecken onder eenen meester genoempt Peer, wesende eenen vlaminc ende het werck geschorst synde, is hy gereyest naer Middelburch, daer hy ten plattelandt heeft gaen bedelen, by foute dat hy nergens geen werck en cost gevonden.”*

“Hij kon alleen maar grondwerk doen.”

Dragline's en shovels bestonden nog niet, men was bij het maken van verdedigingswallen, fortificaties, aangewezen op grondwerkers.

Kennelijk was Peer hier ooit naartoe gekomen onder een soort koppelbaas. Omdat hij alleen maar goed was in zwaar grondwerk, was hij aangewezen op seizoenswerk en projectwerk. Met andere woorden, hij zwierf voor zijn werk van plaats naar plaats, en geen enkele diaconie voelde zich aangesproken om seizoenswerkers te helpen. Er bestond in die tijd nog geen pensioenregeling of uitkering van een sociale dienst. Dus dat betekende bedelen.

Laten we ons realiseren dat alle grondwerk, zowel het droogleggen van polders als werk aan stadswallen, vooral verricht werd door een groep mensen van overal en nergens, vergelijkbaar met wat nu Poolse gastarbeiders in ons land doen. Nederland heeft zijn bestaan aan grondwerk te danken. Enige dankbaarheid kan geen kwaad.

Bron.

Diep Erfgoedcentrum Dordrecht. (Voorheen Gemeentearchief Dordrecht). Oud Rechterlijk Archief Dordrecht. Gerecht van Dordrecht 1450 – 1811, nummer toegang 9, inventarisnummer 167, dd. 20 Januari 1596, fol. 159 verso en 160.

16.5. Een creatief vonnis

Op 1 Januari 1596 stond voor het gerecht van Dordrecht Willem Jansz Tinnegieter, 28 jaar oud, in Dordrecht geboren.

Willem en zijn vrienden hadden op een avond in de herberg van Andries Bol in het Steegoversloot een zijde spek vernietigd.

“... eenen van syn geselschap een braetyser opt vier geleyt, ende een ander leyde de tange opt vier, ende (hijzelf) leyde eenen pothengel op het vier. Daerop Andries (de herbergier) seyde “gasten, dat en sal niet branden”. Seyt niet te weten wie van hen ... de syde specx uuyter schouwen heeft gestooten.”

Hem werd verweten dat hij samen met vrienden in bezopen toestand 's nachts allerlei rotstreken had uitgehaald, onder meer de vrouw van herbergier Andries Bol en hun dochter onzedelijk had betast, een trapleer dwars in Steegoversloot had neergelegd zodat daar in het donker passanten over zouden struikelen, en in de Botgensstraat ruiten had ingeslagen.

Maar Willem ontkende dat hij méér had gedaan dan die zijde spek verbranden.

“... noch de glasen niet heeft ontstucken gesmeten inde Botkensstraet. Noch gheen gedachten daer toe gehad. ... Ten huysse van Francen, woonende inden Riem, geen woorden noch remoerten gestelt te hebben. ... Syn moeder noyt uuyt heuren huysse en heeft doen gaen ... De huysvrouwe van Andries Bol noch het meysken niet oneerlick aengetast te hebben, noch geene jonghdochter int Sarisganck.”

Hij werd niet geloofd. Integendeel. Schout Adriaen van Blijenburgh overwoog als eiser: “... *overmits syne groote ongeregeltheyt van drincken ende klincken , d eene herberge uut ende d ander inne, ende by nacht achterstraeten te loopen * ...* “
Het vonnis was creatief. “*Bant hem uut alle herberghen den tyt van een geheel jaer. ... Interdiceert hem van gelycke tsavonts naer de behoerlicke vree sonder licht op straete ** te laeten vinden, op arbitrale correctie ...*”
Zou blijken dat hij toch ergens in de stad gedurende dat jaar in een herberg zou drinken, dan zou hij voor een jaar uit de stad worden verbannen.

Bron.

Diep Erfgoedcentrum Dordrecht. (Voorheen Gemeentearchief Dordrecht). Oud Rechterlijk Archief Dordrecht. Gerecht van Dordrecht 1450 – 1811, nummer toegang 9, inventarisnummer 167, dd. 1 en 6 Januari 1596, fol. 162 t/m 163 verso.

* Achterstraeten loopen = ongezien sluipen, wat inbrekers en dieven deden.

** Zonder licht op staat lopen: In die tijd was er nog geen openbare straatverlichting. Burgers die 's avonds op straat liepen hadden natuurlijk een lantaarn bij zich om zich bij te lichten. Alleen dieven en inbrekers slopen door het donker.

16.6. De bank van lening

Op 9 September 1799 stond terecht voor de Hoge Vierschaar van Zuid-Holland Cornelis Negenvinger, 38 jaar oud, geboren in Amsterdam, wonende in Alblasserdam, horlogemaker van beroep.

Hij kreeg “... *van Jan de Slegte, justitiedienaar by Zuyd-Holland een zilveren horlogie om hetzelfde schoon te maken. Hy (Cornelis) bracht het in de bank van leening te Dordrecht, verpand voor dertien guldens. ... dat de gevangene voor het alzo ter kwader trouw beleenen van hetzelfde horlogie ontfangen heeft een bankbriefje, ... waarop de bij hem genotene dertien guldens genoteerd staan ... (en dat hij) op gelijke misdadigen en strafschuldigen wyze onder anderen verpand heeft de navolgende horlogien.*

Een zilveren horlogie van timmerman Johannis Rijke van Alblasserdam, kreeg twaalf gulden, (een) zilveren horlogie van Hendrik Borstje wonend aan de Kinderdijk, kreeg vier gulden, (een) zilveren horloge van Ary Boonstoppel, vijf guldens. ... Dat (hij) sedert omtrent ses maanden op de zelfde wyze inde bank gebracht en ten zynen voordelen voor onderscheydene somme beleent heeft de horlogien toebehorende de navolgende personen ... Johannis Lagerwerff, Johannis Roos, den chirurg Noolen, den schoonzoon van Bravenboer, wonende onder Ridderkerk, Huybert Nysse Bakker, H. van der Hoff wonende aan de Oostendam, Blokhuijzen, Cornelis Pyll, Leendert Velthuijzen, Jan Timmers, Arij Buijs, Simon van der Hoogt, Leonardus Pyll en Arij Pyll te Alblasserdam, Thomas Kreuk en Bastiaan Verhoeff wonende te Alblas, van Adriaan Wapperom en Pieter Otto zynde postknecht en wonende te Papendrecht en van Bart de Gelder wonende te Dordrecht. ...

Dat hy deze misdaden in armoede, en steeds bestendig met het oogmerk door hem zoude gedaan zijn, om dezelve horlogien eenmaal alle te lossen, en schadeloos de eygenaren te restitueren.”

Op 11 September 1799 luidde het vonnis acht dagen opsluiting in een cel op de zolder van het stadhuis van Dordrecht, “om aldaar met water en brood gespyzigt te werden”, waarna hij voor vijf jaren werd verbannen uit het gebied van de hoge vierschaar.

Op 4 Oktober stond hij weer voor de hoge vierschaar, dit keer omdat hij ondanks zijn verbanning op 3 Oktober door Cornelis Meijer en Gerrit van Leeuwen, justitiedienaren, werd opgepakt in Ouderkerk op den Yssel. Hij was daar eerst gewaarschuwd, zou binnen een uur vertrokken moeten zijn, maar dat lukte hem niet. Hij was nog in verboden gebied vanwege “... *redenen van verschoning van door den slegten weg, mitsgaders gebrek aan zyne beenen niet verder dan Ouderkerk op den Yssel hebben kunnen komen ...*”

De hoge vierschaar nam er geen genoegen mee, hij kreeg op 11 Oktober 1799 nóg eens acht dagen cel, plus daarna dit keer een verbanning van vijftien jaar opgelegd.

Het was voor het eerst dat in het archief van de hoge vierschaar een bank van lening in Dordrecht werd vermeld. Cornelis Negenvinger beleende in totaal drie en twintig horloges. Waarschijnlijk volgde hij een roulatiesysteem, waarbij hij eerder beleende horloges “uitkocht” met het ontvangen geld van later ter reparatie aangeboden en beleende horloges. Kortom, hij probeerde gedurende een half jaar wanhopig het ene gat met het andere te dempen. De reden van zijn geldzorgen werd niet genoemd. Mogelijk had hij speelschulden?

We krijgen ook een idee van de prijs van horloges. Een horloge was vaak van zilver, en het vertegenwoordigde een aanzienlijk bedrag. Ter vergelijking moge gelden dat er voor twee honderd gulden destijds al een huisje te kopen was. Een horloge was een luxe artikel waarmee de bezitter pronkte, te vergelijken met een mooie auto van nu.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Baljuw en Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, 1574 –1811 (1813), nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 83, dd. 9 September, 4 en 11 Oktober 1799. (Bladzijdennummering ontbreekt).

16.7. Een herroepen verbanning.

Jacob Gerritsz Leentfaar, geboren in Bolnes, vlaszwingelaar van beroep, werd op 23 Maart 1791 als negentienjarige gegeseld en voor tien jaar verbannen uit Zuid-Holland Zuid omdat hij samen met zijn oudere broer en een vriend in September 1790 bij Krimpen op de Lek drie zalmen gestolen had uit een zalmsteek *. Omdat hij werd beschouwd als “... *een onkundig en verleide jongeling*”, kreeg hij minder straf dan zijn broer en vriend.

Na zijn verbanning woonde en werkte hij in Zeeland.

Maar hij bleek in December 1796 ondanks de verbanning toch weer in het ouderlijk huis te verblijven. Dat was reden om hem in te rekenen. Op 28 December 1796 stond hij weer in Dordrecht voor de Hoge Vierschaar van Zuid-Holland. Hij vertelde dat hij teruggekomen was om afscheid te nemen van zijn stervende vader.

“... dat hy in de maand berigt ontvangende, dat zyne oude vader op ’t uitterste was, en dat de negen en zestig jaarige grijsaard zeer verlangende om voor zynen dood hem zyn ongelukkig kind, nog eenmaal te zien. Deeze laatste wensch van zynen stervende vader niet hebbende kunnen weerstaan, (hij) het egter gewaagd had terug te koomen, en in de armen zijns vaders te vliegen, dat hij deeze naauwelijks meer in staat vond om hem den laatsten zegen te geven, ontvangende hij dezelve op

vrydag toen hy zynen vader voor het eerst zag, terwyl deeze de volgende zondag was koomen te overlijden.”

Kijk, daar hielden zelfs de doorgewinterde heren van de hoge vierschaar geen droge ogen bij. Hij kreeg een pardon van zijn verbanning.

“Dat hy ... eenige weken alleen voor zyn twee zusjes en een broertje gewerkt te hebben, eindelyk ontdekt zynde, opnieuw was geapprehendeert (gevangen) ... Dat hy gedurende zyn laatste verblyf ... zich in allen opzigten voorbeeldig en braaf gedraagen had, getuige hiervan de regeering zyner woonplaats ** ... zo is 't dat de Raden van den Hove ... uijt regte weetenschap singuliere gratie ... hebben gepardonneert.”

Jacob krijgt zijn pardonbrief ook mee.

Zijn “Pardon en rappel van ban” werd op 15 Februari 1797 in Den Haag geregistreerd, “... in het derde jaar van de bataafsche vryheid.”

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Baljuw en Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, 1574 –1811 (1813), nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 79, dd. 25 Februari 1791, 23 en 25 maart 1791, blz. 22 verso t/m 29 verso. En inventarisnummer 81, dd. 28 December 1796 en 15 Februari 1797, blz.163 verso t/m 166.

* Een zalmsteek was een soort fuik waarmee zalmen werden gevangen.

** Met “De regering van zijn woonplaats” werd bedoeld schout en schepenen van Bolnes.

16.8. Smokkelen in vroeger tijd

Op 9 November 1797 stonden er enkele schepelingen voor “de hooge vierschaer der heerlyckheit van Strijen”. Zij werden verdacht van smokkel.

In 1797 lag het Amerikaanse schip , de “Sidney”, afkomstig uit Baltimore (USA), in de Kil voor 's Gravendeel. De kapitein was James Parker. Het schip was geladen met koffie, suiker, tabak en katoen. De kapitein beschuldigde een aantal van zijn matrozen van het stelen van koffie. Hij vond tijdens inspectie bij hen een kist en acht zakken ongebrande koffiebonen, duidelijk bedoeld als smokkelwaar. Dat was tijdens de Franse bezetting een kostbare lading. Er werd ook een aantal inwoners van 's Gravendeel verhoord, maar niemand sloeg door. De zaak werd, bij gebrek aan resultaat, in 1802 overgedragen aan de Hoge Vierschaar van Zuid-Holland. We mogen aannemen dat de smokkelhandel op 's Gravendeel in die tijd een belangrijke bron van bijverdienste was. (1).

Het verhaal speelde in de tijd dat Nederland was bezet door de Fransen. Frankrijk en Engeland waren in oorlog, en wij, als bondgenoot van Frankrijk, waren dus ook in oorlog met Engeland. Engeland had een blokkade gelegd voor onze kusten zodat er geen zeeschepen met koloniale waren meer konden binnenlopen. In die periode was de Verenigde Staten van Amerika een bondgenoot van Frankrijk. De Verenigde Staten hadden zich zojuist in 1777 van Engeland losgemaakt, zij waren geen kolonie meer. Deze Amerikaanse Zeeschepen probeerden de blokkade te breken en brachten “koffie, suiker en tabak”. Het was een ruig stelletje zeelui, vaak.

Vóór 1832 was de Kil vóór 's Gravendeel een “overslag-haven”. Zeeschepen voeren langs Goeree-overflakkee via het Hollands Diep en de Kil naar 's Gravendeel. Op de plaats waar nu de zeehaven van Dordrecht ligt, waren toen twee zandbanken in de

Kil, "De Crabbe". Zeeschepen werden er, als het mogelijk was, door een loods van 's Gravendeel langs geleid, op weg naar Dordrecht en Rotterdam. Was dit niet mogelijk dan werd de lading in de Kil uit het zeeschip overgeladen in kleinere schepen, precies zoals dat nu gebeurt in het Europoortgebied. De geschiedschrijver Van Ollefen beschrijft de situatie in het jaar 1790: "Het getal der zeeschepen door die rivier passerende, wordt geschat jaarlijks een getal van 400 a 500 te belopen; dat der beurt- en andere vaartuigen tusschen de 14 a 1500 en somtijds nog meer. De menigte veerschepen (bedoeld wordt de regelmatig heen en weer varende zeeschepen) die doorgaans aan het dorp liggen, en hunne ladingen, veelal bestaande in rijst, tabak, coffij, suiker, enzovoort in ligters overlossen, en vervolgens naar elders transporteren, brengt niet weinig toe tot het vermaak en voordeel van dit aanzienlijke dorp." (2).

Dus zeeschepen wachtten vaak op een goed tij om door een loods te worden verder gebracht, of er werd gewacht tot het schip was gelost. In het jaar 1748 werd één der loodsen met name genoemd. Ary Jacobs Barendregt, wonend op 's Gravendeel, getrouwd met Geertie Ariense. Bij een ongeval werd vermeld: "... alsoo haar man dien avond (27 december 1748) omtrent seven a 8 uren aan boort van een schip was gevaren om te lootsen" (3).

Na 1831 ging alle zeevaart naar Rotterdam door het dan zojuist gegraven kanaal door Voorne en Putten. Toen was het voor 's Gravendeel afgelopen met deze bron van inkomsten, en het dorp verviel tot armoede.

Vóór het jaar 1831 bestonden op 's Gravendeel de beroepen scheeps-overlader, loods en smokkelaar.

Bronnen.

1. Nationaal Archief. Oud Rechterlijk Archief Land van Strijen toegang nummer 3.03.08.184, boek inventaris nummer 4, dd. 17 Februari 1798.
2. L. van Ollefen. De Nederlandsche Stad- en Dorp- beschrijver. Deel I. Uitgave 1793.
3. Nationaal Archief. Oud Rechterlijk Archief Land van Strijen toegang nummer 3.03.08.184. Oud Rechterlijk Archief van het Land van Strijen boek inventaris nummer 12 (het schouwboek), dd. 27 December 1748.

16.9. Assepoester in de zestiende eeuw

Boek inventarisnummer 708 van het Oud Rechterlijk Archief van Dordrecht staat vol transportakten, een droge opsomming van verkopen, borgstellingen en overeenkomsten uit de zestiende eeuw. Zo hier en daar staat een verhaaltje opgetekend waar doorheen we even levende mensen zien, temidden van hun eigen decor, in de zestiende eeuw. Een van die verhalen vond ik zo aardig, dat ik het u wil laten zien. Het verhaal begint met wat een Dordtenaar overkwam in het jaar 1569. Willem Pieterszoon Coeman wandelt vanaf het Zwijndrechtse veer in de richting van Rijsoord om naar zijn vee te gaan kijken. Onderweg komt hij, op de Langeweg vanaf het Zwijndrechtse veer richting Rijsoord een huilend meisje tegen. Zij vertelt hem dat zij door haar moeder vaak wordt geslagen, en dat ze nu voorgoed het huis is uitgejaagd omdat ze de (bier?)kraan heeft laten lekken. Ze is weeskind. Haar moeder, weduwe, heeft een herberg in de Schuitemakersstraat.

Bij de kruising van de Langeweg met de Munnikensteeg zou het meisje richting Eemsteyn naar Heerjansdam hebben moeten lopen, maar ze begint te huilen.

Natuurlijk is Willem eerst wantrouwend en denkt dat het kind een dievegge is die hem iets op de mouw probeert te spelden, maar zijn medelijden krijgt toch de overhand, vooral als de pastoor van Rijsoord hem verzekert dat hij er de hemel mee kan verdienen.

Later wordt door schout en schepenen van Dordrecht het assepoesterverhaal van het meisje geverifieerd. Zo zijn de navolgende akten ontstaan.

Actum in camera den 8en augusti anno (15)69.

Ter instantie van Anna Zieren, vanwege Jannechen Cornelisdochter, achtergelaten weeskint wijlen Cornelis Jansz Poerdoos, requirante.

Willem Pietersz Coeman, oudt 56 jaren, juramento dicit (1) dat geleden op dynsdage den 2en augusti lestleden hij getuyge gaende van tswyndrechtsche veyr den langen wech uuyt naer Rijsoort toe, om te zien inde weije naer zijn beesten, ende comende ontrent den steech van Eemsteyn, heeft aldaer bevonden staende een meysken zeer mistroostich zijnde, dwelcke hem getuyge vraechde naar den wech van Heerjansdam, zeyde daer op hij getuyge, overmits dselve geen douck op thoeft en hadde: *“Ghij hebt een platteel gestolen off yet anders gekoect (2).”* Zeyde daerop tselve meysken: *“Ick en doen nyet, ick en darf u nyet zeggen.”*

Ende zulcx tsaemen voertsgaende tot aen den steech van Rijsoort, is tselve meysken zeer weenende ende bitter screyende geworden overmits hij getuyge den wech van Rijsoort alleen inne ginck, ende hij getuyge hem omkeerende vraechde haer waerom dat zij screyde, waerop tselve meysken zeer crijtende zeyde: *“Mijn moeder ende mijn broeder hebben mijn gisteren wel dapperlicker gesmeten, overmits de craen geleect hadde, ende ick en hebbe tsedert gisterenmorgen nyet gegeten”*. Zeggende: *“Ick meende dattet gedaen zoude wesen, zoe heeft mijn moeder vandage tegens mij geseyt: “Ghij vuylens (3), pact u wech, ick zal wel een jongwif krijgen”*, ende heeft haer gelt gegeven daer mede zij overgecomen was, verthoonende hem getuyge tselve gelt.

Ende hij getuyge tselve meysken met hem nemende naer Rijsoort toe, heeft haer ten huysse van Adriaen Adriaen Gerritsz t’eten ende te drincken gegeven, ende naerdat hij getuyge den pastoer van Rijsoort bij hem ontboden hadde doer redenen voorseyd, heeft den zelve pastoer op hem getuyge begeert dat hij tmeysken wederom leyden ende tselve opt veyr in een huys bestellen zoude, zeggende: *“Wat tmeysken aldaer verteert, ick zalt al betalen, ende ghij zult er den hemel aen verdienen, ende dit ter tijt toe datter d’ouders naer comen vraegen.”*

TWelck hij getuyge zulcx gedaen heeft.

Actum in camera den 8en augusti anno (15)69.

Ter instantie van Anna Zieren, vanwege Jannechen Cornelisdochter, achtergelaten weeskint wijlen Cornelis Jansz Poerdoos, requirant.

Symon den ouden Cornelisz, oudt 34 jaren, juramento dicit dat geleden den tijt van een jaer ofte daer ontrent zonder anders etc. hij getuyge gecomen zijnde ontrent de middaghe ten huysse van Pieter Jansz, waert int Sarasinckshoof(f)t opte Nyeu Haven bij Lodewijck van Steenhuysen zittende, aldaer in de keucken, gehoert heeft naest den selven huysse groot rummoer ende misbaer van krijten, zulcx dat hij getuyge vraechde ende zeyde tegens dvoerseyde Steenhuysen, de waerdinne ende tjonckwijff: *“Wat vegement is daer naest?”* – Zeyde daerop dvoerseyde jonckwijff:

“Het is die moeder ende tkint twelck alle daeghe te doen is.” Zeggende: *“Wildyt zien, daer staet een gaetken, ziet daer doer.”*

Ende zulcx hij getuyge doer een gaetken ziende, heeft gesien dat Marijcken Aertsdochter haer dochterken gesleept heeft lancgs de vloer met haer blooten haere, ende tselfde zeer wreedelycken ende tyrannelicken geslagen heeft. TWelck hij getuyge nyet langer hooren nocte zien en mochte, zeggende tegens die zelve Marijcken: *“Ghij zack, vermoort liever het kint met eenen”,* en *“Ghij en behoert alsoe nyet met geen weeskint te leven. Want het geen vader en heeft ende dat hier oeck (niemand) van de vrienden zijn.”*

Seyde daerop dvoerseyde Marijcken: *“Wat schelm spreeckt daer”,* waerop hij getuyge zeyde: *“Ick en ben geen schelm, diet is mach hem wel verthoenen, ende ickt zalt gaen clagen eenen burgemeester als oppervoecht van alle weeskinderen.”*

Waerop dselve Marijcken antwoordende zeyde: *“Ick schijt in de burgemeester, ende ick hebber den bruy of.”*

TWelck hij getuyge aen kennisse geleyt heeft aende voerseyde Steenhuysen, de waerdinne ende tjongwif die daer mede present waeren. Ende zulcx dselve Marijcken zeer verstoert wordende, heeft op de zijdeldoere van de voerseyde keucken zeer onstandelijcken gestooten, eysschende hem getuyge achter uuyt te comen, zeggende: *“Hebdy een manshart int lijf, zoe coempter uuyt, ende laet u zien.”*

Ende zulcx hij getuyge achter uuyt gaende, ende zeggende tegens dvoerseyde huysgesinne: *“Ick moet eens zien wat zij doen wil”,* is bij dvoerseyde Marijcken gecomen d welcke tegens hem getuyge zeyde: *“Ick zal over u gaen clagen, cracht ende geweld.”*

Seyde daerop hy getuyge onder andere: *“Ick zal over u gaen clagen, want ghij met een weeskint alsoe nyet en behoert te leven gelijk ghij nu ter tijt met u kint geleeft ende haer getracteert hebt. Ende wildy gaen clagen, zoe neemt u kint mede metten blooten haere ende thoont den burgemeester hoe dat ghij u kint gesmeten, gesleept ende getracteert hebt.”*

Ende is hij getuyge mitsdien van daer ghescheyden geweest. Ende want men der waarheyt sculdich es getuyge etc.

Actum ut supra (4)

Ter instantie als voeren.

Lodewijck van Steenhuysen Bourgoingne, oudt 46 jaren, Janneken Geritsdochter oudt 49 jaeren, waerdinne int Sarasijnshoofd, ende Janneken Pietersdochter, oudt 22 jaeren, dienstmaecht van de voerseyde Janneken Gerritsdochter, Juramento dicunt dat zij getuygen binnen den tijde dat zij luyden gewoent hebben int Sarasijnshoofd opten Nieu-haven, inden huuse van Marijcken Aertsdochter gehoert en gesien hebben tot diversche reysen ende stonden ende oock wel daghelijcx dat dvoerseyde Marijcken mitsgaders Jan haeren zoon zeer onstandelijck tyrannich ende wredelijck met Janneken haer kint gehandelt hebben, als gesmeeten, gestooten, ende gesleept metten blooten haere langs de vloere ende elders op de camer, ende dyergelijcke misbruyck met tvoerseyde kint gepleecht en gehandelt hebben, zoe wel dvoerseyde Jan haer broeder als Marijcken haer moeder.

Tot zover de verslagen uit het oude boek.

Het Saracijnschoofd, een herberg aan de Nieuwe Haven waar waarschijnlijk een morenkop als uithangbord dienst deed die de herberg zijn naam gaf, moet vrij kort na 1569 zijn afgebroken, want ik vind de herberg in de klappers op het archief niet meer

terug, en ook Lips noemt deze herberg niet in zijn boek over de geschiedenis van Dordrecht.

In het geciteerde fragment worden nogal wat namen genoemd. Geen enkele van deze mensen heb ik kunnen terugvinden in de klappers op DTB en ORA/ONA. Op 15 Mei 1582 heeft in de Augustijnenkerk het huwelijk plaats tussen een Jan Dyrcox, houtsagersgesel, en een Jenneken Cornelis Jansdochter. Mogelijk is dit het weeskind uit onze akten? Zekerheid zullen we nooit hebben.

In het geciteerde stuk dreigt een van de getuigen het voorgevallene aan de burgemeester te zullen gaan vertellen. Wat hield de functie van burgemeester vroeger in?

Het burgemeestersambt hield het midden tussen hoofdcommissaris van politie en wethouder van sociale zaken. Er waren meerdere burgemeesters, zodat er een taakverdeling zal hebben plaats gehad. In het boek van Matthijs Balen over de stad Dordrecht lezen we op pagina 239 de eed van de burgemeester, waarin onder meer wordt beloofd: *“Weduwen ende weezen te helpen beschermen.”*

Daarnaast droeg een burgemeester zorg voor de leprozen, was kerkmeester, hield toezicht op de verzorging van gevangenen en krankzinnigen.

Wat had de burgemeester voor maatregelen kunnen nemen in dit geval van kindermishandeling?

Hoe het geregeld was in het jaar 1569 weet ik niet met zekerheid, maar waarschijnlijk zullen de rechtsregels niet veel hebben verschild met die in de zeventiende eeuw.

In 1677 schrijft Matthijs Balen op pagina 609, betreffende de Ordonnantie , roerende de weeskamer:

“Indien dat bevonden wordt dat de weeskinderen niet onderhouden en worden, sulcks als geconditioneert is geweest, ofte denselven niet oirbaerlyck en ware langer te blijven, daer sy besteedt ofte woonachtich zyn ... soo sal men tot allen tyde, by advijs der weesmeesteren, den weeskinderen van daer mogen nemen ... ende elders oirbaerlijck besteden, tot kosten der genen die ... schuldich is te onderhouden ...”

De hardvochtige moeder verdedigt zich tegen de man die door een gat in de muur naar haar kijkt en met haar spreekt, door met veel lawaai te eisen dat hij zich er niet mee zal bemoeien omdat ze hem anders zal gaan aanklagen wegens huisvredebreuk (“Gaen clagen cracht ende ghewelt”). Marijcken blijkt geen doetje te zijn, en kennelijk heeft haar dreigement nog succes ook, want op het moment dat de zaak door schout en schepenen wordt uitgezocht is de kindermishandeling al een jaar aan de gang. Kennelijk heeft niemand bij de weeskamer over moeder Marijcken geklaagd.

Dit tekent de getuigen: Ze willen geen moeilijkheden krijgen, zoals nette burgers betaamt.

Ik neem aan dat Anna Zieren, requirante, die moeder Marijcken aanklaagt, de voogd was van het weeskind. Misschien was zij de schoonmoeder van moeder Marijcken. Zou ons assepoestertje verder door haar zijn opgevoed?

Naschrift van Rinie Benschop

Uit een akte dd. 20 Juni 1573 (ORA 729, aktenummer 1069) blijkt dat Marijcken Aertsdochter in een huis genaamd het Visschip woonde. Uit andere bronnen blijkt dat dit een herberg was, staande in de Schuitenmakersstraat. In een akte dd. 30 Januari 1565 (ORA 704, aktenummer 872) wordt melding gemaakt van de herberg het Saracijnschoofd, met de toevoeging : “Staende in den Houtthuyn”. Aangezien uit de tekst blijkt dat beide herbergen aan elkaar grensden kunnen we de plaats nog

nauwkeuriger bepalen: hoek Houttuinen/ Schuitenmakersstraat. De Houttuinen strekte zich uit van de Beksteiger (tegenover de Kerkstraat) tot aan Vleeshouwersstraat.

Noten

1. juramento dicit = verklaart onder ede
2. gekoect (van coken) = beramen, klaarspelen
3. vuylens = vuilnis (scheldwoord “stuk vullis”)
4. ut supra = als boven

Bronnen.

Erfgoedcentrum Diep Dordrecht, Oud Rechterlijk Archief toegang nummer 9, inventarisnummer 708, dd. 8 Augustus 1569, fol. 223v, 224, 225, 225v en 226. Matthys Balen. Beschryvinge der stad Dordrecht. Uitgave Simon Onder de Linde, Dordrecht 1677. Fascimile Corex 1966. Tweede deel, p. 239 en 609.

Dit artikel is eerder gepubliceerd in het blad van Erfgoedcentrum Diep van Dordrecht, “Kwartaal en Tekens” 1983, jaargang 9, p. 13 – 17. Ter wille van de leesbaarheid zijn enkele gegevens toegevoegd.

Impressie van een Archief

't Archief Noord-Brabant in de Waterstraat,
een boek op groene leerbeklede tafel
in perkament gebonden en gerafeld.
Een handschrift dat de ganzenveer verraadt.

Bruin-zwarte halen, netjes in de maat,
een acte over een verkochte kavel.
Straks haal ik 'n broodje kaas met warme wafel
als 't zaterdags publiek wat overlaat.

Wat is dat allemaal toch lang geleden.
Wie leefden in het Raamsdonk van die tijd
verdwenen spoorloos in het stof der eeuwen.

Gelukkig schreven ze van wat ze deden:
Wat hoopten zij, wat raakten ze weer kwijt?
De winterzon schijnt, buiten schreeuwen meeuwen.

Harry's verhaal over vloerblad + pen

Impressie van een oud archief.

Alfabetische index op patronymen en bijnamen / achternamen.	
Verwezen wordt naar de nummering van de verhalen.	
A.	
Pieter Aartsz de Haan	15.8.
Willem Pietersz van Acxel	3.6.
Adriaen Adriaenszoon Buys	9.2.
Anneken Adriaensdochter	9.2.
Cleys Adriaensz van Driel	13.2.
Janneken Adriaensdochter	15.5.
Toenken Adriaensdochter	9.2.
Pier Aeriaen Noris	13.1.
Jan Pietersz Aertman	3.1.
Coen Melsse Aertoom	2.8.
Hendrick Aerts Craeyesteijn	12.2.
Marijcken Aertsdochter	16.9.
Euwout Aertsz	9.2.
Pieter Aertsz Bercheijck	3.1.
Aerien Aertsz van Breeda	9.4.
Steven Aertsz van Gils	8.1.
Sier (Cier) van Affairen	8.5.
Jan Ammerisz	3.5.
Marij Anne	2.6.
Annecken Govaertsdochter van Antwerpen	4.1.
Pieter Anthonisse van Balen	12.4.
Gielis Arentsz van Antwerpen	3.3.
Geertie Ariense	16.8.
Jan Ariense van Dalen	12.4.
Pieter Ariensz van Gilde	11.5.
Tijs Ariensz de Jong	10.7.
Gerrit Ariënsz den Ouden	15.8.
Jan Aryens Verdoncq	2.7.
Aryen Aryensz Vogelaer	12.2.
Bastiaen Aryenssoon	12.2.
Jan Aryensz Craeyesteijn	12.2.
Hendrik Aryensz	12.2.
B.	
Klaas Baanen	5.1.
Cornelis Baars	4.4.
Jean Babtist Facher	5.3.
Arien den Backer	3.12.
Pauwels Backer	16.1.
Huybert Nysse Bakker	16.6.
Metje Baks (Bax)	5.1.
Matthys Balen	2.1.
Pieter Anthonisse van Balen	12.4.

Anthony van Balen	12.4.
Jannigje Barendrecht	14.7.
Ary Jacobs Barendregt	16.8.
Johannes van der Bas	14.4.
Annigje Bastiaans de Jonge	8.3.
Cornelis Bastiaenz Snaeyers	12.3.
Andries Bastiaenz Coomans	3.1.
Antoni Bastiaenz Verweel	3.1.
Doris van Beek	3.14.
Damis Tijssen Belois	11.2.
Pieter Aertsz Bercheijck	3.1.
Anna van Biemen	7.1.
Jan Bloem	2.8.
Arij Blok	2.3.
Huibert Blok	10.6.
NN Blokhuijzen	16.6.
Adriaen van Blijenburgh	3.3.
Adriaen van Blyenburgh	16.2.
Pieter Bode	5.11.
Anna Boelaert	9.6.
Gysbert Gideonsz Boer	2.3.
Eeuwout Rietvelt alias Boer	5.4.
Pieter Boer	6.1.
Pietertje de Boer	10.2.
Arnoldus de Bont	2.4.
Andries Bol	16.5.
Mie Pijl alias Mie Bolle	15.10.
Peer Boom	3.8.
Gerrit Boom	14.4.
Ary Boonstoppel	16.6.
Hendrik Borstje	16.6.
Hendrik Bos	14.4.
Cornelis Boshuijzen	5.12.
Willem Boshuijzen	5.12.
Eliza van Boston	5.7.
Jacob Boucket	2.2.
Lodewijck van Steenhuysen Bourgoinge	16.9.
James Boijd	11.7.
Dirc Boydens	12.1.
NN Braanker	14.4.
Hertog Jan van Brabant	2.2.
Jan de Brabander	3.5.
Jan de Brabander	8.7.
Toon den Braber	9.5.
Ary Jansse Brandwijk	5.4.
Johannis Jansse Brandwijk	5.4.
Sara Brandt	3.5.
Cornelis Brants	13.5.

Pieter Brantwijk	7.4.
Wouter Bravenboer	8.5.
Lambrecht Peterse van Breda	6.2.
Aerien Aertsz van Breeda	9.4.
Simon Breur	13.5.
NN van den Broek	5.3.
Adriaan Broelingh	4.4.
Marigje Broeren	14.8.
J. Brooshooft	7.5.
Coenraad Brons	4.7.
Alida Brons	4.7.
Allonsen Lion van Brugghe	3.6.
Lauweris Pietersz van Brugge	15.3.
Jan Brugman	4.4.
Sijgje Brugmans	5.6.
Cornelis de Bruin	14.4.
Johannis Pelser Brummel	2.9.
Jan Jansz van Brussel	4.6.
NN Budée	3.10.
Teunis van Buuren	8.2.
Arij Buijs	16.6.
Adriaen Adriaenszoon Buys	9.2.
Leendert Cornelisse Buijtelaer	5.2.
Bastiaan van der Burg	7.6.
Dirck van den Burgh	12.2.
Dirk Bijkerk	4.7.
Geertje Bijneveld	2.3.
Willem Bijvank	8.5.
C.	
NN Caesteker	10.1.
Petrus Winandsz Canzius	8.7.
NN Cats	3.11.
Sijmon Cattendieff	3.4.
Pieter Centen Jongebreuer	14.8.
Annijge Leendertse Christiaanse	10.4.
Sijchen Claesdochter	15.5
Willem Jan Claesz	7.1.
Andries Claesz van Strijen	13.2.
Claes Claesz	16.1.
Kid Clement	2.6.
Boudewijn Clepanus	10.1.
Willem Pieterszoon Coeman	16.9.
NN Coenjart	3.11.
Lauweris Coenraetsz	2.5.
Andries Bastiaensz Coomans	3.1.
Jan Cornelis Duymelaer	13.2.

Jan Cornelis Slooter	13.2.
Jenneken Cornelis Jansdochter	16.9.
Jannechen Cornelisdochter	16.9.
Jan Cornelisse	3.12.
Dirck Cornelisse	16.1.
Leendert Cornelisse Buijtelaer	5.2.
Hendrikje Cornelisse Schep	5.4.
Pieter Cornelisse Verkaick (Verkaeijk)	6.3.
Leendert Cornelisse Rollois	10.4.
Annetgie Cornelisse	12.3.
Simon den ouden Cornelisz	16.9.
Cornelis Cornelisz Coomen	2.5.
Reijnier Cornelisz Vos	3.1.
Jan Cornelisz Hoeijmaeijer	13.4.
Hendrik Corneliszoon Dorland	3.12.
Willem Corneliszoon Praem	9.1.
Arien Corssen	12.2.
Cornelis Coyman (Coijman)	12.2.
Hendrick Aerts Craeyesteijn	12.2.
Jan Aryensz Craeyesteijn	12.2.
Pieter Jacobs Creveceur	2.8.
Abraham Crollius	5.3.
Cornelis Crul	5.2.
D.	
Geerard van Daelen	3.6.
Hendrik Daemsz	8.7.
Jan Ariense van Dalen	12.4.
Jan van Dam	14.9.
Warnar Dapper	9.7.
Leendert Degeling	8.6.
Pieter den Dekker	2.3.
Jan Pietersz Dekker	2.3.
Jan Huibertsz Dekker	2.3.
Teunis Huige Dekker	3.13.
Schilleman de Deugd	5.8.
Schilleman Gerritse de Deugt (Deugt)	3.7.
Adriaantje Hendriks Deventer	8.2.
Wilhelm Diedje	3.9.
Kornelis van Diest	5.4.
Bastiaentgen Dirken	13.2.
Jacob Dirkse Ponsen	5.13.
Jan Dirksz Romeijn	3.1.
Bastiaen Dirxz alias Hermijniaen	3.11.
Anna Dircx	16.2.
Jan Dircxzoon	13.1.
Wessel Disseling	10.5.
Hendrik Doeven	3.9.

Jan Maertense Dolk	3.12.
Christiaan Erich Doodt	7.2.
Antonius Doodt	7.2.
Soeta van Doorn	9.7.
Hendrik Corneliszoon Dorland	3.12.
R. Douglas	3.9.
NN van Driel	3.1.
Cleys Adriaensz van Driel	13.2.
Cornelis Drogendijk	2.3.
Gerrit Duisseldorp	14.2.
Jan Cornelis Duymelaer	13.2.
Hendrik Duyvel	3.9.
Jan Willemse Dwarswaart	12.4.
Jan van Dijk	10.3.
Jan van Dijk	13.6.
Teuntje Leendertsdochter van Dijk	14.6.
Jan Dyrcox	16.9.
E.	
Anthonetta Elders	10.10.
Cornelis Willemsz van den Endt	2.7.
Pieter van Es	2.9.
Cornelis Leendertsz van Es	13.3.
Joris van Esch	15.9.
Lambertus Evenhuijs	10.5.
Anna Maria Everts, bijgenaamd de Kwee	11.8.
Jacob Vander Eyck	2.1.
F.	
Jean Babtist Facher	5.3.
Dirck Foppen	3.11.
Arijen Foppen	12.2.
NN Francen	16.5.
Jan Franken	3.9.
Jacobus Fransz Verhoeven	2.3.
NN Frazier	11.7.
G.	
Claesgie Geenen	15.6.
Job van Gelder	14.4.
Bart de Gelder	16.6.
Janneken Gerritsdochter	16.9.
Borchgen Gerritsdochter	15.5.
Schilleman Gerritse de Deugt (Deugd)	3.7.
Jan Gerritsz	2.6.
Adriaen Adriaen Gerritsz	16.9.
Merrigje Gerritsz den Ouden	15.8.
Dirk Gerritsz den Ouden	15.8.

Jacob Gerritsz Leentfaar	16.7.
Gijsbert Gerritszoon van Os	5.2.
Hendrik Getrouw	3.9.
Ary van der Ghiessen	7.5.
Lauwerens van der Ghiesen	7.5.
Adriaen Ghysen	2.2.
Gysbert Gideonsz Boer	2.3.
Laurens Giele	5.4.
Pieter Ariensz van Gilde	11.5.
Steven Aertsz van Gils	8.1.
Graaf Willem de Goede	2.1.
Jacob Goethart	10.9.
Piet Schram van Gorcum	3.4.
Elisabet Gorisse	2.6.
Pieter Gout	8.5.
Wouter van Gouthoeven	2.1.
Annecken Govaertsdochter van Antwerpen	4.1.
Krijn de Graaf	2.3.
Jan de Graaf	14.4
Willem van de Graaff	7.5.
Adriaan van de Graaff	7.5.
Aart Huijgen van de Graaff	15.8.
Huyg Willems van de Graaff	15.8.
Herman Grasdijk	4.2.
Jan Jacobsz Groenevelt	14.4.
Grietje Groeneweg	8.4.
Arie Groeneweg	8.4.
Andries Groenewout	2.3.
Willem de Groot	15.10.
Nicolaas Grootvelt	5.8.
Hendrik Gussenkloo	3.13.
H.	
Cornelis Haagendijk	14.2.
Hendrik de Haan	3.9.
Pieter Aartsz de Haan	15.8.
Jan van Haerlem	3.4.
Teunis Hagendijk	14.3.
Cornelia van Hal	10.3.
Tomas Hardijn	3.1.
Jan den Haring	15.11.
Willem Harison	3.1.
Jan Harreveldt	4.6.
NN den Hartog	5.7.
NN van Hattum	7.4.
Pierre de la Haye	7.2.
Gerrit de Heer	2.3.
NN de Heer	14.5.

NN van Helmont	2.9.
Paulus Helmont	13.3.
Jan Hendricx	8.7.
Jan Hendricx	13.4.
Sara Hendriks	2.6.
Anna Hendriks	12.4.
Adriaantje Hendriks Deventer	8.2.
Hendrik Hendrikse Keijser	3.2.
Johan Hendriksz Zwinglius	2.3.
Johan Hendriksz Zwinglius	3.10.
Jacob den Herder	5.5.
Bastiaen Dirxz alias Hermijniaen	3.11.
Philip Herzensheijmer	2.3.
Clara Heyndochter Tasse	6.1.
Soetje Heijnoort	8.5.
Jan Cornelisz Hoeijmaeijer	13.4.
H. van der Hoff	16.6.
Job Holst	10.10.
Elsje Holst	10.6.
Jan Hoogendijk	4.8.
Simon van der Hoogt	16.6.
NN van Hompesch	3.9.
Henrick Hoofman	16.1.
Pleun Hoogvliet	11.4.
Teunis Hoornaar	14.6.
NN van den Houck	3.1.
Johannis Houcxsewegh	2.5.
Hendrik van Houwelingen	7.5.
Bastiaan van Houwelingen	14.6.
Anthonij Hoynck van Papendrecht	2.4.
Marinus Hubrechtsen	6.4.
Jan Huibertsz Dekker	2.3.
Teunis Huige Dekker	3.13.
Huig Huizer	11.6.
Hans van Hulst	3.6.
Potjerse Huyb	5.4.
Marrigje Huybertse de Jong	10.4.
Aart Huijgen van de Graaff	15.8.
Hendrik Huijzer	14.5.
I.	
Arijen IJsaacsz	13.2.
Arijen Isacx van der Stichel	2.7.
J.	
Bartel Jacob Bartelsz	13.1.
Cornelis Jacob Bartelsz	13.1.
Pieter Jacobs Creveceur	2.8.

Ary Jacobs Barendregt	16.8.
Dirk Jacobse	3.12.
Arij Jacobse	3.12.
Thomas Jacobse	6.2.
Bouwen Jacobssoen	15.4.
Jan Jacobsz	8.8.
Griet Jagers	3.5.
Pieter van der Jagt	4.5.
Jacomijn Jans	3.4.
Jenneken Cornelis Jansdochter	16.9.
Anne Jansdochter	15.5.
Sijchen Jansdochter	15.5.
Cornelis Janse	3.12.
Pieter Janse Vermeulen	9.8.
Pieter Janse Smith	12.4.
Johannis Jansse Brandwijk	5.4.
Anthony Jansse	9.5.
Ary Jansse Brandwijk	5.4.
Cornelis Jansz Visser	2.7.
Kommer Jansz Nederloff	8.3.
Jan Jansz van Brussel	4.6.
Jan Jansz alias Janskint	13.1.
Cleys Jansz Vinck	3.11.
Willem Jansz Mastenbroek	12.3.
Cornelis Jansz	13.2.
Willem Jansz	13.2.
Pieter Jansz	16.9.
Cornelis Jansz Poerdoos	16.9.
Willem Jansz Tinnegieter	16.5.
Emmer Janszoon	10.8.
Willem Jaspersz Stam	15.8.
Pieter Stevensz de Jong	7.4.
Tijs Ariensz de Jong	10.7.
Marrigje Huybertse de Jong	10.4.
Annigje Bastiaans de Jonge	8.3.
Willem de Jongh	8.2.
Adriana Jongebreur	5.5.
Pieter Centen Jongebreur	14.8.
Arijen Leendertsz Jonghkint	2.5.
Hendrik Jonker	15.10.
Merrigje Pieters Jonker	10.7.
Mary Jurriënsdochter	3.5.
K.	
Frederik van de Kaa	2.3.
Betken die Kaescoopster	16.2.
Hendrik Kaetzer	3.9.
Cornelis Kampsteeg	14.2.

Hendrik van Kapelle (Kappel)	2.4.
Johannis Kapoen	5.3.
Gijsbert Kaptijn	5.4.
Caspar Kelderman	2.3.
Pieter Kemp	7.6.
Adriaan Keijbergh	5.1.
Hendrik Keyl	3.9.
Hendrik Hendrikse Keijser	3.2.
Jannetje Kievelant	4.4.
Willem Klaasz (Claasz) Troost	2.3.
Huig Klein	10.9.
NN van Kleijtz	3.9.
Jacobus Klippanus	3.7.
Philippus Klippanus	3.7.
Lena Klootwijk	10.7.
Arij Knegt	11.4.
Pieter Knieriem	14.9.
Johan Koenraed Rokool	6.5.
Jan Knaep	3.12.
Jan Kok	5.13.
Jannigje Kool	10.7.
NN Kooten	8.4.
Geertje van der Kooij	5.6.
NN Kooy	7.4.
Arij Koywijk (Kooijwijk)	15.10.
Anna Kraas	8.2.
Thomas Kreuk	16.6.
Gerrit Kreukniet	3.9.
Kornelis van der Kruyt	4.4.
Jan de Kuijper	3.4.
Pieter Kuijpers	5.5.
Anna Maria Everts, bijgenaamd de Kwee	11.8.
Huybert Kijn	3.1.
L.	
Johannis Lagerwerff	16.6.
Mattheus Langstraat	5.9.
Willem Symonsz Lantheer	4.6.
Hendrik Lauwrense	11.6.
Teuntje Leendertsdochter van Dijk	14.6.
Annijge Leendertse Christiaanse	10.4.
Arijen Leendertsz Jonghkint	2.5.
Cornelis Leendertsz van Es	13.3.
Maria Leenheer	8.4.
Jacob Gerritsz Leentfaar	16.7.
Gerrit van Leeuwen	16.6.
Aert Lems	12.1.
Pieter Lenertsz	9.2.

Jean Leon	5.7.
Cornelis Lighaam	14.4.
N.N. Ligthart	2.6.
Wouter die Linnenwever	6.1.
Allonsen Lion van Brugghe	3.6.
Catharina Odelia Locht	2.3.
Ariaantje Loopik	5.11.
Colbert Loo	3.1.
Paulus Los	3.7.
M.	
Jan Maertense Dolk	3.12.
Janneke Machielsdochter	15.4.
Jacob van Malsum	10.8.
Ariaentgen Mandenmaecster	4.1.
Cornelia Manjes	5.5.
Willem Jansz Mastenbroek	12.3.
NN Pompe van Meerdervoort	4.7.
Coen Melsse Aertoom	2.8.
Jan van de Merwe	14.7.
Kees de Metselaer	5.4.
Matthys Meuszoon	9.1.
Jacob Meuszoon	9.1.
Hendrikje de Meij	9.7.
Cornelis Meijer	16.6.
Bartholomeus Mickers	3.8.
Baaltje Monster	2.3.
Bastiaan van Mook	9.6.
Willem Moolendijk	3.14.
Jenne Movee	3.4.
Neeltie van Mulm	10.5.
Willem Multem	14.2.
Pleuntje Multum	14.1.
N.	
Michiel Tomasz de Nachtegael	3.5.
Johannis Nederloff	8.3.
Kommer Jansz Nederloff	8.3.
Cornelis Negenvinger	16.6.
Marij Neutje	5.12.
NN Nieuwstadt	8.7.
NN Noël	5.3.
NN Noolen	16.6.
Adrianus van Noordt	5.6.
Pier Aeriaen Noris	13.1.
Zegert Nouwen	14.5.
Aart Nugteren	5.8.
Leendert Nugteren	5.10.

Geertje Nijdings	11.6.
Jacobus Nijg	10.7.
Huybert Nysse Bakker	16.6.
O.	
Johan Oldenburg	15.7.
Anthonetta van Oorschot	10.8.
Jan den oostindienvaerder	3.4.
Gijsbert Gerritszoon van Os	5.2.
Arnoldus van Os	9.8.
Frans Pieter van Ostende	6.4.
Jan den Ouden	14.3.
Dirk Gerritsz den Ouden	15.8.
Gerrit Ariënsz den Ouden	15.8.
Merrigje Gerritsz den Ouden	15.8.
Pieter Pieterse den Ouden	6.3.
Jacob van Oudenhoven	2.1.
Jacobus van Osch	11.3.
Pieter Otte	16.6.
P.	
Cornelis Palsen	9.8.
Anthonij Hoyneck van Papendrecht	2.4.
James Parker	16.8.
Simon de Pé	2.3.
Jan de Pe	14.5.
Jan den Pee	5.5.
Johannis Pelser Brummel	2.9.
Jannetgen Penneketin	3.1.
Peer Permyn	16.4.
Jan Peters	3.11.
Leendert Peijl	11.3.
Jan Pieters de Vries	2.7.
Lambrecht Peterse van Breda	6.2.
Styngie Pierneeff	15.6.
Maeycken Pieters	13.3.
Roelof Pieters	6.4.
Merrigje Pieters Jonker	10.7.
Pietertje Pieters	11.2.
Trijntgie Pieters	15.6.
Marichien Pietersdochter	7.1.
Janneken Pietersdochter	16.9.
Hendrik Pieterse	12.4.
Willem Pieterse	3.2.
Kees Pieterse	3.12.
Jacob Pieterse	3.12.
Jan Pieterse	3.12.
Pieter Pieterse den Ouden	6.3.

Jan Pietersz den bonten hont	12.1.
Jan Pietersz Dekker	2.3.
Jan Pietersz Aertman	3.1.
Isaack Pietersz	13.2.
Willem Pietersz van Axcel	3.6.
Lauweris Pietersz van Brugge	15.3.
Willem Pieterszoon Coeman	16.9.
Willem Pigge	3.1.
Arij van der Pligt	5.8.
Abraham Plukhooy	3.9.
Wouter van der Poel	3.7.
Cornelis Jansz Poerdoos	16.9.
NN Pompe van Meerdervoort	4.7.
NN Ponse	7.4.
Jacob Dirkse Ponsen	5.13.
Adriaen Pouwelse	4.1.
Willem Corneliszoon Praem	9.1.
Gerrit Princen	2.4.
Arij Prins	14.9.
Mie Pijl alias Mie Bolle	15.10.
Cornelis Pyll	16.6.
Leonardus Pyll	16.6.
Arij Pyll	16.6.
Q.	
Neeltje Quakernack	9.8.
N.N. Quekel	2.1.
R.	
Huijbert van Raemsdonk	2.4.
Jean Baptiste Reboul	7.3.
Johannes Thomas Reboul	7.3.
Adriaan van der Ree	10.10.
Dirk Reedijk	5.8.
Evert Rheeda	11.2.
Corstiaan van Rees	15.12.
Johannes Adam Riese	7.2.
Eeuwout Rietvelt alias Boer	5.4.
Johan Koenraed Rokool	6.5.
Leendert Cornelisse Rollois	10.4.
NN Romeins	8.7.
Jan Dirksz Romeijn	3.1.
Jannigje de Ronde	9.5.
Johannis Roos	16.6.
Willem Roosendaal	4.3.
Dirk de Rover	8.2.
Steven de Ruyter	10.6.
Teunis de Ruijter	10.8.

Paulus de Ruijter	3.7.
Aryen Rijckhouck	2.7.
Johannis Rijke	16.6.
Pieter Rijsdijk	8.5.
S.	
Lyevijn die Sagher	11.1.
Jan Schairles	3.1.
NN Scheeffmont	3.6.
NN Schenck	3.11.
Hendrikje Cornelisse Schep	5.4.
Huybert de Schepper	2.5.
Zacharias Scholt	13.6.
Pieter Schouten	4.7.
Piet Schram van Gorcum	3.4.
Johannis Schrijver	2.3.
Adriaan Schrijver	5.12.
Maria Seghers	3.12.
Pierre Sellier	5.3.
Jan de Slegte	16.6.
Willem Slingeland	15.12.
Jan Cornelis Slooter	13.2.
NN Slijpe	5.3.
Matthijs de Smit	10.8.
Jacob Smith	5.10.
Pieter Janse Smith	12.4.
David Smith	14.9.
Cornelis Bastiaensz Snaeyers	12.3.
Jan Sneep	2.7.
Saulus de Snoo	5.8.
Adriaan Soeters	2.4.
Jan Sprong	5.12.
Aart Staak	10.2.
Rafel Stam	14.3.
Pieter Stam	14.3.
Willem Jaspersz Stam	15.8.
Lodewijck van Steenhuysen Bourgoinge	16.9.
Robert Sterk	9.7.
Willem Sterk	15.12.
Pieter Stevense Stoker	7.6.
Pieter Stevensz de Jong	7.4.
Arijen Isacx van der Stichel	2.7.
Stoffel Stoffelsz	12.2.
Melis Stoke	2.1.
Arij Stolk	14.6.
Jan van Stolwijk	2.2.
Servaas Stoop	2.3.
Nicolaas Stoop	6.5.

Grietje Streefland	5.5.
Jan Streefland	14.3.
NN Stronck	8.4.
Adriaen van Strijen	13.2.
Andries Claesz van Strijen	13.2.
Cornelis Stijnis	14.6.
Willem Swaen	3.6.
Cornelis Swart	14.3.
Willem Symonsz Lantheer	4.6.
Pieter van der Sijden	7.4.
Cornelis van der Sijden	7.4.
Meynert Sytgets	16.1.
T.	
Clara Heyndochter Tasse	6.1.
Heyn Tasse	6.1.
Pietertje Teelen	15.12.
Arnold Willem Nicolaas van Tetst	7.5.
Aerjaan Teunisz	2.5.
Hans Thonisz	16.3.
Pieter Thuanis	2.6.
Willem Tielemansz Visser	2.3.
Lambrecht Tienen	15.11.
Jan Timmers	16.6.
Willem Jansz Tinnegieter	16.5.
Joris van der Togt	5.9.
Hendrick Tomas	3.5.
Michiel Tomasz de Nachtegael	3.5.
Arijen Tonis	2.7.
Bastiaan den Toom	7.5.
Willem Claasz Troost	2.3.
Dirck Tuijnts	10.5.
Damis Tijssen Belois	11.2.
U.	
Steven van Unnik	3.9.
Bruijn van Utrecht	16.1.
V.	
Ary in 't Veld	3.14.
Leendert in 't Velt	5.10.
Kaetje van der Velden	2.6.
Coenraad van der Velden	4.5.
Leendert Velthuijzen	16.6.
Elisabeth Verbrugge	5.13.
Willem Verciert	3.5.
Jacobus Fransz Verhoeven	2.3.
Jan Aryens Verdoncq	2.7.

Dirk Verheul	5.12.
Anthonij Verheul	5.12.
Geerit Verheyden	16.3.
Samuel Verhoef	7.4.
Bastiaan Verhoeff	16.6.
Pieter Cornelisse Verkaick (Verkaeijk)	6.3.
Pieter Verkerk	10.6.
Jan Verloop	5.11.
Pieter Janse Vermeulen	9.8.
Maria Verveer	5.12.
Andries Vervoorn	3.7.
Antoni Bastiaensz Verweel	3.1.
Cornelis van Vianen	5.3.
Willem van Vianen	5.3.
Cleys Jansz Vinck	3.11.
Cornelis Vinkhuijsen	10.7.
Griet Vis	3.4.
Cornelis Jansz Visser	2.7.
Daniel Visser	2.3.
Willem Tielemansz Visser	2.3.
Hendrik Visser	3.9.
Willem Visser	3.10.
Dinant Visser	14.9.
NN Vlasblom	3.7.
Cornelis Vliegthart	5.6.
Jacob Vliegthart	5.8.
Angenietje van der Vlies	10.1.
Cornelis Vlot	5.3.
Aryen Aryensz Vogelaer	12.2.
Cornelis de Vormer	7.6.
Marigje Vonk	8.2.
Reijnier Cornelisz Vos	3.1.
Harmen de Vos	10.5.
Willem Vreere	4.3.
Jan Pieters de Vries	2.7.
Willem de Vries	3.11.
Huibert van Vuren	7.4.
W.	
Cornelis van der Waal	5.1.
Cornelis de Waal	5.3.
Jan Wallaert	9.3.
Johannis Baptist Wallie	15.11.
Adriaan Wapperom	16.6.
Jacques Watson	16.3.
Hannigt Weurs	2.2.
NN van Wil	3.1.
Huyg Willems van de Graaff	15.8.

Claes Willems	16.2.
Arjaentgen Willemsdochter	13.4.
Cornelis Willemsz van den Endt	2.7.
Arij Willemsteijn	4.5.
Jan Willemse	6.2.
Jan Willemse Dwarswaart	12.4.
IJsbrant Willemse	15.2.
Doede Willemsz	3.5.
NN Willenbergh	3.9.
Cornelis van Willigen	2.5.
Petrus Winandsz Canzius	8.7.
Maerten de Wit	2.4.
Cornelis de Wit	2.4.
Jan Wondergem	15.11.
Leendert van Wijngaarden	14.3.
Y.	
Jan Yewijnsz die talcmeter	2.2.
Z.	
Johannis Zeijlmans	2.4.
Anna Zieren	16.9.
Antonie van Zon	15.12.
NN Zuythouck	3.1.
Grietje Zwaan	10.10.
Johan Hendriksz Zwinglius	2.3.
Johan Hendriksz Zwinglius	3.10.
Thomas Zymons	16.1.